

Forholdet mellom kong Magnus Eriksson og det norske og svenske rådet under kongefellesskapet 1319-1343

Nina Therese Hansson

Masteroppgave i Historie
Institutt for Arkeologi, Historie, Kultur- og Religionsvitenskap (AHKR)
Vår 2015

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder Eldbjørg Haug for hennes uvurderlige tålmodighet, gode og hjelpsomme rådgivning, og ikke minst hennes oppmuntring gjennom opp- og nedturene under mitt masterløp. I tillegg vil jeg også takke Geir Atle Erslund, Leidulf Melve, og deltakerne på masterseminarene, for god og hjelpsom tilbakemelding.

En stor takk må gå til tidligere medstudent og historiker Dan Velle som har stilt opp med gode forslag og råd, samt konstruktiv tilbakemelding som har hjulpet meg mye. Videre vil jeg takke jentene i den gode gamle klubben som har sørget for at jeg også har hatt litt sosial omgang det siste halvåret, og spesielt takk til Nina Stensaker som har glimtet til med sin kunnskap om Norrønt når jeg har vært usikker på enkelte ord og fraser. Takk også til Eli Rugaard som sammen med Nina har stilt opp på kort varsel for å hjelpe meg med norsk ordbruk, der jeg uten dem kunne funnet på å bruke både engelske, svenske og egenlagede ord. Takk til Colm O' Regan for kjempegod støtte og motivasjon, spesielt i selve oppløpet.

Til slutt vil jeg takke min familie for deres hjelp og støtte, ikke bare gjennom de siste årene, men gjennom hele livet. Spesielt takk til foreldrene mine, Jonny og Anne Beate Hansson, for at dere har støttet meg gjennom mitt lengre-enn-planlagt masterløp. Takk for støtte og oppmuntring under alle de hinder jeg har møtt de siste årene. Endelig ferdig!

Nina Therese Hansson,

15. mai 2015.

Forkortelser

DD – Diplomatarium Danicum

DN – Diplomatarium Norvegicum

DS – Diplomatarium Svecanum

HT – Historisk Tidsskrift

KLNM – Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder

MEL – Magnus Erikssons Landslag

NBL – Norsk biografisk leksikon

NgL – Norges gamle Love

NMD – Norske middelalder dokumenter

SBL – Svenskt Biografisk Leksikon

SDHK – Svenskt Diplomatariums huvudkartotek

SHT – Svensk Historisk Tidsskrift

Innholdsfortegnelse

Forside	i
Forord	ii
Forkortelser	iii
Innholdsfortegnelse	iv

Kapittel 1 Introdukson

1.1 Innledning.....	1
1.2 Tidligere forskning om kongefelleskapet.....	2
1.3 Problemstilling og avgrensing.....	4
1.4 Kilder.....	8
1.4.1 Lovverk.....	9
1.4.2 Diplomene.....	10
1.4.3 Narrative kilder.....	11
1.5 Metode.....	11

Kapittel 2 Det norske og det svenske rådets hovedfunksjon i forhold til kongemakten

2.1 Innledning.....	13
2.2 Tidligere forskning på forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige.....	14
2.3 Norge og Sveriges lover.....	19
2.3.1 Mangus Lagabøtes Landslov og de svenske Landskapslagene.....	20
2.3.2 Hirdskråen.....	25
2.4 Medlemmene i rådet.....	27
2.5 Regimen regale og Regimen politicum.....	32
2.6 Konklusjon.....	34

Kapittel 3 Rådenes utvikling under Magnus Erikssons umyndighetstid

3.1 Innledning.....	35
3.2 Avtalen om kongefelleskap og organiseringen av formynderrådene.....	36

3.2.1 Omstendighetene rundt dannelsen av kongefelleskapet.....	36
3.2.2 Avtalen om kongefelleskap.....	39
3.2.3 Formynderinstruksen av 1302.....	41
3.2.4 Frihetsbrevet.....	43
3.3 Hertuginne Ingebjørg.....	46
3.4 Omorganiseringen av formynderrådene.....	52
3.5 Formynderrådene fram til Magnus Erikssons tronetiltredelse.....	55
3.6 Konklusjon.....	57
Kapittel 4 Kongemakt og råd i Norge og Sverige under Magnus Erikssons regjeringstid 1331-1343	
4.1 Innledning.....	59
4.2 Magnus som regjerende monark før hans kroning i 1336.....	61
4.3 Kontroversen rundt Magnus Erikssons kroning.....	68
4.4 Mellom kroning og unionsoppløsning 1337-1343.....	72
4.5 Hylling av Kong Håkon og valg av Erik Magnusson som svensk tronfølger.....	79
4.6 Hvordan forskjeller i rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten påvirket Magnus' styre under hans regjeringstid.....	83
4.7 Funksjon, regimen regale og regimen politicum.....	87
4.8 Konklusjon.....	88
Kapittel 5 Konklusjon	
5.1 Oppgavens resultater.....	89
5.2 Veien videre.....	91
Abstract.....	93
Kilder.....	94
Litteraturliste.....	94

Kapittel 1

Introduksjon

1.1 Innledning

Ved kong Håkon Magnussons død 8. mai 1319, befant det norske kongedømmet seg i en uvanlig politisk situasjon. Året før hadde den svenske kongen Birger Magnusson, etter flere års indre strid med sine to brødre, blitt avsatt og tvunget til landflyktighet av hans nå avdøde brødres tilhengere i 'hertugpartiet.' Det seirende hertugpartiet, i den nå avsluttede svenske innbyrdeskrigen, måtte dermed velge en ny konge til å regjere i Sverige. Valget falt omsider på kong Birgers nevø, den treårige Magnus Eriksson. Norges tronarving og Håkons barnebarn, Magnus Eriksson, var dermed allerede valgt til konge over Sverige da kong Håkon døde. Resultatet ble at Norge og Sverige inngikk en avtale om kongefelleskap der Magnus Eriksson skulle opptre som konge i både Norge og Sverige når han ble myndig. Begge land opprettet imidlertid hvert sitt formynderstyre, som skulle regjere på vegne av kongen fram til hans myndighetsgjøring.

Magnus ble myndig i Sverige i 1331 og i Norge i 1332 og optrådte deretter som konge over Norge og Sverige fram til 1355, da hans yngste sønn Håkon ble konge over Norge. Året etter ble Magnus tvunget til å avstå en stor del av Sverige til sin eldste sønn Erik, som følge av kupp fra sistnevnte sammen med en faksjon av svenske stormenn. Sønnen Erik døde uventet i 1359, og Magnus ble igjen konge over et forent Sverige. To år senere ble han tatt til fange av hans sønn Håkon, som i februar 1362 ble valgt til konge over Sverige og landene hadde igjen felleskonge. Håkon giftet seg så med den danske kong Valdemars datter Margrete og drev flere anti-danske svenske stormenn i landflyktighet. Stormennene returnerte med militær hjelp fra Albrekt III av Mecklenburg, og han ble valgt til konge over Sverige i 1364. Magnus og Håkon ledet et mislykket forsøk på å ta tilbake Sverige i 1365, og Magnus ble igjen tatt til fange, men denne gang av Albrekt. Magnus var i fangenskap til 1371 og druknet i 1374 da skipet hans forliste på vei til Tønsberg fra Sveio.

Da den treårige Magnus Eriksson ble konge over Norge og Sverige, ble han konge over et større landområde enn noen annen monark i senmiddelalderens Europa. At han ble konge over Europas største *rike* er likevel ikke riktig å si. Norge og Sverige

fortsatte å være to *individuelle* riker under en *felles* konge. Magnus Eriksson måtte dermed innrette seg etter lovene slik de var i de to rikene. Det må ha vært litt av en oppgave å navigere seg gjennom det politiske farvann i to individuelle riker med egne lover og maktforhold å forholde seg til. Denne oppgaven vil undersøke et av disse forholdene ut fra et komparativt synspunkt, og se på hvordan forskjellene påvirket Magnus styre i de to landene.

1.2 Tidligere forskning om kongefellesskapet

En av de mest diskuterte problemstillingene angående kongefellesskapet er hvorfor den ble oppløst. Det omstridte spørsmålet i denne diskusjonen er om det var det norske rådet eller Magnus Eriksson selv som initierte oppløsningen av kongefellesskapet. Som del av denne diskusjonen, er det også tatt opp om den ikke-initierende siden var motvillig til oppløsningen eller ikke.

Før 1900-tallet var oppfatningen, som presentert av P. A. Munch og Johan Ernst Sars, at Magnus inngikk en avtale med det norske rådet da hans andre sønn Håkon ble født, at Håkon skulle bli konge etter Magnus.¹ Munch og Sars mente at Magnus forsøkte å unngå dette, men at han i 1343 ble *tvunget* til å inngå traktaten, som gjorde Håkon til Norges tronarving og dermed oppløste unionen.² Denne oppfatningen var ubestridt fram til 1927 da svenske Gottfrid Carlsson kom med en ny tolkning av unionsoppløsningen. Han mente at den gamle oppfatningen ikke kunne opprettholdes på bakgrunn av kildene.³ Carlssons tolkning var at Magnus Eriksson selv ønsket å oppløse unionen for å sikre et kongerike for begge sine sønner og dermed hindre ny brødrestrid, samt ivareta Sveriges dynastiske interesser.⁴ Videre avviste Carlsson oppfatningen om at det var opprør fra det norske rådet mot kong Magnus under 1330-årene.⁵ Carlssons oppfatning ble kritisert av Johan Schreiner, som støttet Munch og Sars' tolkning om at det var det norske rådet som ønsket oppløsningen.⁶ Schreiner mente at det norske rådet helt fra 1319 var misfornøyd med unionen og kong Magnus: «Avtalen om oppløsning av unionen betydde at

---

¹ P. A. Munch, *Det norske Folks Historie*, II (Christiania, 1862), Johan Ernst Sars, *Udsigt over den norske Historie*, Bind I, (Christiania, 1873–1891).

² Ibid.

³ Gottfrid Carlsson, "Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson" *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund* (Lund, 1927), ss. 225-282.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Johan Schreiner, «Norge og unionskongedømmet», HT, nr. 30 (1934-36), ss. 374-399.

nordmennene hadde seiret. Den bragte slutt på stridighetene mellom Magnus Eriksson og det norske aristokrati (...). Magnus gjorde riksrådets plan og vilje til virkelighet».⁷

Carlssons og Schreiners forskjellige oppfatninger har siden stått som hovedoppfatningene til hvorfor unionen ble oppløst. I ettertid har de fleste norske historikere sluttet seg til Schreiners tolkning mens de fleste svenske historikere har sluttet seg til Carlssons.⁸ Det er et par unntak fra dette. Svenske Sven Axelson støttet den «norske» oppfatningen og norske Grethe Authén Blom har sluttet seg til den «svenske».⁹ Norske Fladby og Holmsen hadde den norske oppfatningen om at det var det norske rådet som initierte unionen, men de mente at Magnus ikke var uvillig til å innfri dette ønsket.¹⁰ Man kan dele diskusjonen om oppløsningen av kongefelleskapet inn i to hovedargument:

1. Det norske rådet ville at kongefelleskapet skulle oppløses fordi de var misfornøyd med kong Magnus og med unionen.
2. Magnus Eriksson ville sikre dynastiet og hindre ny broderstrid ved å gi sine sønner hvert sitt rike.

Et problem med den tidligere forskningen om kongefelleskapet er at temaet i stor grad er behandlet utfra et norsk eller et svensk perspektiv. Som nevnt er Blom den eneste norske historikeren som går imot den «norske» oppfatningen om oppløsningen av kongefelleskapet. Hun tar opp denne problematikken og mente at norske historikere har vært for opptatt med å plassere oppløsningen av kongefelleskapet inn i et overordnet norsk historiesyn.¹¹ Hun mente at tidligere norske historikere har tolket kilder og hendelser på en slik måte at det passet inn i

---

⁷ Ibid., på trykk i *Norges historikere i utvalg*, bind 4, s. 37-38.

⁸ Norske: A. Taranger, *Norges Historie*, III (1915), s. 75; Rolf Fladby, "Oppløsningen av den norsk-svenske unionen i 1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 43 (Oslo, 1964), s. 99.; Andreas Holmsen, *Norges historie*, 3. Utg. (Universitetsforlaget, 1961), s. 321; Steinar Imsen, «Avfolkning og union», *Cappelens Norges historie* 4. (Oslo, 1977), s. 4.

Svenske: Jerker Rosén, *Svensk Historia I* (Stockholm, 1962), ss. 196-210; Åsa Berglund, "Oppløsningen av den svensk-norska unionen 1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 34 (Oslo, 1946-1948); ss. 365-381, Hans Jägerstad, *Hovdag och råd under äldre medeltid* (Lund, 1948); Inge Jonsson, "Normännens ställning till unionen mellan Sverige och Norge 1319-1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 37 (Oslo, 1954-1956), ss. 77-120; Allan Ranehök, *Centralmakt och domsmakt: Studier kring den högsta rättskipningen i kung Magnus Erikssons länder 1319-1355* (1967-1969), doktoravhandling, ss. 102-104; Michael Nordberg, *I kung Magnus tid* (1995), ss. 65-68.

⁹ Sven Axelson, «Om orsakerna till den svensk-norska unionens upplösning», HT, nr. 43 (1964); Grethe Authén Blom, *Norge i union på 1300-tallet* (1992), ss. 135-141.

¹⁰ Se fotnote 8.

¹¹ Blom (1992), s. 118.

«det norske misnøye med kong Magnus-komplekset.»¹² Samtidig er den «svenske» siden ofte rask til å vektlegge svenske kilder fremfor norske. Det er også interessant at Blom er den første norske historikeren som stiller seg bak den «svenske» tolkningen når hun også er den som i størst grad har behandlet kongefellesskapet utfra et komparativt perspektiv. Hun er den eneste som følger begge land i perioden og tar hensyn til at landene var forskjellig på flere punkter. Bloms arbeid om kongefellesskapet er likevel veldig norsk-fokusert ettersom hennes mål er å kaste lys over Magnus Eriksson som *norsk* konge, og sammenligningene hun gjør blir ikke tolket sammen med årsakene til oppløsningen av unionen.

De to hovedsynspunktene som er til stede i historiografien om oppløsningen av personalunionen mellom Norge og Sverige er begge basert på antakelser angående forholdet mellom konge og råd i de to landene. Den «norske» oppfatningen bygger på tolkningen om at det norske rådet helt fra start var i mot kongefellesskapet og stod i opposisjon mot kong Magnus. Den svenske oppfatningen bygger på at kongemakten stod sterkt i Sverige og at Magnus dermed kunne utøve sin personlige vilje. Det er likevel ikke foretatt noen komparativ undersøkelse om hvor mye makt Magnus Eriksson hadde i de to landene, eller hvor sterkt han sto i forhold til det norske og svenske rådet. Hvordan Magnus styrte som konge og hvordan han valgte å prioritere riksstyret i hvert land er diskutert i forbindelse med oppløsningen, men ingen har sett på hvordan han *kunne* styre i de to landene. En undersøkelse som ser på Magnus som konge over begge land i stedet for å fokusere på Magnus som enten norsk eller svensk konge, vil gjerne gi et nytt perspektiv på spørsmålet om hvorfor unionen ble oppløst.

1.3 Problemstilling og avgrensning

Problemstillingen for oppgaven er: **Hvilke forskjeller er synlig i forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige under kongefellesskapet, og hvordan kan de ha påvirket Magnus Erikssons styremåte i de to landene?**

Oppgaven har dermed to mål. Det første målet er å undersøke det norske og svenske rådets funksjon i forhold til kongemakten, mens det andre målet er å se

---

¹² Ibid.

hvordan disse forskjellene påvirket hvordan Magnus Eriksson valgte å opptre som konge.

Oppgaven har en komparativ tilnærming der det er forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige som sammenliknes. Den komparative undersøkelsen av rådsforholdet er hoveddelen av oppgaven. Forholdet mellom konge og råd er et bredt emne med mange aspekter, og det har derfor vært hensiktsmessig å snevre dette inn til et spesifikt forhold. I denne oppgaven er det rådernes *hovedfunksjon* i forhold til kongemakten som er undersøkt og sammenliknet. Rådets hovedfunksjon kan i denne sammenheng være enten *begrensende* eller *sanksjonerende* i forhold til kongemakten. Det vil si at rådet enten er en institusjon hvis grunnleggende formål er å *begrense* kongemakten og ivareta egne interesser, eller en institusjon som er til for å *sanksjonere* kongemakten ved å støtte den. Ordene «sanksjon» og «å sanksjonere» er brukt i samme sammenheng som i statsforfatningsretten der det refererer til godkjenning av lov eller andre vedtak fra politiske institusjoner. Denne oppgaven tar for seg det norske og det svenske rådets hovedfunksjon før inngangen av kongefellesskapet, under Magnus Erikssons formynderstyrer, og til slutt under Magnus Erikssons regjeringstid fram til 1343.

Det er flere grunner til at jeg har valgt å avgrense oppgaven til år 1343 og ikke fortsetter å følge forholdet mellom råd og kongemakt videre til kongefellesskapets slutt. I oppgaven tar jeg opp årsakene til unionsoppløsningen sammen med utviklingen av rådernes hovedfunksjon for årene der Magnus kan regnes som regjerende konge. Unionsoppløsningen regnes til året der *traktaten* om oppløsningen ble inngått og ikke til året der oppløsningen faktisk fant sted. Traktaten ble inngått i 1343, og dette virker dermed som et naturlig punkt å avgrense oppgaven til. Om man skulle ha fortsatt å følge rådsutviklingen fram til Håkons overtakelse eller opprøret mot kong Magnus fra hans sønn Erik er det mange ting man må ta hensyn til som ville tatt opp for mye plass og er en oppgave i seg selv. Diskusjonen om Håkon og Magnus etter 1355 styrte Norge sammen, om Magnus kun var Håkons rådgiver, eller om de styrte hver sin del av landet er et eksempel på en problemstilling som ville vært nødvendig å undersøke for å si noe om det norske rådets hovedfunksjon i denne perioden. For Sverige måtte man ha tatt opp hvorfor Erik gikk i opprør mot faren, og om opprøret var initiert av Erik eller av faksjonen av stormennene som støttet ham. For begge land ville det også vært nødvendig å diskutere hvordan

svartedauden kan ha påvirket forholdet mellom konge og råd ettersom den brakte med seg store økonomiske følger for de forskjellige samfunnsklassene.

Det er mange sider ved senmiddelalderens samfunn som kan diskuteres for å fastslå om et råd hadde en sanksjonerende eller begrensende funksjon. Jeg har måttet begrense meg til de mest grunnleggende sidene ved denne diskusjonen, ikke bare på grunn av oppgavens størrelse, men også fordi kildene ikke strekker til på flere punkt. Det ville for eksempel vært interessant å se på Magnus' personlige forhold til alle de norske og svenske rådgiverne, samt rådsmedlemmenes forhold til hverandre, men dette lar seg ikke gjøre i noen stor grad. Kun et fåtall av rådgiverne er navngitt i overleverte kilder, og rådet i begge land blir oftest omtalt som helhet. Korrespondansen mellom enkelte rådgivere og kongen er også en sjeldenhet. Eventuelle diskusjoner, som fant sted ved rådsmøter, er heller ikke kjent gjennom kildene ettersom det oftest kun er utfallet av diskusjonene som ble nedskrevet og overlevert. Om man ikke har kjennskap til forholdet mellom rådgiverne og kongen, samt ikke kan kartlegge nøyaktig hvem medlemmene av rådet var, hvordan kan man da fastslå om rådene hadde en begrensende eller sanksjonerende hovedfunksjon?

På bakgrunn av det tilgjengelige kildematerialet, og i tradisjon med tidligere norsk og svensk rådsforskning, er min undersøkelse om rådenes hovedfunksjon basert på hvilke rettigheter konge og råd hadde gjennom landenes lover. Makt er et abstrakt begrep med mange forskjellige sider og definisjoner. Ved å se på kongen og rådenes rettigheter gjennom landenes lover, vil min oppgave snevre inn på disse institusjonenes *organiserte maktgrunnlag*. For at en person eller institusjon skal ha makt over en annen, må de ha rett til det gjennom landets lover.¹³ Lovverk legger selve fundamentet i maktforholdet mellom politiske institusjoner, og gir dermed et godt grunnlag for å se om rådene hadde en begrensende eller sanksjonerende funksjon.

Om kongemakten hadde mange rettigheter gjennom et lands lovverk i forhold til rådet, tyder det på at rådet hadde en sanksjonerende funksjon. Samtidig vil en fordeling der rådet hadde mange rettigheter i forhold til kongemakten tyde på at rådet hadde en sanksjonerende funksjon. Videre er lover åpen for tolkning og endring

---

¹³ Jeg forholder meg til Michel Manns behandling av begrepet. Se *The Sources of Social Power* (Cambridge University Press, 1986), s. 6.

gjennom rettarbøter, stadfestinger og kunngjøringer.¹⁴ Slike dokumenter har gjort det mulig for meg å følge utviklingen av rådenes hovedfunksjon utover i perioden. Lovendringer som gav kongen flere rettigheter og ble utferdiget med rådets godkjenning kan sees som tegn på et sanksjonerende råd, mens lovendringer som gav rådet flere rettigheter kan tyde på at rådet fungerte som begrensende.

I Kapittel 2 vil det bli diskutert hvilken hovedfunksjon de to rådene hadde før inngangen av kongefelleskapet. Dette er diskutert ved å gå gjennom tidligere norsk og svensk rådsforskning for å se om rådenes hovedfunksjon er oppfattet som sanksjonerende eller begrensende på kongemakten og hva som er lagt til grunn for disse oppfatningene. Det er ingen tidligere forskere som har tatt for seg en omfattende komparasjon av det norske og det svenske rådets hovedfunksjon. Kapitlet er derfor dedikert til å diskutere den tidligere forskningens konklusjoner om de individuelle rådenes hovedfunksjon utfra et komparativt perspektiv. Ved å sammenligne den tidligere rådsforskningen kommer det fram at det norske rådet var sanksjonerende mens det svenske rådet var begrensende. Videre konstateres det hvorfor dette kan sies gjennom en sammenligning av kongen og aristokratiets rettigheter i landenes lovverk, samt hvordan rådet var bygget opp, så langt dette lar seg gjøre. Å konstatere hvorfor det norske rådet er oppfattet som sanksjonerende mens det svenske er oppfattet som begrensende legger grunnlaget for å følge rådenes hovedfunksjon ut i formyndertiden.

Kapittel 3 bygger på konklusjonen om at rådene hadde en forskjellig hovedfunksjon. Målet med kapittel 3 er å se om begge rådene fortsetter å ha samme hovedfunksjon under formynderstyrene. Det første som er tatt opp er omstendighetene som førte til kongefelleskapet og hvordan de reflekterer rådenes forskjellige hovedfunksjon. Videre er selve avtalen om kongefelleskap og brevene som la rammeverket for hvordan formynderstyrene skulle fungere i de to landene diskutert for å se hva de viser om forholdet mellom konge og råd. Det er tilegnet en del tid til å diskutere Magnus Erikssons mors, Hertuginne Ingebjørgs, plass innenfor formynderrådene og oppgjøret med henne ettersom begge formynderrådene ble omstrukturert som følge av dette. Det er så diskutert hva omstruktureringene hadde å si for rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten. For hele perioden vil det bli sett på om det

---

¹⁴ En svensk «stadga» tilsvarer en norsk rettarbot og jeg har valgt å bruke ordet rettarbot også for svenske lovendringer.

er tegn til at formynderrådene forsøkte (og eventuelt lyktes) å begrense kongemakten ved å ta til seg rettigheter som kan sies å ha hatt en begrensende funksjon på kongemakten. Ved slutten av kapittelet kan det konkluderes med hvilken hovedfunksjon de forskjellige rådene hadde da Magnus Eriksson tok over som regjerende konge i 1331 i Sverige og 1332 i Norge.

Kapittel 4 vil ha en annen oppbygging enn de foregående kapitler. Hittil er det kun rådernes hovedfunksjon i forhold til kongemakten som er diskutert i oppgaven. Det er i kapittel 4 oppgavens andre mål kommer inn. Dette kapittelet er bygget rundt diskusjonen om hvorfor unionen ble oppløst og hvem som ønsket det, det norske rådet eller kong Magnus selv? Grunnen til at jeg har valgt å sette opp kapittelet på denne måten er at diskusjonen rundt kildene og hendelsene som blir diskutert i henhold til unionsoppløsningen overlapper med flere av kildene som kan brukes i undersøkelsen av utviklingen av rådernes hovedfunksjon i denne perioden. Kongemaktens posisjon i Sverige og forholdet mellom kong Magnus og det norske rådet er sentrale elementer i diskusjonen om oppløsningen av kongefelleskapet. Jeg mener at min diskusjon av rådernes utvikling sammen med årsakene til unionsoppløsningen viser hvordan disse temaene kan belyse hverandre. Oppgavens andre mål er å vise hvordan forskjellene i rådernes hovedfunksjon påvirket hvordan Magnus regjerte som konge i de to landene. Etter diskusjonen om utviklingen av rådernes hovedfunksjon under Magnus' regjeringstid, vil jeg tolke denne utviklingen opp mot konklusjonen om hvorfor Norges råd kan regnes som sanksjonerende for å vise hvordan rådernes forskjellige funksjon påvirket hvordan Magnus regjerte som konge. Videre vil jeg forklare hvordan politikken Magnus førte som følge av rådernes forskjellige funksjon gir innsyn i hvorfor unionen ble oppløst og hvem som ønsket dette.

1.4 Kilder

Her vil jeg gå gjennom hvilke kilder jeg har brukt, samt si litt om kildesituasjonen. Perioden 1319-1343 regnes som en kildefattig periode for begge land. For min oppgave er lovverk av spesiell interesse, og det bedrer kildegrunnlaget vesentlig for å fastslå rådernes hovedfunksjon i de to landene. I tillegg til lovverk har jeg tatt i bruk offentlige kilder slik de er på trykk i diplomene. Den siste formen for kilder jeg har brukt er såkalte narrative kilder, fortrinnsvis annaler.

Arkivforhold og kildenes tradering kan ofte vise sammenheng mellom politiske hendelser i tillegg til selve innholdet til en kilde. Herman Schücks arbeid med traderingen av norske og svenske kilder fra senmiddelalderen har vært en stor hjelp for denne oppgaven. Schück antar at kong Håkon Magnussons arkiv var på Akershus, mens Magnus Erikssons arkiv var på Båhus inntil sammenbruddet i 1363.¹⁵ Derfra ble statsaktene arkivert på Akershus og private dokumenter i Mariakirken.¹⁶ Viktige dokumenter ble så flyttet til Margretes arkiv på Kalundborg, og den kongelige arkivdannelsen på Akershus ble avsluttet.¹⁷ Mange diplomer er også kun overlevert gjennom Arne Magnussons avskrifter der originaldokumentene ofte er tapt, gjennom for eksempel brann.¹⁸ Erik Magnussons arkiv er tradert gjennom Linköpings domkirke sammen med hertugene Erik og Valdemars arkiv som regenter i Sverige.¹⁹ Flere av de svenske brevene jeg henvender meg til er også videreført gjennom Hans Brasks personlige register. Traderingen av spesifikke kilder jeg diskuterer er tatt opp sammen med diskusjonen av kilden i teksten, og eventuelle problemer eller merkelige aspekter ved en kildes tradering, er tatt opp i den sammenheng det er relevant.

1.4.1 Lovverk

For å etablere hvilke forskjeller og likheter som eksisterte i forholdet mellom konge og råd i de to landene vil både norske og svenske lovverk fungere som sentrale kilder i min masteroppgave. De norske og svenske lovverkene legger til grunn for en komparasjon av kongens og rådenes rettigheter i de to landene ifølge lovene. Lovverkene var selvsagt åpen for tolkning av samtiden, og kunne bli endret eller oversett av riksstyret ved nødvendighet eller ønske, men de legger selve grunnlaget for hvilke rettigheter forskjellige politiske institusjoner hadde.

I Norge er det *Magnus Lagabøtes Landslov* og *Hirdskråen* som er de gjeldende lovverkene for perioden jeg vil undersøke. *Landsloven* var en landsdekkende lov, som gjaldt for alle innenfor Norges grenser, som ble vedtatt ved lagtingene 1274-1276 og fortsetter å være det gjeldende lovverket for Norge fram til 1604. *Hirdskråen*

---

¹⁵ Herman Schück, *Rikets brev och register* (1976), ss. 103-148; se også Elbjørg Haugs oversikt over arkivforhold i *Provincia Nidrosiensis i dronning Margretes unions-og maktpolitikk* (1996), ss. 21-23.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Haug (1996), s. 22.

¹⁹ Schück (1976), ss. 561-562.

gjaldt derimot kun for kongen og hans menn, men ettersom det er forholdet mellom kongen og rådet, som er interessant for meg, er *Hirdskråen* tatt med her. Den ble tatt i bruk en gang mellom 1273-76. Jeg har henvendt meg til *Landsloven* og *Hirdskråen* slik de er trykt i *Norges gamle Love*, med mindre annet er oppgitt. Ved bruk av sitater fra *Hirdskråen* har jeg henvendt meg til Steinar Imsens oversettelse fra 2000.

I Sverige var det ikke noe nasjonalt lovverk før *Magnus Erikssons Landslag* ble godkjent i sin helhet i landsdelene i løpet av 1352-1353. Deler av *Landslagen* kan spores tilbake til 1335 og de relevante delene vil bli brukt og diskutert der det er relevant. For tiden før dette var det *Landskapslagene* som gjaldt i Sverige. Det er ni landskapslover, en for hver landsdel. Jeg har henvendt meg til svenske oversettelser av Holmbäck og Wesséns «nusvenske» publikasjoner av både *Magnus Erikssons Landslag* og *Landskapslagene*.

1.4.2 Diplomene

Diplomene er det viktigste kildematerialet til Norge og Sveriges politiske historie på 1300-tallet og er fortrinnsvis trykt etter original eller avskrift i *Diplomatorium Norvegicum*, *Diplomatorium Suecanum* og *Norges gamle Love*. 1300-tallets brevmateriale er for det aller meste kun kjent gjennom avskrifter. Kongebrev står som de viktigste brevene i denne oppgaven og særlig rettarbøter. Relativt få kongebrev er overlevd fra både Norge og Sverige fra perioden 1319-1343, og den vanlige oppfatning er at mange brev fra denne perioden er tapt.²⁰ Fra 1340 og fram til svartedauden i 1349 er det en merkbar stigning i overleverte brev, men antallet kongebrev er fortsatt relativt lavt. Å tolke eksisterende kilder når man kan gå ut fra at mange kilder er tapt, er så klart problematisk ettersom man kontinuerlig må ta forbehold om at man kun har tilgang til en liten del av et helt bilde. Videre sier ikke utferdigete brev fra for eksempel rådsmøter noe om diskusjonen som har funnet sted, om enkelte bestemmelser kom fra kongen selv, eller om de ble møtt med motstand. Utstedelsen av rettarbøter og andre offentlige brev forteller også kun hva styringsmaktene *ønsket* å oppnå, og ikke noe om hvorvidt bestemmelsene ble overholdt eller ikke.

Diplomene gir likevel det beste innsynet i rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten etter lovverkene, ettersom de gir innsyn i hvordan enkelte lover er

---

²⁰ Blom (1992), s. 18.

tolket eller eventuelt endret. I tillegg til innholdet i diplomaterialet kan medbesegling fra rådet eller mangel på dette også gi innsyn i om rådet støttet kongen eller ikke i forskjellige saker.

1.4.3 Narrative kilder

Den siste gruppen kilder jeg har brukt er narrative kilder. Oppgaven er preget av at jeg har lagt mest vekt på offisielle kilder, og narrative kilder er ikke en liten del av oppgaven. For årene 1331-1343 er uenighet om troverdigheten til de islandske annaler et sentralt tema innenfor tidligere forskning og jeg vil derfor diskutere et par av annalene der. De islandske annalene er en samling av flere årbøker, utgitt av Gustav Storm.²¹ Et problem med å bruke annalene som kilder er at de enkelte steder motsier hverandre og ofte er meget fragmenterte. Samtidig er det ikke uvanlig at dateringen på hendelser oppgitt i annalene ikke stemmer overens med datering med offentlige dokumenter som beskriver samme hendelser. Datering på hendelser som kun er nevnt i annalene kan dermed ikke kontrolleres. Som Eldbjørg Haug påpeker angående annalene må de sees i avslutningsårets perspektiv:

Ved å sette seg inn i annalistens sted kan historikeren få nøkkelen til en forklaring av en rekke feil og merkverdigheter som man tidligere har stått uforstående ovenfor. Ikke minst blir det forklarlig at kronologien kan variere mellom de ulike håndskrifter, og at selv begivenheter som har foregått i umiddelbar nærhet av skriveren er feildatert fordi annalen ikke har vært ført fortløpende.²²

Når man setter annalene inn i historisk kontekst kan de brukes som troverdige kilder. Selv om feildatering og motsigelser er bevist ved flere hendelser beskrevet i annalene gir dette ikke grunnlag til å si at beskrivelsen av alle hendelser er utroverdig så lenge man tar forbehold om dette.

1.5 Metode

Jeg vil si litt om den komparative metoden som jeg har benyttet for denne oppgaven. Den komparative metode kan deles inn i sammenligning på langs og sammenligning på tvers. Sammenligning på langs innebærer at man sammenligner samme sted på

---

²¹ Gustav Storm (utg.), *Islandske Annaler indtil 1578* (1888), nytrykk 1977.

²² Haug (1996), s. 36.

forskjellige tidspunkt, mens sammenligning på tvers innebærer en sammenligning av forskjellige steder.²³ Ved å sammenligne rådsforskning i Norge og Sverige under kongefellesskapet er mitt studieobjekt (rådenes hovedfunksjon) sammenlignet på tvers. I kapittel 4 sammenligner jeg også rådene ved slutten av perioden med rådene ved inngangen av kongefellesskapet og foretar dermed også en sammenligning på langs. Det sistnevnte er imidlertid en liten del av oppgaven. En nytte av den komparative metode er at den kan brukes til å prøve ut forklaringer. Formålet er å bruke sammenligning av det norske og det svenske rådets hovedfunksjon for å forklare hvordan Magnus Eriksson opptrådte som konge under kongefellesskapet, og det er dermed forklaringsaspektet av den komparative metoden som er årsaken til at jeg har valgt å sette oppgaven min opp komparativt.

---

²³ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, 2. utgave (Universitetsforlaget 1999), s. 265.

Kapittel 2

Det norske og svenske rådets hovedfunksjon i forhold til kongemakten

2.1 Innledning

Problemstillingen i dette kapitlet er hvordan den norske og den svenske rådsinstitusjonen vokste fram i forhold til kongemakten i Norge og Sverige, og hvordan forholdet var mellom råd og kongemakt før inngangen av kongefellesskapet i 1319. Det som vil bli diskutert er om rådene vokste fram for å sanksjonere kongemakten eller for å begrense den. Jeg vil undersøke om rådet var et organ de norske og svenske stormenn brukte for å ivareta og styrke sine egne interesser, eller om medlemmene av rådene var mest opptatt av å støtte kongen i saker mot for eksempel kirken eller øvrige stormenn. Jeg vil gjøre dette ved å se på hvordan maktfordelingen mellom konge og aristokrati er i landenes lover, samt diskutere rådenes oppbygging og hvilken status rådsmedlemmene hadde i samfunnet utenfor rådet. Her vil det også bli tatt opp om situasjonen var lik på den norske og den svenske siden eller om det var vesentlige forskjeller i rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten.

Ved starten av kongefellesskapet mellom Norge og Sverige under Kong Magnus Eriksson, hadde begge rikene et etablert råd som fungerte som et rådgivende organ for kongen.²⁴ Under Magnus Erikssons umyndighetstid fungerte disse rådene som formynderstyrer, og både det norske og svenske rådet undergikk en stor utvikling i denne perioden. I dette kapitlet er det statusen til det norske og svenske rådet *før* inngangen til kongefellesskapet som står i fokus. Det er nødvendig å fokusere på relevante forskjeller mellom de to rådene opp mot denne tiden for å forstå utviklingen videre inn i formyndertiden, samt den videre utviklingen under Magnus Erikssons styre. Ettersom hovedproblemstillingen går ut på å undersøke hvilke maktforhold som eksisterte mellom Magnus Eriksson og rådene i de to rikene, og hvordan dette eventuelt kunne ha påvirket hans opptreden som konge, vil min tilnærming til rådsutviklingen sikte inn på utviklingen i forhold til kongen.

---

²⁴ Knut Helle, *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319* (Bergen, 1972), ss. 316-328.

Det er stor enighet innenfor både norsk og svensk historieforskning at begge rådene gikk fra å være en gruppe med kongelige rådgivere til et institusjonalisert rådgivende organ i løpet av 1280-årene i Norge og under 1290-tallet i Sverige.²⁵ Hovedgrunnen til denne oppfatningen er at terminologien som omtaler denne gruppen med rådgivere endres fra «consilarii» (rådgivere) til «consilium» (råd) i både de norske og svenske kildene fra den overnevnte tiden.²⁶ Nøyaktig når denne institusjonaliseringen av rådene i Norge og Sverige tok sted, er en debatt som det ikke er nødvendig å utdype her. Det som er viktig i forhold til min problemstilling er å konstatere at begge rådene ble institusjonalisert under like forhold. Institusjonaliseringen av rådet i både Norge og Sverige fant sted under en mindreårig konge der rådet vokste fram som et formynderstyre; under Eirik II Magnusson i Norge i 1280-årene, og under Birger Magnusson i Sverige i 1290-årene.

2.2 Tidligere forskning på forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige

Spørsmålet om rådet vokste fram som en støttespiller eller som en opposisjon til kongemakten er blitt diskutert både i norsk og svensk rådsforskning, men det er ikke foretatt noen stor komparativ undersøkelse mellom det norske og det svenske rådet på dette punktet. Den norske rådsutviklingen blir gjerne sammenlignet med utviklingen ellers i Europa, deriblant Sverige, men ingen klare konklusjoner kommer fram om det finnes vesentlige forskjeller i det norske og svenske rådets forhold til kongemakten. I den svenske rådsforskningen er situasjonen den samme. Den norske forskningen er likevel mer opptatt av å sammenligne rådsutviklingen med Sverige enn den svenske forskningen er på å sammenligne med Norge; I den svenske forskningen er det hovedsakelig Danmark og resten av Europa som brukes til komparasjon. Dette er reflektert i oversikten over historieskrivingen innenfor norsk og svensk rådsforskning som blir gitt her. Det bør også påpekes at institusjonaliseringen av rådene i Norge og Sverige skjer rundt samme tid som ellers i Europa, men ettersom jeg ikke ser på rådsforholdet i et europeisk perspektiv, vil jeg kun forholde meg til en komparasjon mellom situasjonen i Norge og Sverige.

---

²⁵ Ibid.; se også Yngvar Nielsen, *Det norske rigsråd* (Kristiania, 1880), ss. 25-43; K. G. Westman, *Svenska rådets historia till år 1306* (Uppsala, 1904), ss. 128-149; Hans Jägerstad, *Hovdag och råd under äldre medeltid* (Lund, 1948), ss. 125-147.

²⁶ Helle (1972). I norske kilder skrevet på norrøn endres terminologien fra «ráðgiafar» til «ráð», s. 316, 319.

Innenfor den svenske rådsforskningen råder det mer enighet om at rådet var ute etter å ivareta egne interesser, men det blir likevel diskutert om rådet kan regnes som kongens råd eller om det var helt selvstendig fra kongemakten. Den svenske rådsforskningen er ikke opptatt av om rådet var et organ for aristokratiet, men i hvilken grad det var uavhengig av kongen. Oscar Alin og Hans Hildebrand mente at rådet hovedsakelig kun var rådgivende og at det var kongen som stod for de endelige beslutningene angående riket. De mente også at rådet var knyttet til kongen gjennom et trofasthetsbånd.²⁷ K. G. Westman var uenig i dette og mente at stormennene var så mektige at de var helt uavhengig av kongemakten. Han mente også at de kom til sin posisjon uavhengige av støtte fra kongen og at det fantes mektige stormenn både innenfor og utenfor rådet. Det var altså ingen forutsetning at man måtte være medlem av rådet for å komme til en høy posisjon innenfor det verdslige aristokratiet i Sverige.²⁸ I tillegg til dette mente han at rådet var en viktig støttespiller for kongen mot de øvrige mektige stormennene, og ikke minst kirken. Uten rådets støtte hadde ikke kongen noe grunnlag for å utøve sin vilje.²⁹ Westman mente dermed at kongen var mer avhengig av rådet enn rådet var av kongen.

Sven Tunberg var enig i at rådet «på ett särdeles framträdande sätt indrogs i kongungamaktens styrelsesorgan och gjordes fullt medansvarig i riksviktiga beslut.»³⁰ Han mente likevel at et råd med myndighet over kongen ikke eksisterte i høymiddelalderens Sverige.³¹ Senere på 1930 tallet ble det tatt videre oppgjør med Westmans konklusjon og K. E. Löfqvist og Sture Bolin uttrykte begge enighet om at rådet var viktigere for stormennene enn det Westman gav uttrykk for.³² Löfqvist påstod at selv de mektigste stormennene var med i kongens rådgiverkrets og at «konungens män är den kärna, kring vilken frälseståndet bildats».³³ Han så på framveksten av aristokratiet som et resultat av framveksten av rådet i stedet for å se på rådet som et resultat av at aristokratiet ønsket et statlig organ som ivaretok deres

---

²⁷ Oscar Alin, «Bidrag til svenska rådets historia under medeltiden», *Uppsala universitets årsskrift*, bind III (Uppsala, 1872); Hans Hildebrand, *Sveriges Medeltid*, Bind II (Stockholm, 1879).

²⁸ K. G. Westman (1904), ss. 70-75.

²⁹ *Ibid.*, ss. 166-167.

³⁰ Sven Tunberg om utviklingen av en svensk 'Herredag' som han mente var et offisielt møte mellom kongen og rådet, «Riksdagens oppkomst och utveckling intill medeltidens slut», *Sveriges riksdag*, bind I (Stockholm, 1931), s. 34.

³¹ *Ibid.*, s. 36.

³² K. E. Löfqvist, *Riddarväsen och frälse i nordisk medeltid* (Lund, 1935), s. 170; se Sture Bolins recension av Löfqvists avhandling i SHT (Svensk Historisk Tidskrift, 1935).

³³ Löfqvist (1935), s. 170.

egne interesser.³⁴ Hans Jägerstad mente at en kombinasjon av de førnevntes konklusjoner var riktig. For Jägerstad var rådet opp til og under Birger Magnussons formyndertid klart knyttet til kongen og trofast til ham. Etter Birgers formyndertid var det en stor endring innenfor regjeringspolitikken og rådet sto fram som et selvstendig organ som fungerte begrensende på kongemakten.³⁵ Dette var hovedsakelig fordi formynderstyret hadde gagnet aristokratiet og rådet var uvillig til å gi slipp på makten de hadde oppnådd under Birger Magnussons formyndertid.³⁶

Nylig har Herman Schücks bidrag til svensk rådsforskning kommet med helt nye konklusjoner angående rikets råd. Schück er uenig i den eldre oppfatningen at et fast begrenset råd har deltatt i riksstyringen ved kongens side tilbake til 1280-tallet. Han mener at alle rikets stormenn har tatt del i riksstyringen og at rådet kun var en del av dette: «[her avviker] vår bild av förhållandet herredag-råd definitivt från den tidigare forskningens, där ett regerande 'riksråd' helt dominerar.»³⁷ Han mener at herredagen ikke var et rådsmøte mellom kongen og rådet ('allt rikets råd'), men at det var et møte mellom kongen og alle 'rikets män.'³⁸ Han ser da på kongen og rådet som en enhet i riksstyringen, og landets øvrige stormenn som en annen.

Innenfor historieskrivingen om forholdet mellom det norske rådet og kongen er debatten om rådet som sanksjonerende eller begrensende i forhold til kongemakten mye mer diskutert og variert. I T. H. Aschehougs forklaring på hvorfor Norge og Sveriges skjebne gjennom senmiddelalderen ble så forskjellig la han vekt på at situasjonen mellom konge og råd i de to landene var den samme: «Det svenske rigsraad var i sin sammensætning aldeles eensartet med det norske. De ræpresenterede begge det geistlige og verdslige aristokrati.»³⁹ Han mente at rådet i både Norge og Sverige vokste fram som et organ aristokratiet kunne bruke til å ivareta egne interesser.⁴⁰ Edvard Bull d.e. var til dels enig i denne oppfatningen angående situasjonen i Norge, men mente også at rådet tok makten etter Kong

---

³⁴ Ibid., ss. 170-172.

³⁵ Jägerstad (1948), ss. 130-132, 144-156.

³⁶ Ibid., ss. 156-160.

³⁷ Herman Schück, «Rikets Råd och män – Herredag och råd i Sverige 1280-1480», *Historiska serien*, nr. 23 (Stockholm, 2005), s. 125.

³⁸ Ibid. Schück mener at håndskriftene fra herredagsmøtet i Örebro 1308 har vært feiltolket og feiloversatt i forhold til termene «råd» og «rike».

³⁹ T. H. Aschehough, «Grundene til forskjellen mellem Sveriges og Norges skjæbne i Statsforfatningen i Norge» (1866).

⁴⁰ Ibid.

Sverres død og at kongen derifra kun fungerte som et aristokratisk statsoverhode.⁴¹ Han mente ikke bare at rådet ble til for å ivareta aristokratiske interesser, men at det avviklet den personlige kongemakten og ble den regjerende og lovgivende makt i Norge. Jens Arup Seip så derimot på høymiddelalderkongedømmet i Norge som sterkt preget av en personlig kongemakt. Han mente at «sammenblandingen av den administrative og judisielle myndighet» under Håkon Magnussons regjeringstid la rettspleien i rådets hender og derfor også i kongens.⁴² Seip så altså, i motsetning til Aschehoug og Bull, på rådet som en forlengelse av kongens vilje, ikke som en motsetning til den. Andreas Holmsen skriver at 1200-tallet var preget av at kongen ikke hadde mulighet til å styre alene ettersom aristokratiet vokste sterkere fram både i staten og i kirken. Rådet og høvdingemøter vokste fram som et resultat av dette; for å hjelpe kongen med å foreta seg den mer krevende statsdriften. Han mente at kongemakten derfor ble mer og mer avhengig av aristokratiet utover i det trettende århundret.⁴³

Til dette synspunktet har Seip reist kritikk. Han holder fast ved sin tidligere oppfatning at rådet var en støtte til kongen og viser til den kongelige arveretten, den tidlige sentrale lovgivningen og økte straffebøter til kongen. Han mente at alt dette tydet på at regjeringen i Norge var sterkere knyttet til kongemakten enn i Sverige.⁴⁴ Johan Schreiner var enig med Bull og mente at kongemakten i Norge var avhengig av rådets godkjenning og at Magnussønnene var «redskap for baronene.»⁴⁵ Han har også kritisert Seips oppfatning og fokuserer på å vise at kongemakten var sterkt bundet av aristokratiet gjennom det norske rådet.⁴⁶ Halvdan Koht sluttet seg til oppfatningen om at riksrådet, under aristokratisk ledelse, fungerte som en regjering helt tilbake til Kong Sverres tid og at oppfatningen om at Norge var et «kongeleg einvelde (...) berre er ei synkverving».⁴⁷ Koht skrev også at det virket usannsynlig at Norge skulle ha utviklet seg forskjellig fra Danmark og Sverige på dette punktet.⁴⁸ I

---

⁴¹ Edvard Bull (den eldre), *Det Norske folks liv og historie gjennom tidene*, Bind II (Oslo, 1931), s. 303-306, 410, 413; Helle (1972), s. 559.

⁴² Jens Arup Seip, «Lagmann og Lagting i Senmiddelalderen», *Norske historikere i utvalg*, Bind IV, *Norges nedgang – Senmiddelalder* (Oslo 1968, publisert første gang i 1934), ss. 143-144.

⁴³ Andreas Holmsen, *Norges Historie* (1939), ss. 257-267.

⁴⁴ Seip, «Problemer og metode i norsk høymiddelalderforskning», HT XXXII (1940-1942), s. 9-129.

⁴⁵ Johan Schreiner, «Hærmakt og riksstyre», HT XXXVI (1952-1953), s. 126.

⁴⁶ Schreiner, «Høvdingmøte og riksråd i Norge», HT XXXV (1949-51), ss. 157-71, 405-28.

⁴⁷ Halvdan Koht, *På leit etter liner i historia: utvalde avhandlingar utgjevne til åtti-års-dagen hans* (Oslo, 1953), ss. 45-46.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 45.

sin bok tre år senere endret han tilsynelatende sitt synspunkt på denne saken ettersom han skrev der at det norske riksråd ikke hadde en like stor maktstilling «som det hadde fått i dei to andre landa; riks-suvereniteten var her mykje sterkare samla i kongen.»⁴⁹ Ettersom den førstnevnte utgivelsen hans omhandler kong Sverre og den sistnevnte dronning Margrete, er det mulig at han mente at forholdet hadde forandret seg innen Margretes regjeringstid, selv om han ikke oppgir en grunn selv.

I Knut Helles store monografi *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319* konkluderte han med at det norske rådet ikke var ment eller fungerte som begrensende på kongemakten:

[de gode menn og senere rådet] var en elastisk rammeteori som kunne fylles med skiftende realinnhold etter kongedømmets behov og muligheter. Det gjør det lite sannsynlig at den kunne innebære et fast begrensende bånd på den personlige kongemakt, og øker muligheten for at den først og fremst var et legitimerende redskap for en kongelig myndighet som var i ferd med å trenge i bakgrunnen bondesamfunnets gamle selvstyreorganer. Noen klar aristokratisk funksjon på tvers av kongemakten er det ikke i noe fall mulig å belegge for teorien om gode menn.⁵⁰

Helle støttet dermed oppfatningen om at det var en sterk kongemakt som gjorde seg gjeldende fram til Magnus Erikssons formyndertid i 1319. Helle er også den som i størst grad har uttalt seg om forskjellene mellom det norske og det svenske riksråds forhold til kongemakten. Han introduserer denne tematikken i epilogen i *Konge og gode menn* hvor han skriver at «rådsfunksjonen [i Norge] var mer utpreget monarkisk enn i flere andre riker.»⁵¹ Han utdyper dette ved å påpeke at Norge hadde et svakere aristokrati enn de fleste andre land i Europa, inkludert i Sverige, og at dokumenter som omhandler forsterkinger av kongemakten ikke viser noe tegn til motstand fra det norske råd.⁵² Han viser også til at det norske rådet ikke forsøkte å begrense

---

⁴⁹ Halvdan Koht, *Dronning Margareta og Kalmar-unionen* (Oslo, 1956), s. 131.

⁵⁰ Helle (1972), s. 563.

⁵¹ *Ibid.*, s. 567.

⁵² *Ibid.*, ss. 565-572.

kongemakten under formynderstyret verken i 1280 årene eller i 1319, slik han mener det kan påstås at det svenske rådet gjorde.⁵³

Sverre Bagge mente at riksstyringen i Norge gikk fra å være preget av en personlig kongemakt til å bli organisert i institusjoner som for eksempel rådet.⁵⁴ Han tolker dermed institusjonaliseringen av rådet som et klart skille mellom kongedømmet og kongen som person og ikke som et organ som vokste fram for å støtte kongemakten.

Grethe Authén Blom diskuterer også rådssituasjonen spesifikt i Norge og Sverige fra et komparativt synspunkt. I kapittelet «Kong Magnus Eriksson: Norsk og svensk konge, eller svensk-norsk konge?» fra *Norge i union på 1300-tallet* tar hun for seg forskjellene mellom konge og råd i de to landene, samt forholdene mellom råd og konge.⁵⁵ Hun støtter til dels Helles påstander, men ettersom Bloms formål med dette kapittelet er å undersøke om Magnus Eriksson kan regnes som konge over to forskjellige riker eller som konge over et svensk-norsk rike, fokuserer hun mest på rådssituasjonen etter Magnus Erikssons kroning. Aller mest fokuserer hun på hendelser under 1340-tallet, og kildematerialet hun bruker reflekterer dette. Hennes avhandling vil derfor bli mer relevant i et senere kapittel.

Som sagt uttalte Helle at det finnes tegn på at det norske rådets funksjon var å sanksjonere kongemakten, mens det svenske rådets funksjon var å begrense kongemakten. Utfra den tidligere forskningen kan man trekke fram to hovedgrunner til denne oppfatningen: Norges stormenn var svakere stilt enn de svenske, både gjennom landenes lover og økonomisk, og var derfor mer avhengig av å være i kongens tjeneste, mens de svenske stormenn var mer selvstendig fra kongemakten og var dermed i en posisjon der de kunne begrense kongens makt gjennom rådet. Kan det sies at denne tolkningen er korrekt og legger de tilstrekkelig til grunn for å konkludere at rådets funksjon i forhold til kongen var grunnleggende ulik i de to landene: Sanksjonerende i Norge og begrensende i Sverige?

---

⁵³ Ibid., ss. 567-568.

⁵⁴ Sverre Bagge, «Det politiske menneske og det førstatlige samfunn», *Historisk tidsskrift*, 78, nr. 2 (1989), ss. 227 -245.

⁵⁵ Grethe Authén Blom, *Norge i union på 1300-tallet – Kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319-1380* (Trondheim, 1992), Del I, kap. V.

2.3 Norge og Sveriges lover

Det første man kan stille spørsmål ved er om det er en riktig oppfatning at det norske aristokratiet var svakere stilt enn det svenske og derfor mer avhengig av kongemakten. Hvilke forhold lå til rette for det norske og svenske aristokratiets mulighet til å legge bånd på kongen? En stor forskjell mellom de to kongedømmene ligger i landenes lover. Her vil jeg ikke bare diskutere *Magnus Lagabøtes Landslov* og de svenske *Landskapslagene*, men også *Hirdskråen*. En grunnleggende forskjell mellom framveksten av rådene i de to landene er at rådet i Norge vokste fram fra kongens hird, mens det i Sverige ikke er noe tegn til dette. Derfor regner jeg *Hirdskråen* som en særdeles aktuell kilde for å se på hvordan forholdet mellom konge og råd var organisert i Norge, selv om en sammenlignbar kilde ikke finnes fra den svenske siden.

2.3.1 Magnus Lagabøtes Landslov og de svenske Landskapslagene

I Norge ble *Magnus Lagabøtes Landslov*, en samlet lov som gjaldt for hele riket, vedtatt mellom 1274 og 1276. I Sverige fantes det derimot ikke et nasjonalt lovverk før *Magnus Erikssons Landslag* ble utarbeidet under hans regjeringstid og vedtatt i ca. 1350. I tiden før var det landskapslovene som gjaldt i Sverige, og hver av de ni landsdelene hadde sin egen lov som innbyggerne måtte forholde seg til. *Magnus Lagabøtes Landslov* var det tredje nasjonale lovverket i Europa, og selv om det tilsvarende svenske lovverket ble sent utformet sammenlignet med Norge, var det likevel et betydelig tidlig lovgivende verk i et europeisk perspektiv. At Norge hadde en riksdekkende lov over sytti år før Sverige, støtter i seg selv oppfatningen at Norge hadde et svakere aristokrati og en sterkere personlig kongemakt enn Sverige da avtalen om kongefelleskap ble gjort i 1319. En riksdekkende lov vitner om en sterkere kongemakt ettersom lovgivningen da ligger under en statlig sentralmakt og stormennene i alle landsdelene måtte forholde seg til den sentrale loven. Under de svenske landskapslovene lå lovgivningen lokalt og kongen måtte dermed forholde seg til lovene slik de var bestemt og godtatt i hver landsdel av det lokale lagtinget, som igjen var styrt av de lokale stormennene. Forskjeller i eden kongen skulle uttale under sin konungstekja i Norge og kroningen i Sverige vitner om dette.

I *Upplandslagen* står det at etter de svenske landsdelenes lagmenn har dømt den valgte til konge og sverget sin ed til ham, skal kongen «lova att hålla deras lag.»⁵⁶ Her kommer det fram at i Sverige var det kongen som måtte forhold seg til lagmennenes lover slik de var utarbeidet i hver enkeltes landsdel. Det må også nevnes at det kun er *Upplandslagen* og *Södermannalagen* som inneholder en kongelig kunngjøring; dette er fraværende i de syv resterende landslagene. I den norske kongeseden, slik den er skrevet i landsloven, kommer det fram at det var kongens egen lov som skulle opprettholdes slik den var bestemt av kongen og godkjent av hans gode menn.⁵⁷ I Norge var det kongen, sammen med erkebiskopen, som hadde den lovgivende makt på et nasjonalt plan, mens i Sverige lå lovgivningsmakten i lokaltingenes hender.⁵⁸ Dette er en vesentlig forskjell mellom kongemaktens maktgrunnlag i Norge og Sverige ved inngangen til kongefellesskapet i 1319.

Videre stadfester *Magnus Lagabøtes Landslov* arveretten til Norges konge og betingelsene for den.⁵⁹ Kongetittelen skulle gå i arv og aristokratiet skulle avlegge troskapsed til kongen under hans konungstekja.⁶⁰ Stormennene var dermed ikke tillagt noen lovlig rett til å påvirke hvem som var konge så lenge det fantes en arving innenfor de 13 arveledd som blir presentert i lovverket.⁶¹ I Sverige var dette ikke tilfelle. I de svenske landskapslovene kommer det klart fram at Sverige var et valgkongedømme: «Huru konung skall väljas och tagas. Nu tarva landen välja konung.»⁶² Videre står det beskrevet at Uppsalas lagman først skal «döma honom til konung, derefter de andra lagmännen, den ene efter den andre.»⁶³ Først når alle landsdelenes lagmenn har dømt han til kongeverdigheten har han «fått laglig rätt till Uppsala öd».⁶⁴ Kongen fikk dermed ikke tilgang til krongodset i Uppsala før lagmennene i alle landsdelene hadde godtatt ham som konge. Dette ble gjort gjennom at kongen red *Eriksgata*. Eriksgata bestod av at kongen red gjennom de

---

⁵⁶ Åke Holmbäck & Elias Wessén, "Östgötslagen och Upplandslagen", *Svenska Landskapslagar*, Bind I (Uppsala, 1933), «Upplandslagen», s. 43.

⁵⁷ NgL II, s. 29.

⁵⁸ Steinar Imsen, «Chapter 1: Law and Justice in the Realm of the King of Norway», *Legislation and State Formation* (Steinar Imsen ed.) (2013), ss. 25-28.

⁵⁹ NgL II, s. 25.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² *Upplandslagen*, s. 43.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

svenske landsdelene og fornyet, eller eventuelt forhandlet fram, privilegier til de lokale stormennene før han ble godkjent ved de lokale tingene.

Forskjeller i selve prosessen kongen måtte igjennom for å bli tildelt sine rettigheter, inntekter og eiendommer, viser også at den norske kongemakten sto sterkere enn den svenske. Rosén og Blom har begge diskutert forskjeller mellom den norske konungstekja og den svenske kroningsprosessen.⁶⁵ I den svenske *Upplandslagen* står *kongevalget*, *Eriksgata*, og *kroningen* som tre *nødvendige* ledd for at kongen skal få full rådighet over sine inntekter og eiendommer.⁶⁶ I Norge tilførte hyllingsseremonien, *Konungstekja*, kongen alle hans rettigheter.⁶⁷ Hverken *Hirdskræen* eller *Landsloven* inneholder noen spesiell henvisning til kongers kroning.⁶⁸ Under konungstekja mottok kongen sitt kongsnavn, avga sitt kongeløfte og folket sverget sin ed til ham. En gjensidig edsavleggelse mellom kongen og folket var tilstrekkelig for at kongen i Norge kunne utøve sine rettigheter. For å bli kronet var man avhengig av godkjennelse fra biskopene, og i Sverige var dermed kongen avhengig av dette mens han ikke var det i Norge. At kroningen i Sverige var obligatorisk reflekterer at kongemakten der var svakere mens aristokratiet var sterkere enn i Norge. De norske kongene Magnus Erlingsson og Håkon Håkonsson valgte begge å bli kronet for å vise at de hadde hirden og biskopenes godkjennelse.⁶⁹ Da Norge i 1449/50 innførte valgkongedømmet, ble kroningen som følge av dette innført som et nødvendig ledd før kongen fikk sin fulle kongelige myndighet.⁷⁰ Kroningen kan dermed sees på som en forlenging av valgkongedømmet der den var nødvendig for å legitimere en valgt konge, noe som på grunn av arveretten ikke var nødvendig i Norge.

Den svenske kongemakten var dermed avhengig av lagmennenes godkjennelse for å bli valgt til konge. *Upplandslagen*, som stadfester dette, ble utformet under Birger Magnussons formyndertid og gjort gjeldende for første gang i hans stadfestelsesbrev.⁷¹ Det var dermed rådet selv som utformet loven som la stor vekt på at kongen måtte velges og godkjennes av landets lagmenn. Ettersom flere

---

⁶⁵ Rosén (1939), ekskurs II, ss. 375-399; Blom (1992), ss. 119-121.

⁶⁶ Ibid.; *Upplandslagen*, ss. 43-44.

⁶⁷ Ibid.; *Hirdskræen* § 5.

⁶⁸ Se Blom (1992), s. 175., fotnote nr. 37.

⁶⁹ «Kroning», *Norsk historisk leksikon* 2. utgave, 3. opplag (2004)

⁷⁰ Ibid. Dette ble ikke offisielt før den såkalte *Hamstadrecessen* i 1483. Se NgjL. 2.r. III, 1 s. 33.

⁷¹ Ibid., s. 3-6, 8.

lagmenn var medlemmer av formynderrådet og arbeidet med utformingen av loven kan man si at denne loven var til dels utarbeidet for å begrense kongemakten ved å legge kongevalget i stormennenes og rådets hender.⁷² Tilsvarende var flere norske lagmenn med på å utforme også den norske landsloven tidlig på 1270-tallet. Dette ble, i motsetning til i Sverige, ledsaget av kongen, og ikke under et formynderstyre. Lagmennenes deltakelse i dannelsen av den norske landsloven, som stadfester kongens arverett og generelt har et monarkisk preg, støtter oppfatningen om at Norges råd var sanksjonerende. At Norges konger arvet kongedømmet mens Sveriges konger måtte bli valgt og godkjent av landets lagmenn og erkebiskopen, støtter synet om at Sveriges aristokrati var mektigere enn det norske og at den norske kongemakten var sterkere enn den svenske.

I tillegg til dette utnevnte *Magnus Lagabøtes landslov* lagmannen som leder på lagtinget og formann i lagretten i Norge.⁷³ Ved uenighet i lagtinget var det lagmannen som hadde den avgjørende stemmen, med mindre «konunge með hinna *skjønfrómste* manna raðe litizt annat logligr.»⁷⁴ Dette viser at om noen protesterte mot lagmannens dom kunne kongen bestemme om dommen skulle opprettholdes eller endres. At den norske kongen stod som øverste dommer innenfor rettsgangen støtter synet om at Norge hadde en sterk kongemakt. Helle ser også lagmannens posisjon som leder på lagtinget og i lagretten som en klar forsterkelse av kongemakten ettersom lagmennene ble utnevnt av kongen.⁷⁵ Han mente at ettersom kronens representanter tidligere var blitt holdt utenfor lagting og lagretten, var tilegningen av lederstillingen innenfor disse til en av kongens ombudsmenn en måte å sikre kongemakten en maktposisjon innenfor rettsvesenet.⁷⁶ Dette synet styrkes av at kongen igjen sto over lagmannen og kunne gå imot hans bestemmelse om han ikke var enig i lagmannens tolkning av loven. I Norge var det da kongen som hadde den øverste stemme i rettergangen, og lagmannen, som ble leder der etter *Magnus Lagabøtes Landslov*, var i kongens tjeneste og valgt av kongen.

---

⁷² Lagmann Birger Persson (Tiundaland), Hakon lagmann (Attundaland), en lagmann fra Fjädrundaland og Lagmann Bengt Magnusson (Östergötland) var sterkt knyttet til utformingen av Upplandslagen under Birger Magnussons formyndertid, *Ibid.*, s. 8-10; V. Leche, *Nordisk familjebok*, Bind II (1904), s. 1352.

⁷³ *NgL*, II, s. 15-16.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 16.

⁷⁵ Knut Helle, *Norge blir en stat* (Bergen, 1974), s. 183.

⁷⁶ *Ibid.*

Hvem som stod som øverste dommer i det svenske rettsvesenet er derimot mer usikkert og vanskeligere å kildebelegge. Ettersom landskapslovene kun beskriver lovene og rettergangen i den relevante landsdelen er det ingen klar beskrivelse av hvem som hadde den øverste domsmakt på et nasjonalt plan; hver landsdel hadde sin egen lagmann som var leder på landsdelens ting. Det må her nevnes at i motsetning til situasjonen i Norge var det ingen lovgitt kongelig innflytelse på valg av lagmann slik som i Norge der lagmannen var en kongelig embetsmann.⁷⁷ *Upplandslagen* beskriver likevel klart at om den dømte nekter å godta lagmannens dom, kan han henvende seg videre til kongen: «Vill han (den dømte) ej göra rätt efter lagmans dom, då vädje bonden med lagmannen under konungens dom.»⁷⁸ Dette tyder på at kongen også i Sverige hadde den øverste domsmakt innenfor rettergangen, i hvert fall i Uppsalas landskap. En nyere studie av lovgivning og statsformasjon i Norden plasserer også den dømmende makt i den svenske kongens hender fra midten av 1200 tallet, noe som tyder på at på dette punktet var den svenske kongens maktposisjon på lik linje med den norske kongens.⁷⁹ Dette kan tyde på at kongemakten dermed hadde den øverste judisielle makt i både Norge og Sverige, mens den lovgivende makt kun lå i kongens hender i Norge.

Selv om kongen var rettens øverste dommer i både Norge og Sverige, kan det likevel sies at den svenske kongemakten stod svakere enn den norske innenfor rettsvesenet. Det første punktet som bør trekkes fram her, som har blitt nevnt over er at Norges lagmann ble valgt av kongen, mens de svenske lagmennene ikke ble det. Når man ser hvordan valg av dommere fant sted og hvordan dommerstillingen var utformet, ser man også at Sveriges kongemakt hadde færre rettigheter enn den norske innenfor rettssystemet.

I *Upplandslagens* «rättegångsbalk» forklares det i den første 'flockan' hvordan dommere skal velges: «Då skall länsmanen stå upp och tillsätta nämnd av tolv män från hundaret. Dessa tolv skola utse två män till domare. Konungen skall sätta dem dom i händer.»⁸⁰ Her ser vi to forskjeller fra Norges system. I de svenske

---

⁷⁷ «Chapter 3: Västergötland as a community and the making of a provincial law», *Legislation and State Formation, Norway and its neighbours in the Middle Ages* (2013), edited by Steinar Imsen, s. 61; Helle (1974), s. 183.

⁷⁸ Svenska Landskapslagar, Bind I, «Upplandslagen», s. 200.

⁷⁹ Gabriela Bjarne Larsson, «Chapter 4: The freeholder and positive legislation in late medieval Sweden», *Legislation and State Formation*, p. 69-70.

⁸⁰ *Upplandslagen*, s. 195

landsdelenes ting skulle det være to dommere som skulle overse tinget i hver landsdel og avgi sin dom i tingets saker.⁸¹ Disse dommerne i Sverige ble valgt fra tolv menn fra landsdelen som var utpekt av lensmannen. Den norske landsloven nevner derimot ikke et fast antall dommere.⁸² *Landsloven* beskriver at om det er mulig skal det utnevnes én dommer fra hvert fylke innenfor landsdelen, og at minimum tre dommere skal fare til ting.⁸³ Dommerstillingen var dermed ikke en fast posisjon; dommerne ble utnevnt for å tjene kongen ved et spesifikt ting, ikke som fast dommer ved tinget. Dette er en viktig forskjell fra dommerposisjonen i de svenske landskapene hvor dommerstillingen var et fast verv, og det var dermed de samme dommerne som satt på tinget: «Domarne skola komma till tinget på varje tingsdag.»⁸⁴

Denne 'flockan' viser også at dommerne i Sverige ble valgt blant tolv menn fra landsdelen som var utpekt av lensherren. Her ser vi igjen at de svenske stormennene hadde en lovlig rett som i Norge var tillagt kongen; valg av dommere.

I Sverige var det stormenn som hadde rett til å velge konge og rett til å velge dommere, mens det i Norge var kongen som hadde disse rettighetene ifølge lovene. Selv om begge landene tillat den øverste stemmerett i lagtinget til kongen ved uenighet innenfor tinget, viser lovene for lagtingene i de to landene at Sveriges stormenn hadde mer innflytelse innenfor rettergangen enn de norske ettersom det i Sverige var aristokratiske medlemmer som valgte lagmenn og dommere, mens det i Norge var kongen.

2.3.2 Hirdskråen

Foruten Norges landslov og de svenske landskapslagene er det viktig å diskutere *Hirdskråen* som kilde til forholdet mellom de norske stormennene og kongen. Den omhandler spesifikt reglene og retningslinjene som gjaldt for forholdet mellom kongen og stormennene som medlemmer av hirden.

I *Hirdskråen* sies det ingenting om hvem som har stått bak arbeidet med hirdloven, prologen nevner kun et handlende «vi».⁸⁵ Steinar Imsen konstaterer at utfra

---

⁸¹ *Dalalagen* og *Hälsingelagen* omtaler kun én dommer for sine landsdeler.

⁸² Omtalt som lagrettemenn.

⁸³ NgL II, s. 14.

⁸⁴ *Upplandslagen*, s. 195.

⁸⁵ Steinar Imsen, *Hirdloven til Norges konge og hans håndgagne menn* (Oslo, 2000), innledning, s. 31.

konteksten kan det med stor sikkerhet antas at «vi» refererer til hirdmenneses kollektive 'vi.'⁸⁶ Han utdyper dette ved å skrive at selv om «Hirdskråen slik sett framtrer som hirdmenneses eget verk, utelukke[s] likevel ikke kongens medvirkning, tvert imot. Kongen var hirdens leder, og det er all grunn til å tro at han har initiert arbeidet med hirdloven.»⁸⁷ Uansett om hirdloven ble utarbeidet av kongen og så godtatt av hirden eller utarbeidet av hirden og så godtatt av kongen, viser innholdet i *Hirdskråen* en klar monarkisk tendens som gir kongen rett til å ta viktige bestemmelser som direkte påvirker aristokratiet. *Hirdskråen* gir kongen rett til å utnevne menn til hertug, jarl, lendmenn, kansler, merkesmenn og for øvrig alle titler som forekommer innenfor hirden.⁸⁸ Det er likevel lagt til rette for at hirden har «lovlig motmæle» mot kongens valg av hirdmedlemmer, men det var kun under spesielle omstendigheter dette kunne godtas:

Bare de menn man selv har sak mot, kan man mæle mot. Ellers har de rett til motmæle som har slik del i saken at de har lovlig ombud eller vet noe som er åpenbart kjent om vedkommende med hensyn til ætt eller atferd eller annet som er imot kongedømmets eller hirdens ære; og det skal gå slik granskningen faller ut.⁸⁹

For å hindre kongen i å ta opp et medlem i hirden måtte hirdmedlemmet som var imot dette bevise at denne personen var uegnet til å være medlem i hirden. Det kommer fram her at kongen i prinsippet måtte ha hirdens godkjennelse for å kunne oppta nye hirdmedlemmer, men at med mindre hirden hadde spesifikke grunner til hvorfor en person ikke kunne godtas, sto den norske kongen fritt til å utnevne medlemmer uavhengig av hirden. Det kommer også fram i *Hirdskråen* at kongen hadde rett til å bestemme lønn for kansleren og medlemmene i hirden.⁹⁰ Samtidig setter *Hirdskråen* en begrensning for hvor mange menn for eksempel jarlen kan ha i sin tjeneste: «Ikke skal han ha flere håndgangne menn enn kongen (...). Men hvis jarlen øker hirden sin på tross av kongens forbud, da er alle de som siden sverger (ham troskap)

---

⁸⁶ Ibid., s. 32.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Hirdskråen s. 73-107.

⁸⁹ Ibid., s. 119.

⁹⁰ Ibid.

landrådemenn dersom de kjente til kongens forbud.»⁹¹ Lignende begrensing er også lagt på Lendmennene: «Lendmennene skal også ha myndighet til å ta seg menn (...) dog ikke flere enn førti, med mindre kongen gir løyve til det.»⁹²

Hirdskråen overlater de fleste bestemmelser angående medlemmene av hirden til kongen: Kongen sto nesten fritt til å velge medlemmer; kongen kunne bestemme enkelte hirdmedlemmers lønn; og kongen kunne begrense antall tjenestemenn hirdmedlemmene har lov til å ta inn i sin tjeneste utover de antall som er oppgitt i *Hirdskråen*. Bestemmelsene om begrensing av jarlens og systemannens tjenestemenn ble mest sannsynlig gjort for å hindre væpnede opprør mot kongen og dermed også en ny borgerkrig. I Sverige finnes det ingen tilsvarende lov fra denne tiden som gir kongen slike rettigheter eller har et så sterkt monarkisk preg. *Hirdskråen* støtter dermed i stor grad at Norges stormenn sto svakere stilt i forhold til kongen enn de svenske.

Vi har nå sett, gjennom en sammenlikning av kongens lovgitte maktgrunnlag i Norge og Sverige, at den norske kongemakten på flere punkter hadde viktige rettigheter som ikke var tillagt kongemakten i Sverige. Den lovgivende makt, arverett til riket, og rett til å utnevne dommere og lagmann, samt medlemmer av hirden (senere rådet) og deres lønn. Dette ligger til grunn for å slå fast at den norske kongemakten var sterkere enn den svenske gjennom landenes lover. Det må nevnes at ved å ha flere rettigheter hadde også den norske kongen flere *plikter*. Ettersom disse rettighetene på svenskesiden var tillagt aristokratiet kan man også konkludere at det svenske aristokratiet stod sterkere enn det norske på dette punktet.

2.4 Medlemmene i rådet

Vi har nå sett at Norges stormenn er svakere stilt i forhold til kongen enn de svenske gjennom landets lover. Er dette reflektert i hvordan rådene var bygget opp? Knut Helle har detaljert diskutert hvilken posisjon medlemmene i det norske rådet hadde, og har sammenlignet dette tilstrekkelig med det svenske rådets oppbygging.⁹³ Jeg vil derfor bruke hans arbeid om dette temaet for å redegjøre for forskjellene i rådenes

---

⁹¹ «Eigi skal hann (jarl) oc flæri hanðgengna mænn hava (...). En ef iarl aukar siðan hirðer konungr firir byðr honom. Þa ero þæir aller lanðraða menn er siðan suæria er þæir vitu konongs forboð.»
Hirdskråen, s. 84.

⁹² «Lenðir menn skulu oc hava valð at taka a ser men til tralusts (...) en æigi flæilri nema konongs se læyvi til», *ibid.*, s. 88.

⁹³ *Ibid.*, kapittel «Rådgiverkretsens sammensetning og øvrige organisasjon», ss. 329-473.

oppbygging, og deres relevans i forhold til rådenes hovedfunksjon. Ettersom målet med dette kapitlet er å undersøke rådenes hovedfunksjon før inngangen av kongefelleskapet for å følge utviklingen under Magnus Eriksson, vil jeg hovedsakelig forholde meg til sammensetningen av rådene etter de blir regnet som en fast institusjon.⁹⁴ Jeg vil også forholde meg til Helles definisjon på hva som kan regnes som et 'rådsmedlem:'

En snever gruppe av regulære rådgivere: Menn som deltok kontinuerlig i sentralregjeringen eller i det minste fra tid til annen ble trukket inn som særlig betrodde hjelpere. Det var slike menn som i første rekke ble identifisert med det samtiden etter hvert oppfattet som en rådsinstitusjon.⁹⁵

Det kan trekkes fram tre hovedgrupper av rådsmedlemmer i alle de europeiske rådsinstitusjoner som vokte fram sent i høymiddelalderen og utover i senmiddelalderen: verdslige stormenn, geistlige stormenn og kongelige tjenestemenn.⁹⁶ Kongelige tjenestemenn defineres som menn som var rådgivere «mer gjennom sin virksomhet og innsats i kongens tjeneste enn gjennom byrd, privat maktgrunnlag eller kirkelig rang og embete.»⁹⁷ Hvilken gruppe som var mest framtrædende innenfor Europas rådsinstitusjoner varierer nasjonsvis og varierer over tid. Det kommer likevel fram noen klare tendenser i sammensetningen av det norske og det svenske rådet fram til kongefelleskapet.

I det norske rådet ble kansleren det første faste medlemmet og merkesmannen fulgte kort etter.⁹⁸ Kansleren var lederen i rådet og merkesmannen var nestleder og bæreren av kongens merke. Under Håkon Magnusson, forgjengeren til Magnus Eriksson, ble drottsetestillingen opphevet og enkelte regionale fehirder og flere lagmenn ble faste medlemmer av rådet.⁹⁹ Kansleren fikk også en fastere funksjon som førsteminister i rådet under Håkons regjeringstid.¹⁰⁰ Det kongelige tjenesteelementet var dermed klart den mest innflytelsesrike gruppen i det norske rådet. Verdslige og geistlige stormenn var også blant de ordinære rådgiverne, men i

---

⁹⁴ Etter 1280-årene i Norge og 1290-årene i Sverige.

⁹⁵ Helle, 1972, s. 415.

⁹⁶ Ibid., 329.

⁹⁷ Ibid., s. 393.

⁹⁸ Ibid., s. 415.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

Norge er det vanskelig å skille disse fra tjenesteelementet.¹⁰¹ Helle påpeker at kongens fremste tjenestemenn ofte bestod av prelater og stormenn, men at de da oftest ble utvalgt på grunn av sin tjeneste til kongen, ovenfor sin øvrige posisjon i samfunnet.¹⁰² Det var også vanlig at tjenestemenn ble forfremmet til lendmenn eller biskoper gjennom fast kongstjeneste i rådet.¹⁰³ Baronene i for eksempel kong Håkons råd, var nesten alle tidligere tjenestemenn og ikke nødvendigvis del av de gamle stormannsættene.¹⁰⁴

Det svenske rådet, slik det omtales i kildene fra begynnelsen av 1280-årene, hadde et mye større omfang enn det norske, men til daglig var det en fast kjerne av mindre størrelse som fungerte i riksstyringen.¹⁰⁵ I Sverige er alle biskopene omtalt som del av den større rådsretsen, og satt også tallrikt i det fastere rådet, selv om det er vanskelig å samle et nøyaktig tall utfra kildene.¹⁰⁶ Fra 1280-årene er det lettere å trekke fram spesifikke medlemmer av den faste rådsorganisasjonen, og også i Sverige ser vi flere av kongens tjenestemenn trer fram som sentrale i rådet: kansler, drost, marsk og lagmenn.¹⁰⁷ En vesentlig forskjell mellom de kongelige tjenestemennene i det norske og svenske rådet, er at de svenske medlemmene utelukkende var utpregede stormenn gjennom privat status:

Den norske rådgiverkretsen i høymiddelalderen omfattet et både mer utpreget og tallsterkere tjenesteelement enn den tilsvarende kretsen i grannerikene. Rimeligvis avspeiler dette i Norge en jevnt over sterkere personlig kongemakt i forhold til verdslig aristokrati og høygeistelighet.¹⁰⁸

I Sverige ser man altså at det er det verdslige og geistlige elementet som stiller sterkest innenfor rådsorganisasjonen, mens det i Norge var tjenesteelementet. I Norge kunne man dermed komme til slik høytstående posisjon i riksstyrelsen gjennom kongetjeneste alene, mens det i Sverige tilsynelatende ikke var mulig. Dette reflekterer oppfatningen om at det svenske rådet var ute etter å ivareta egne interesser, mens det norske rådet ble til som støtte til kongemakten.

---

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid., s. 416.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid., s. 417.

¹⁰⁶ Ibid., s. 420

¹⁰⁷ Westman, s. 117; Jägerstad, ss. 119, 151, 174; Helle (1972), s. 420.

¹⁰⁸ Helle (1972), s. 420.

At det kongelige tjenesteelementet var så framtreddende innenfor det norske rådet kan også forklares med at de norske stormennene var avhengig av å være i kongens tjeneste. Andreas Holmsen presenterte dette synspunktet i *Norges Historie* hvor han skrev at Norges aristokrati var svakere stilt enn det svenske ettersom den norske naturen ikke la til rette for like store sammenhengende godseierdommer i Norge som i Sverige.¹⁰⁹ Inntektene en norsk godseier kunne tjene på jordeiendom alene var ikke store nok til å danne et aristokratisk maktgrunnlag i forhold til kongen.¹¹⁰ Holmsen mente dermed at staten, som mottok det meste av sine inntekter i naturalier, lønnet kongens tjenestemenn med en del av statsinntekten i utbytte mot tjenester til kongen: «Det vil si at han delegerte ikke bare sine funksjoner, men også noe av sitt maktgrunnlag til sine lokale representanter.»¹¹¹ Han mente at det norske aristokratiet dermed måtte være i kongens tjeneste for å opparbeide seg et maktgrunnlag innenfor riksstylingen. For Holmsen var dette forholdet et tegn på at den norske kongemakten ikke var spesielt sterk ettersom den var avhengig av aristokratiet for å kunne utøve sine funksjoner.¹¹² Han mente altså at selv om de norske stormennene ikke hadde et like sterkt økonomisk grunnlag som de svenske stormennene, var de likevel framtreddende innenfor riksstylingen.

Knut Helle kritiserte denne tolkningen av det norske aristokratiets deltakelse i riksstylingen, og mente at kongens delegasjon av oppgaver til aristokratiet i bytte mot at de fikk en del av rikets inntekter var et tegn på at kongen tvert imot hadde *mer* personlig makt.¹¹³ Han mente at dette forholdet var et tegn på at kongen kunne gjøre seg personlig gjeldende «fordi han nødvendig eller – sagt på en annen måte – har en funksjon også utfra aristokratiets interesser.»¹¹⁴ Han var enig i Holmsens konklusjon om at direkte avkastning av jord ikke var tilstrekkelig økonomisk grunnlag for det norske aristokratiet, men legger til at det heller ikke var tilstrekkelig for verken konge eller kirke.¹¹⁵ Han viser til at selv om kirken hadde mest jord ved utgangen av høymiddelalderen var den likevel «i høy grad avhengig av andre inntektskilder, i første rekke tiende og sakøre.»¹¹⁶ Kronen, som etter rådende oppfatning var

---

¹⁰⁹ Holmsen (1939), s. 260-264.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid., 260.

¹¹² Ibid., 263.

¹¹³ Helle (1972), s. 570.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid., s. 571

¹¹⁶ Ibid.

økonomisk beskjeden mot slutten av det trettende århundret, fikk sannsynligvis det meste av sin inntekt fra sakøre og leidang.¹¹⁷ Den offentlige myndighetsutøvingen gav kronen tilgang til slike inntekter, og gjennom tjeneste til kongen i form av deltakelse i riksstylingen, kunne stormennene få en del av denne inntekten.¹¹⁸ På denne måten var det norske aristokratiet avhengig av tjeneste til kongen for å motta en stor del av sin inntekt. Som Hirdskråen har vist, lå makten om valg av tjenestemenn i kongens hender og dermed var det gunstig for de norske stormennene å støtte kongen for å forbli i hans tjeneste og dermed ta del i kronens inntekter.

En slik avhengighet av deltakelse i kongens inntekter fantes derimot ikke blant det svenske aristokratiet, og denne skjevheten i aristokratiets økonomiske maktgrunnlag mellom de to landene forklarer hvorfor tjenesteelementet stod sterkest i det norske rådet mens det verdslige og geistlige elementet stod sterkest i det svenske.

Et annet relevant tema jeg vil ta opp er kirkens deltakelse i det norske og svenske rådet. Dette er et aspekt av rådssammensetningen som ikke er blitt tatt opp i diskusjonen om rådets hovedfunksjon i forhold til kongemakten i tidligere forskning. Dette er antakeligvis fordi debatten rundt det norske og svenske rådets hovedfunksjon behandler rådet som en institusjonell helhet i forhold til kongemakten, og ikke går nærmere inn på medlemmene i rådenes posisjon i samfunnet. Rådenes oppbygging og kirkens forhold og/eller deltakelse er begge temaer som er diskutert, men ikke i en hovedfunksjonell sammenheng. Som nevnt stod biskopene og andre prelater tradisjonelt sterkt innenfor det svenske rådet, mens de i mindre grad var det i det norske rådet. Institusjonaliseringen av rådet i Norge fant sted under Eirik Magnussons formynderstyre på 1280-tallet som førte en meget antikirkelig politikk. Dette var en fortsettelse på en langvarig maktkamp mellom kirke og kongemakt som ble forsøkt løst med Sættargjerden i 1277. De geistlige stod svakest stilt av de tre gruppene i det norske rådet, og under kirkestriden i 1280-årene stod de helt utenfor.¹¹⁹ Under Håkon Magnusson ble biskopene igjen omtalt kollektivt sammen med rådgivere og råd, men de var sjeldent del av det som kan regnes som det faste

---

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Ibid.

rådet.¹²⁰ Det blir interessant å se om det geistlige elementet blir mer framtrædende innenfor rådet under kongefellesskapet og hva det eventuelt kan si om utviklingen i forholdet mellom konge og råd. Med tanke på den lange maktkampen mellom konge og kirke i Norge og at det var kongen selv som utpekte rådsmedlemmer basert på deres tjeneste til ham, er det gjerne ikke overaskende at de geistlige var i mindretall innenfor rådet. Mangelen på geistlige medlemmer i det norske rådet støtter dermed at rådets hovedfunksjon var sanksjonerende i Norge.

I årene fram til kongefellesskapet er situasjonen mellom konge og kirke helt motsatt i Sverige. Der det norske rådet og baronene støttet kongemakten i striden med kirken, stod kirken på kongemakten sin side mot de verdslige stormenn i Sverige.¹²¹ Under brødrestriden som til slutt førte til valget av Magnus Eriksson til konge over Sverige, stod biskopene og kirken som kong Birgers sterkeste støttespillere mot hertug Erik og hertugpartiet.¹²² Dette endres med det svenske frihetsbrevet i 1319, men det vil jeg ta opp i neste kapittel.

2.5 Regimen regale og Regimen politicum

Som et analytisk hjelpemiddel vil jeg også sette rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten opp mot teorien om *regimen regale* og *regimen politicum*. Den svenske historikeren Erik Lönnroth introduserte denne teorien i sitt arbeid om Kalmarunionen i 1934.¹²³ Lönnroth hentet begrepene fra Ptolemæus af Lucca og verket *De regimen principum* (ca. 1277-1280).¹²⁴ Teorien bygger på at en hersker under *regimen regale* representerte det guddommelige overherredømmet, mens det i et samfunn under *regimen politicum* var den skrevne lov som representerte dette.¹²⁵ Forskjellen i de to er altså at under *regimen regale* er fyrsten loven, mens han under *regimen politicum* er *bundet* av den skrevne lov slik den er vedtatt av en eller annen form for aristokratisk forsamling.¹²⁶ Kongens rettigheter og autoritet er dermed under *regimen regale* tildelt fra kongen selv, mens han under *regimen politicum* er tildelt sine

---

¹²⁰ Ibid. Under Håkon V's regjeringstid er det kun biskop Arne i Bergen som kan regnes som fast rådsmedlem.

¹²¹ Jägerstad (1948), s. 290.

¹²² Ibid.

¹²³ Erik Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457* (1934, trykt 1968), ss. 22-24.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

rettigheter fra rådet.¹²⁷ Begrepene referer ikke til faktiske politiske systemer, og kan kun betraktes som analytiske idealer. Man har tradisjonelt sett *regimen regale* som kongens ideal, mens aristokratiet gjennom rådet ønsket å realisere et *regimen politicum*.

Om man skal anvende denne teorien utfra det som er fastslått om det norske og det svenske rådets hovedfunksjon, er det grunnlag for å si det norske politiske systemet var nærmere *regimen regale*, mens det i Sverige var *regimen politicum*. Selv om kongen i Norge var bundet av lover og var tildelt sine rettigheter og autoritet gjennom dem, har vi sett at det var *kongen* som hadde den lovgivende makt i Norge. De facto kan det sies at det var *kongens* lov og at kongen dermed ble tildelt sine rettigheter gjennom sitt eget lovverk, altså *regimen regale*. I Sverige hadde ikke kongen den lovgivende makt, og hans rettigheter som ble fastslått i lovene var tildelt ham fra aristokratiet; *regimen politicum*. Denne forskjellen er reflektert i lovenes innhold ettersom de norske lovene gir mye makt til kongen mens de svenske lovene gir mye makt til aristokratiet.

Det interessante momentet som kommer fram når man setter de to rådene komparativt opp mot denne teorien, er at det virker som det norske rådet også hadde *regimen regale* som ideal gjennom sin sanksjonerende funksjon. Ettersom det norske rådets grunnleggende funksjon var å støtte kongemakten i stedet for å begrense kongens rettigheter, kan det ikke sies at *regimen politicum* var det norske rådets ideal.

Rådenes *faktiske* hovedfunksjon er bundet av hvilke rettigheter de er tildelt gjennom landenes lover. Dermed kan endring i rådenes hovedfunksjon kun måles gjennom *suksessfulle* forsøk fra rådene på å begrense eller sanksjonere kongemakten ettersom det kun er vellykkede forsøk som fører til en endring i landenes lover. Grunnen til at jeg har valgt å ta opp problemstillingen om *regimen regale* og *regimen politicum* er at rådenes *ideale* politiske system da også kan si noe om rådenes hovedfunksjon. Når man kan fastslå at det norske rådets ideal var *regimen regale* mens det svenske rådets ideal var *regimen politicum* før kongefelleskapet, gir dette et grunnlag for å se om rådenes idealer kan sies å endre seg selv om det ikke nødvendigvis fører til en endring av rådenes faktiske funksjon.

---

¹²⁷ Ibid.

2.6 Konklusjon

Ut fra det som har blitt diskutert så langt kan vi konkludere at det er tilstrekkelig grunnlag for oppfatningen at det norske aristokratiet stod svakere i forhold til kongemakten enn det svenske aristokratiet, både innenfor lovgivningen og økonomisk. At det svenske aristokratiet var sterkere enn det norske og at Norge hadde en sterkere og mer personlig kongemakt enn Sverige er en av hovedgrunnene den tidligere forskningen legger til grunne for å konkludere med at det norske rådets hovedfunksjon var å sanksjonere kongemakten, mens det svenske rådets funksjon var å begrense den. Basert på landenes lover har vi sett at dette er en riktig oppfatning. At det i det norske rådet var tjenesteelementet som stilte sterkest innenfor rådet, mens det i det svenske rådet var det verdslige og geistlige elementet, peker også på dette. Selve hovedfunksjonen mellom kongemakt og råd var dermed ulik i Norge og Sverige, og det legger et godt grunnlag for å følge utviklingen av rådene inn i kongefelleskapet. Videre har vi sett at i tillegg til at rådene hadde forskjellige *reelle* funksjoner, hadde de også forskjellige idealer der det norske rådets ideal var det samme som kongens, *reginum regale*, mens det svenske rådets ideal var *reginum politicum*. Om rådernes hovedfunksjon fortsetter å være forskjellig, eller om en utvikling kan sees i et eller begge råd under formynderstyret og under Magnus Erikssons ledelse, kan dermed gi innsyn i hvordan Magnus Eriksson oppførte seg som konge i de to landene under hans regjeringstid.

Kapittel 3

Rådenes utvikling under Magnus Erikssons umyndighetstid

3.1 Innledning

Dette kapittelet vil se nærmere på det norske og svenske riksrådet i forhold til kongemakten i de årene der rådene fungerte som formynderstyrer for Magnus Eriksson, fra 1319 til 1331. Det er utviklingen av rådenes hovedfunksjon som fortsatt står i fokus og dette kapittelet vil i stor grad bygge på slutningene som ble trukket i forrige kapittel. Konklusjonen om at det norske rådets hovedfunksjon var å sanksjonere kongemakten mens det svenske rådets hovedfunksjon var å begrense den, står dermed som grunnlaget for å følge utviklingen av rådene Magnus Erikssons formynderstid.

For å få til en komparativ undersøkelse av utviklingen av forholdet mellom råd og kongemakt i Norge og Sverige under formynderstiden, er det nødvendig å ta for seg avtalen om kongefellesskapet og omstendighetene rundt den. Den første hoveddelen av dette kapittelet vil derfor se på hvilke forhold som ledet til dannelsen av kongefellesskapet i de to landene, og hva selve avtaledokumentet omhandler. Jeg vil også se på hvordan det norske og det svenske formynderrådet ble organisert, hvilke rammer de var forventet å operere innenfor, og hva det eventuelt kan si om rådenes hovedfunksjon ved inngangen til kongefellesskapet.

Den andre hoveddelen av dette kapittelet vil ta for seg hvordan formynderrådene utviklet seg i forhold til kongemakten fram til Magnus' tiltredelse på tronen. Først vil jeg ta for meg perioden der Hertuginne Ingebjørg tradisjonelt er blitt regnet som framtreddende innenfor både den norske og svenske riksstyrelsen. Ettersom hun er den eneste personen som har blitt regnet for å ha gjort seg politisk gjeldende innenfor begge rikene under formynderstiden, vil delen som omfatter hennes deltakelse innenfor den norske og svenske riksstyrelsen bli behandlet samtidig. Videre vil jeg diskutere omorganiseringen av formynderrådene som fant sted i 1322 i

Sverige og 1323 i Norge. Til slutt vil jeg følge formynderrådene etter 1323 fram til Magnus Eriksson blir myndig i 1331.¹²⁸

3.2 Avtalen om kongefelleskap og organiseringen av formynderrådene

I denne delen av kapittelet vil jeg diskutere hva de historiske omstendighetene som ledet til kongefelleskapet sier om rådernes hovedfunksjon i forhold til kongemakten. Jeg vil også se på selve avtalen om kongefelleskapet og hva denne egentlig bestod av. Til slutt vil jeg diskutere organiseringen av det norske og svenske formynderrådet. Dette vil bli gjort ved å se på formynderinstruksen av 1302 for Norge, og det såkalte frihetsbrevet for organiseringen av det svenske formynderrådet.

3.2.1 Omstendighetene rundt dannelsen av kongefelleskapet

Omstendighetene som førte til kongefelleskapet mellom Norge og Sverige var som forventet ikke lik i de to landene. Forskjellene i den politiske situasjonen gir i seg selv grunnlag til en komparasjon av forskjeller i forholdet mellom landenes konge og råd.

I Norge er det ingen tegn til noen stor konflikt innenfor rådet, eller mellom konge og råd i årene fram mot 1319. Magnus Eriksson ble tatt til norsk konge etter arveretten som nedfelt i *Landsloven*, og Retterboten av 1302 viser at dannelsen av et formynderråd som skulle ta seg av riksstyret under en mindreårig konge, var i samråd med kongens ønsker.¹²⁹ Åtte av Håkon V's rådgivere sverget sin ed om å sette formynderinstruksen av 1302 ut i live i brev datert 20. april 1319, bare noen uker før kong Håkons død 8. mai samme år.¹³⁰ Dette brevet vitner dermed om at kongen godkjente dannelsen av et formynderråd og tilsynelatende stolte på at rådet ville ivareta rikets og kongemaktens interesser. Dette støtter oppfatningen at rådet i Norge sanksjonerte kongemakten og dens interesser ved inngangen til kongefelleskapet.

I Sverige var Magnus Erikssons vei til tronen langt fra like fredelig. Årene som ledet opp mot kongefelleskapet var i Sverige preget av en langvarig indre strid mellom kong Birger Magnusson og hans to brødre, hertugene Erik og Valdemar. I 1306

---

¹²⁸ Magnus regnes som myndig fra 1331 i Sverige og 1332 i Norge.

¹²⁹ NgL III, nr. 14.

¹³⁰ DN I, 156.

hadde Erik og Valdemar tatt kong Birger til fange på Håtuna gård og tvang ham i 1310, etter flere år i fangenskap, til å dele riksstyret med dem.¹³¹ Det svenske riket ble som resultat av dette i realiteten delt i tre, selv om Birger Magnusson offisielt fortsatt var konge over hele Sverige.¹³² I Jerker Roséns monografi om den svenske brødrestriden trekker han fram at det ikke finnes noen opplysninger om uroligheter mellom kongen og hertugene i årene etter riksdelingen fra 1310 til 1317.¹³³ Han mener likevel at kildene som omhandler indre problemer i de tre riksdelene viser tilstrekkelige tegn på at de stormennene som hadde støttet Erik og Valdemar, det såkalte Hertugpartiet, har fortsatt å gjøre dette etter riksdelingen: «Men oberoende av att fred upprätthållits mellan konungen och hans bröder ha de gamla partierna fortfarande existerat».¹³⁴ Dette er viktig ettersom Hertugpartiet igjen gjør seg gjeldende ved avviklingen av brødrestriden i årene 1318-1319 som direkte ledet til valget av Magnus Eriksson som konge.

I 1317 inviterte kong Birger sine brødre til Nyköping der han ved deres ankomst tok dem til fange i fengselstårnet og deretter reiste mot Stockholm for å ta over hertugenes faste slott.¹³⁵ Jerker Rosén skriver at dette var første ledd av kong Birgers plan for å «beröva bröderna deras riksdelar» og at dette bekreftes «till fullo av konungens befallning den 9 januari 1318 till Tiundaland att utbetala de tre föregående årenes innehållna fattigionde.»¹³⁶ Målet om å besette hertugenes faste oppholdssteder i Stockholm og Kalmar ble ikke oppnådd ettersom hertugenes tilhengere nektet å la Birger ta over borgen i Stockholm.¹³⁷ Hertugpartiet marsjerte så mot Nyköping for å forsøke å befri Erik og Valdemar, noe de ikke klarte. Hertugpartiets marsj ledet sannsynligvis til Birgers beslutning om å la sine brødre sulte i hjel, og Erik og Valdemar døde i følge kildene en gang i februar 1318.¹³⁸ Jerker Rosén tolker kong Birgers beslutning om å ta sine brødre til fange som et desperat trekk for å samle landet under egen makt ettersom hertugpartiets oppslutning økte mens kongepartiet stadig ble svakere:

---

¹³¹ Jerker Rosén, «Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder», *Studier i nordisk politisk historia 1302-1319* (Lund 1939); Michael Nordberg, *I kung Magnus tid, Norden under Magnus Eriksson 1317-1374*, s. 19.

¹³² Nordberg 1939, s. 19.

¹³³ Jerker Rosén (1939), s. 257.

¹³⁴ Ibid., s. 259.

¹³⁵ Ibid., s. 284.

¹³⁶ Ibid., s. 284-285.

¹³⁷ Ibid., s. 285.

¹³⁸ Ibid.

Hertig- og konungapartiernas sammansättning under åren fram til Nyköpings gjästabud omvittnar också, att Birgers ställning även i de landområden, som avträtts till honom, vilade på svag grund. Vi ha vidare sett, at han delvis avlägsnat de stormän, som 1309-10 anslutit sig till honom men som alltjämt bevarat kontakten med hertigarna. Läget var sådant, att om en återförening av hela riket skulle ske, hertig Erik, icke Birger, utan minsta tvivel skulle komma att bliva det enande namnet.¹³⁹

Roséns oppfatning, at hertug Erik i 1317 og 1318 hadde flere tilhengere enn kong Birger, støttes av det faktum at da en forsoning mellom partene endelig fant sted i 1318, var det hovedsaklig på kong Birgers bekostning.¹⁴⁰ Kong Birger ble dømt til landflyktighet og medlemmene av Hertugpartiet valgte hans brors sønn, Magnus Eriksson, til konge. Ettersom det var hertug Erik som hadde flest tilhengere, var valget av hans sønn ovenfor Birgers egen arving ikke overraskende. Valget ble nok også forenklet ved at Magnus var mindreårig og at de aristokratiske rådsmedlemmene dermed i praksis kunne ta kontroll over hele riksstylingen uten å ta hensyn til en regjerende kongemakt. I tillegg til dette er Hertugpartiets seier over kong Birger et praktisk eksempel på hvor sterkt det svenske aristokratiet var i forhold til kongemakten.

Brødrestriden, forvisningen av Birger, og valget av hertug Eriks sønn som konge, støtter oppfatningen om at den svenske kongemakten var svakere enn den norske. Magnus Erikssons vei til tronen var i Norge, som vi har sett, fredelig og i samråd med kongens ønsker. Som Knut Helle har fastslått var det ingen tegn til at det norske formynderrådet ved starten av kongefelleskapet hadde intensjoner om å utnytte sin posisjon som regjeringsmakt. I Sverige kan situasjonen tolkes helt motsatt, der valget av Magnus Eriksson som konge, var et direkte resultat av konflikt med kongemakten, og mest sannsynlig et meget strategisk valg ettersom han kun var tre år gammel. Birgers sønn var til sammenligning 19 år gammel, og ble henrettet i 1320, mest sannsynlig for å hindre ny strid mellom Hertugpartiet og Birgers tilhengere.¹⁴¹

---

¹³⁹ Ibid., s. 285-286.

¹⁴⁰ Ibid., s. 299.

¹⁴¹ Ibid.

3.2.2 Avtalen om kongefelleskap

De svenske rådsherrene valgte dermed fortsatt Magnus Eriksson som konge etter det ble klart at han gjennom den norske arveretten også skulle bli konge over Norge etter kong Håkons død 8. mai, 1319. *Avtalen om kongefelleskapet*, også kjent som «Oslo-traktaten», ble gjort ved stormannsmøtet i Oslo fra 26. til 28. juni i 1319, og det eneste dokumentet fra dette møtet som man i dag kjenner til er overlevert gjennom Bergens kopibok, *Registrum*, som er en noenlunde samtidig kilde.¹⁴² *Registrum* gikk tapt i bybrannen i København i 1728, men dokumentets innhold er bevart gjennom to yngre avskrifter, begge av Arne Magnusson.¹⁴³ Basert på Arne Magnussons avskrifter av lignende dokumenter der originalen fortsatt eksisterer som komparasjon, regnes de som «meget nøyaktig», med unntak av små språklige variasjoner.¹⁴⁴ Et viktigere spørsmål angående avtalen er om den bestod av kun brevet som er overlevert, «Oslo-traktaten», eller om det originalt eksisterte to brev som ble utvekslet mellom avtalepartene og at det norske brevet er tapt. Den rådende oppfatning er at originalen er utferdiget av den svenske delegasjon skrevet på latin, og deretter oversatt til gammelnorsk.¹⁴⁵ Forskningen har dermed gått bort fra den eldre oppfatning om at det originalt ble utformet to individuelle avtaledokument.

Innholdet av «Oslo-traktaten» er blitt analysert og diskutert av både norske og svenske forskere. Den er et sentralt dokument fra personalunionen mellom Norge og Sverige, ettersom avtalen er et av særdeles få fra unionen som angår begge riker. Helt tilbake til norske P.A. Munch og Rudolf Keyzers (1849), samt svenske O.S. Rydbergs (1877) behandlinger av dokumentet, har oppfatningen vært at traktaten var en overenskomst mellom to individuelle riker.¹⁴⁶ De antok at avtalen var ment å være gyldig også etter at Magnus Eriksson ble myndig, men etter Sam Clasons konklusjon i 1889 om at «traktaten i Oslo endast tilkommit för at fylla det närmasta behovet, dvs. sørja for unionens bestånd under förmyndertiden», har så å si alle senere forskere, både norske og svenske, sluttet seg til denne konklusjonen.¹⁴⁷ Et unntak er Andreas

---

¹⁴² Grethe Athén Blom & Jan Ragnar Hagland, «Avtale om kongefelleskap mellom Norge og Sverige – 1319,» *Det kongelige norske videnskabelige selskab*, No. 6, 1980, s. 11.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ D. A. Seip, «Bjarne Berulfsen: Kulturtradisjon fra en storhetstid», *Historisk Tidsskrift*, No. 35 (1949-51), s. 217; Hagland (1980), s. 12.

¹⁴⁵ Jägerstad, 1948, se kapitlet «De Statsrättiliga Formerna Vid Den Svensk Norske Unionens Ingående 1319»; Blom & Hagland, 1980, s. 23.

¹⁴⁶ NgL, III, nr. 63; O.S. Rydberg, *Sverges Traktater*, I, nr. 1992 (Stockholm, 1877).

¹⁴⁷ Sam Clason, *Unionstraktaten i Oslo 1319*, SHT (1889), s. 4.

Holmsen som mente at «det var forutsetningen at unionen skulle opphøre når kongen fikk sønner.»¹⁴⁸ Dette er et synspunkt som er mer relevant i forhold til tronfølgespørsmålet og diskusjonen om hvilket land som initierte oppløsningen av unionen, og vil bli diskutert i et senere kapittel. Dokumentet sier ikke direkte noe om hvordan formynderrådene skulle organiseres eller hva som skulle skje etter Magnus Erikssons tiltredelse på tronen, men jeg vil likevel gi et sammendrag her av hva avtalen om kongefelleskap gikk ut på. Dette er nødvendig for å få en ide om hvordan et kongefelleskap med en mindreårig konge i praksis har fungert. Jeg vil derfor ikke ta opp problemstillinger i avtalen som blir relevant i kapittel 4 her. Jeg har brukt teksten fra *Apographa Arnamagnæani* slik den er trykt i Blom & Haglands utgave av dokumentet.¹⁴⁹

1. Det ble bestemt at kong Magnus skulle ha jevnlig opphold i hvert land og at han skulle tilbringe like mye tid i begge rikene. Kongens menn fra det ene riket fikk ikke følge kongen over grensen til det andre når han reiste mellom rikene.
2. Kronens norske inntekter skulle under umyndighetstiden brukes til å betale ned gjeld og gjennomføre Håkons testamente.
3. Sverige skulle gi Norge like stor hjelp som Norge gir dem i krig og politiske saker.
4. Svenskene sverget på at Magnus' kongevalg skulle skje raskt og at Magnus fortsatt var i live.
5. Til slutt fastslo partene at «de nordmenn som på grunn av godvilje mot den oftenevnte kong Magnus og vår frue Ingebjørg, hans mor, vil det, skal også ha full tillatelse av rikets menn i Norge til å tjene dem i Sverige.»¹⁵⁰

Jeg vil trekke fram punkt nr. 2 i henhold til diskusjonen om konge og råd. Dette punktet viser at selv etter Håkons død ønsker det norske rådet å følge hans bestemmelser og gjennomføre hans testamente. Jeg mener dette støtter tolkningen om at det norske rådets ideal var det samme som kongens; *regimen regale*, ettersom det viser at norske rådet ville overholde kongens vilje, selv i fravær av en regjerende kongemakt.

---

¹⁴⁸ Andreas Holmsen, *Norges historie*, 3. Utg. (Universitetsforlaget, 1961), s. 321.

¹⁴⁹ Blom & Hagland, 1980, s. 3-4.

¹⁵⁰ Oversettelse etter NMD, nr. 68.

3.2.3 Formynderinstruksen av 1302

Formynderinstruksen av 1302 fastsatte regler for hvordan det norske formynderstyre skulle organiseres når kongen enda ikke var myndig.¹⁵¹ Formynderinstruksen viser et rammeverk til hvordan et formynderstyre skulle fungere, og legger til grunn retningslinjene som kong Håkon hadde lagt. Hensikten med å diskutere instruksen er å se om eventuelle brudd på disse retningslinjene kan tolkes som forsøk fra det norske formynderrådet på å begrense kongemakten ved å utnytte posisjonen som fungerende regjeringsmakt under en mindreårig konge. Videre vil en komparasjon av den norske formynderinstruksen og det svenske frihetsbrevet være nyttig for å fastsette vesentlige forskjeller i hvordan formynderstyrene var organisert. Dette er nødvendig for å følge utviklingen av rådene i forhold til kongemakten utover i perioden.

Formynderinstruksen ble utstedt av kong Håkon Magnusson i Rettarboten av 1302. Den gjorde endringer i kongearven og la et organisatorisk rammeverk for hvordan et formynderstyre skulle fungere. Rettarboten finnes i seks håndskriftsamlinger fra 1300 tallet. Fire av dem daterer dokumentet til 16. september 1302, mens de øvrige håndskriftene daterer det til 9. september samme år.¹⁵² Dokumentet er utstedt i Oslo. 16. september anses å være den korrekte datoen ettersom biskop Arne av Bergen utsteder et annet brev fra Oslo den 16. september som viser at han var til stede i Oslo denne dagen.¹⁵³ Det er ikke hensiktsmessig for mitt formål å gå detaljert gjennom alle punktene i instruksen, så mitt sammendrag av instruksen gjelder kun de punktene jeg anser som relevante:

1. Kongens ektefødte dattersønn flyttes opp til 3. ledd i arveloven og kongens ektefødte datter innsettes i 7. arveledd.¹⁵⁴

Fremskytningen av kongens datter og dattersønn i arveloven ble trolig bestemt som følge av fødselen av kong Håkons datter, Hertuginne Ingebjørg, og hennes trolovelse med Hertug Erik Magnusson i 1301.¹⁵⁵

---

¹⁵¹ Formynderinstruksen er trykt i NGL III nr. 14., og NMD, nr. 47, s. 224 med norsk oversettelse.

¹⁵² NMD, s. 224.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ NgL III nr. 14., oversatt i NMD, nr. 47, s. 224.

¹⁵⁵ NMD, s. 224.

2. Om et formynderstyre skulle oppstå skulle det bestå av 12 menn, inkludert kansleren og merkesmannen. Kansleren, merkesmannen og to øvrige rådsmedlemmer skulle oppholde seg fast i kongsgården med kongen. Disse fire skulle sammen ha «riksstyringen og oppsyn med hele rikets eiendommer og inntekter og utføre alle de ærender som trengs, både utenlands og innenlands til nytte for riket.» To biskoper skulle, sammen med de førnevnte fire, ha kronens formue i varetekt.
3. Ingen av stormennenes navnebøter, det vil si rettigheter, skulle øke under kongens umyndighetstid, verken små eller store.
4. Hele rådet skulle samles en gang for året med mindre spesielle situasjoner oppstod der flere møter ble ansett som nødvendig.
5. Fehirdene skulle være de samme som de var under den avdøde kongen, inn til den nye kongen ble myndig.
6. Rådsmedlemmene kunne ikke ta imot eller gi noen gaver som minket kronens inntekter eller eiendom.
7. Kongens myndighetsalder ble satt til 20 år.

Grethe Authén Blom har diskutert problemstillingen om i hvilken grad formynderrådet fulgte instruksene fra 1302 i praksis:

Det [er]bevart lite og usammenhengende materiale til den rikspolitiske historien fra disse årene (1319-1331). Av den grunn blir formynderrådet en størrelse uten faste konturer og det er vanskelig å se om dette råd for alvor forsøkte å virke innenfor den organisasjonsform kong Håkon hadde trukket opp.¹⁵⁶

Det mangelfulle kildegrunnlaget fra formyndertiden gjør at en detaljert undersøkelse av hvilke punkter som ble overholdt og hvilke som eventuelt ble brutt fra formynderinstruksene er problematisk. Det er likevel mulig å trekke fram situasjoner der kildene sier noe om formynderrådets organisasjon og handling som kan settes opp mot retningslinjene fra 1302.

Grethe Authén Blom har påstått at det ikke finnes et dokument som tilsier at et formalisert råd på 12 medlemmer ble dannet ved inngangen av kongefellesskapet,

---

¹⁵⁶ Blom, 1992, s. 33.

slik det klart står beskrevet i formynderinstruksen av 1302.¹⁵⁷ Med unntak av de åtte som avla sin ed til kong Håkon om å følge formynderinstruksen ved hans død, er det uklart hvem de gjenstående fire medlemmene var, eller om det i det hele tatt var flere medlemmer enn de allerede nevnte åtte.¹⁵⁸ Dette er et eksempel der det svake kildegrunnlaget gjør det vanskelig å tolke situasjonen opp mot formynderinstruksen ettersom det kun er åtte rådgivere som oppgis å avlegge ed i stadfestningsformelen i brevet fra 1319. Det er dermed fullt mulig at flere medlemmer av det kommende formynderrådet var til stede, men at de av forskjellige grunner ikke avla ed da dette brevet ble skrevet. Geistlige kunne for eksempel ikke avlegge ed, men ettersom dokumentet er innført i *Registrum*, tyder det på at en eller flere biskoper var der. En annen mulighet er at de navngitte åtte rådsmedlemmene selv skulle velge de gjenværende medlemmene og at dokumentet med deres edsavleggelse ikke eksisterer i dag. Å si med sikkerhet at formynderrådet kun hadde åtte medlemmer ved starten av kongefellesskapet og dermed brøt med instruksen fra 1302 er i alle fall ikke mulig.

Det er viktig å dra fram at punktene som blir tatt opp i formynderinstruksen har et klart kongelig preg. At formynderrådet skulle ledes av fire medlemmer og ikke av en utnevnt formann eller drottsete var sannsynligvis for å hindre at en person alene skulle sitte med riksstyringen. Dette kan ha vært for å hindre indre konflikt og uenighet om hvem som skulle ta til seg denne makten, men også for å beskytte kongemakten mot at en person kunne ta til seg kongemaktens privilegier. Dette passer sammen med innholdet i hele instruksen ettersom fokuset klart står på å hindre en svekkelse av kongemaktens maktgrunnlag og privilegier under en eventuell formynderetid.

3.2.4 Frihetsbrevet

Det svenske frihetsbrevet ble utferdiget av 25 stormenn i Uppsala den 8. juli 1319 i samband med Magnus Erikssons kongevalg.¹⁵⁹ Herman Schück omtaler traderingen av frihetsbrevet som komplisert og vanskelig å følge.¹⁶⁰ Da det ble opprettet et kirkeregister i Linköping i 1391, ble brevet oppført i registeret, og det var

---

¹⁵⁷ Blom 1992 s. 37; Knut Helle 1972 s. 412, 453f; Yngvar Nielsen 1880 s. 138.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ DS 2199, Oversettelse trykt i Hans Jägerstads *Hovdag och råd* (1948), ss. 248-249.

¹⁶⁰ Herman Schück, 1976, s. 79.

sannsynligvis fra dette brevet at biskop Hans Brask innførte en svensk oversettelse i «pappersregisteret».¹⁶¹ En kopi av dokumentet dukket også opp i registeret fra et Fransiskansk kloster.¹⁶² På grunn av de små variasjonene mellom de tre tekstene, antar Schück at kopisten av tekstene i både pappersregisteret og det fransiskanske registeret har arbeidet direkte fra originalteksten fra kirkeregisteret i Linköping.¹⁶³ Brevet går ikke like detaljert inn på hvordan et formynderstyre skulle organiseres i Sverige som den norske formynderinstruksen gjør for Norge. Frihetsbrevet gir likevel tilstrekkelig informasjon til å trekke opp en komparasjon på flere punkter.

1. Rikets stormenn skulle under formyndertiden gjøre alt i sin makt for å bevare og forsvare de rettigheter, friheter og privilegier som var tilegnet rikets stormenn og kirken.
2. Om det skulle oppstå en konflikt som krevde hjelp fra hele riket til rikets forsvar, skulle fremgangsmåte og handlingsplan diskuteres og godkjennes av alle de 25 tilstedeværende stormenn sammen med hele rikets menighet.
3. Ingen nye skatter skulle fastsettes uten godkjenning fra en valgt person i rådet og to bønder av menigheten i hvert bispedømme.
4. Alle rikets menn lovet å støtte drosten Mats Kettilmundsson og hans eventuelle etterfølger med å opprettholde rikets lov og rett inntil kongen ble myndig.¹⁶⁴

Her kommer det fram flere klare forskjeller i forhold til den norske formynderinstruksen. Allerede ved å se på dokumentene som stadfester hvordan formynderrådene skulle fungere i de to landene, kan man se hvordan deres hovedfunksjon i forhold til kongemakten kommer tydelig fram. I den norske formynderinstruksen er det et klart siktemål på at kongemaktens privilegier, inntekt og formue skulle opprettholdes, og at rådsherrene ikke skulle kunne utnytte sin posisjon i et formynderråd ved å tilta seg nye rettigheter på bekostning av kongen. I det svenske frihetsbrevet fokuseres det på det motsatte; det var stormennenes og kirkens privilegier som skulle opprettholdes. I tillegg til dette er det en vesentlig forskjell i selve organiseringen av formynderrådene. I Norge skulle riksstyringen

---

¹⁶¹ Ibid., Hans Brasks «pappersregister» refererer til Hans Brasks eget arkiv.

¹⁶² Ibid., s. 80.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ DS 2199, Oversettelse trykt i Hans Jägerstads *Hovdag och råd* (1948), ss. 248-249.

deles mellom hovedsakelig fire rådsmedlemmer for å hindre at en person alene fikk kontroll over riksstyret, mens det i Sverige ble utnevnt en drost, Mats Kettilmundsson, som skulle opptre som leder av rådet. I motsetning til i Norge ble det ikke satt noen begrensninger på hva det svenske formynderrådet kunne gjøre, og Mats Kettilmundsson og resten av formynderrådet hadde dermed full kontroll på hele riksstyret uten å måtte ta hensyn til en kongemakt. Det må her nevnes at Mats Kettilmundssons stilling som drost i det svenske rådet ikke gjorde ham til kongens stedsfortreder.¹⁶⁵ Droststillingen i Sverige var kun et embete som ikke gjorde innehaveren til mer enn den første i rådet.¹⁶⁶ Innholdet i formynderinstruksen og frihetsbrevet viser dermed hvordan rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten er viktig for å forstå forskjellene i hvordan formynderstyrene ble organisert i de to landene. De klare linjene om at det norske rådet var sanksjonerende mens det svenske var begrensende kommer klart fram ved dannelsen av kongefellesskapet og organiseringen av formynderrådene.

Brevene viser også rådenes forskjellige idealer. At de norske rådsherrene sverget å overholde formynderinstruksen og at kong Håkon tilsynelatende stolte på at de ville forsøke det, viser at rådet må ha delt kongens ideal om *regimen regale*. Om det norske rådets ideal var *regimen politicum* men at landenes lover forhindret dette, ville fraværet av en regjerende konge vært en god anledning til å framskynde sitt eget ideal i stedet for å sverge å følge kongens bestemmelser etter hans død. Samtidig viser det aristokratiske preget til det svenske frihetsbrevet at det svenske rådet klart var ute etter å ivareta egne interesser, ikke kongemaktens. En forskjell som også må trekkes fram er at formynderinstruksen ble utarbeidet av kong Håkon selv og at fokuset på at de kongelige rettighetene skulle opprettholdes dermed ikke er overraskende. Frihetsbrevet ble derimot utarbeidet av stormennene selv, etter kongefellesskapet var fastslått. Formynderinstruksen og frihetsbrevet er begge teoretiske rammeverk for hvordan formynderstyrene var ment å fungere, spesielt formynderinstruksen, og en konklusjon om utviklingen av forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige må bygges på en undersøkelse av hvordan formynderstyrene fungerte i praksis.

---

¹⁶⁵ Yngvar Nielsen, 1880, s. 158.

¹⁶⁶ Ibid.

3.3 Hertuginne Ingebjørg

Magnus Erikssons mor, Hertuginne Ingebjørg, er den eneste personen som er blitt regnet som aktør innenfor riksstyringen i både Norge og Sverige under formyndertiden. Derfor er det hensiktsmessig å behandle hennes tid som framtreddende innenfor det norske og svenske riksråd samtidig. I historieskrivingen har det tradisjonelt sett rådet stor enighet om at Hertuginne Ingebjørg fra start forsøkte å ta ledelsen av både det norske og det svenske riksrådet, selv om ikke kildene direkte kan bekrefte dette synspunktet.¹⁶⁷ Grethe Authén Bloms kildenære analyse av hertuginnens tid innenfor rådet konkluderer derimot med at hertuginnen selv ikke hadde noen stor makt.¹⁶⁸ Blom er den eneste historikeren som i større grad har skrevet om både Norge og Sverige under kongefellesskapet, og hun er også den eneste som i nyere tid har diskutert Ingebjørgs plass innenfor rådene. Hennes behandling av Hertuginne Ingebjørgs deltakelse i kongefellesskapets formynderstyrer i *Norge i union på 1300-tallet* er imidlertid kritikkverdig. Refereringen hennes, eller mangelen på dette, er problematisk. Hun mangler gjennomgående referanser til fakta, kilder og sekundærlitteratur. Et eksempel på dette kan sees her:

Norske historikere har tatt det for gitt at når hans [Magnus Erikssons] mor (...) har befunnet seg i Norge, har kongen alltid fulgt med. (...) Det er et faktum at hun i perioder satt med kongens segl, både det svenske og det norske, og brukte det uten ansvarlige rådgiveres medviten og kontroll.¹⁶⁹

Det mangler her referanse til hvem de «norske historikerne» er og hvor de eventuelt har uttalt dette synspunktet. Dette er problematisk ettersom det gjør det vanskelig for meg å gå til deres utgivelser for å verifisere hvem som har hatt dette synspunktet og hvilket grunnlag de har brukt for å komme til den konklusjonen. Det er heller ingen referanse til hvilke kilder som viser at Ingebjørg brukte kongens segl og hva som tilsier at hun brukte dette uten rådgivernes kontroll. Det sistnevnte punktet blir i midlertid oppklart senere i kapittelet. Det er likevel et gjennomgående problem at Blom representerer sin tolkning av kilder som fakta, uten at hun viser til hvilke kilder hun baserer dette på.

---

¹⁶⁷ P. A. Munch, *Det norske folks historie*, anden hovedafdeling, Bind I, s. 9; Nielsen, 1880, ss. 146-147; Jägerstad, 1948, ss. 266-267.

¹⁶⁸ Blom, 1992, s. 34.

¹⁶⁹ *Ibid.*, s. 42-43.

Selv om dette er klare svakheter i Bloms arbeid, er hennes detaljerte kildeanalyse godt referert og i forhold til hva jeg vil oppnå ved å se på formyndertiden fungerer hennes arbeid som godt egnet for min diskusjon om tegn til endringer i forholdet mellom konge og råd under Magnus Erikssons umyndighetstid. I hvilken grad hertuginnen var involvert i riksstyringen i både Norge og Sverige under formyndertiden fram til 1322/23 er godt diskutert, og jeg vil bruke mye av hennes behandling av Hertuginne Ingebjørg. Jeg vil derimot unngå å bruke de delene der hennes mangel på referanser er problematisk. Hennes arbeid om Ingebjørgs tid i formynderrådene vil dermed utgjøre bakgrunnen for min diskusjon om man i denne perioden kan se en utvikling i hovedfunksjonen mellom konge og råd i Norge og Sverige.

Det er usikkert hvor stor makt Ingebjørg egentlig hadde i det norske og svenske rådet. Det kan heller ikke sies klart om hennes deltakelse innenfor riksstyringen opprinnelig ble støttet av medlemmene av formynderrådene eller om hun helt fra start tok rettigheter til seg uten samtykke fra rådene. Spesielt i Norge er dette vanskelig å fastslå ettersom det norske kildegrunnlaget er svakere enn det svenske i tiden 1319-1322/23.¹⁷⁰ Flere svenske stadfestingsbrev, støttebrev, garantibrev og gavebrev fra perioden 1318-1321 er signert med hertuginnens, og senere kong Magnus Erikssons, segl.¹⁷¹ Blom skriver at dette viser at både geistlige og aristokratiske svenske rådsherrer «utnyttet den unge enkehertuginne og kongemor grovt for å få etterbetalt for den støtte de hadde ytet de avdøde hertuger, og for sine utlegg i kampanjen for Magnus Erikssons kandidatur til tronen.»¹⁷² At det var Hertuginne Ingebjørg som signerte privilegiebrevene med sitt eget og senere kong Magnus' segl tyder på to ting.

Det første er at det viser at Hertuginne Ingebjørg i Sverige hadde noen oppgaver som vanligvis ble utført av kongen, ettersom det tradisjonelt var kongen som signerte privilegiebrev fra kronen. Dette er likevel ikke tilstrekkelig grunn til å si at hertuginnen hadde en ledende posisjon innenfor det svenske formynderstyret eller at hun i praksis hadde påtatt seg kongemaktens funksjon. Det store antall privilegier som ble gitt til enkeltpersoner i brevene som inneholdt Ingebjørgs segl, tyder på at hun ikke

---

¹⁷⁰ Ibid., s. 42.

¹⁷¹ Ibid., s. 43.

¹⁷² Ibid.

hadde noen stor innflytelse på hvem disse privilegiene ble gitt til, men at rådsherrene selv dirigerte dette. Det andre vi kan se fra disse brevene, er at det svenske formynderrådet klart utnyttet situasjonen med en mindreårig konge til å skaffe seg selv flere privilegier ettersom antallet privilegiebrev til privatpersoner sterkt overskred det som tradisjonelt ble gitt etter et kongeskifte.¹⁷³ Med tanke på den lange brødrestriden mellom kong Birger og hertugene som ledet opp mot kongefellesskapet, og at det svenske rådets hovedfunksjon tradisjonelt sett fungerte som begrensende på kongemakten, er ikke dette spesielt overraskende. Ved inngangen av kongefellesskapet ser vi dermed at hovedfunksjonen mellom konge og råd i Sverige fortsatt er begrensende. Mest sannsynlig kan man til og med si at rådet stilte sterkere nå enn før unionen ettersom det nå i praksis ikke fantes en regjerende kongemakt.

Blom påpeker at det i Norge fantes hverken presedens eller forskrifter om «en kongemor som ikke samtidig var enkedronning.»¹⁷⁴ Likevel ser vi i 1320 at Ingebjørgs stilling blir mer offisiell. Blom henviser til en uenighet mellom biskop Audfinn av Bergen og kapellmagisteren Finn Haraldsson fra våren 1320, der de henvender seg til hertuginnen og kongen for deres innspill i en konflikt mellom dem.¹⁷⁵ Ettersom kongen på dette tidspunktet kun var fire år gammel, kan man si at de i praksis kun henvendte seg til Hertuginne Ingebjørg. Hertuginnen stiller seg på Haraldssons side, men det er ingen tegn til at hun var aktiv i å løse denne konflikten ved stormannsmøtet i Bergen senere samme år.¹⁷⁶ Et annet dokument fra et rådsmøte i Bergen datert til 19. juli 1320, viser derimot Ingebjørg som framtrepende innenfor en sak der erkebiskop Eiliv reiser sak mot herr Håkon Ogmundsson.¹⁷⁷ Hertuginne Ingebjørg opptrer i denne saken som «ansvarlig handlende, som førstemedlem av en rådsherrekommisjon som samtykker i den orskurd lagmann Guttorm Kolbjørnsson avsier i en tvistemålssak innenfor landets øverste sosiale sjikt.»¹⁷⁸ Dette er likevel det eneste tilfellet der det er tegn på at hertuginnen gjør seg personlig gjeldende ved en anledning der hun klart har formynderrådets samtykke til å gjøre dette. Inkluderingen

---

¹⁷³ Ibid., s. 43.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid., s. 43-44.

¹⁷⁶ Ibid., s. 44. Se DN X, 13, VII, 92.

¹⁷⁷ DN II, 137.

¹⁷⁸ Blom 1992, s. 44.

av Ingebjørg innenfor denne rettsavgjørelsen ble mest sannsynlig gjort for å hindre at saken ble tatt opp igjen etter at kongen ble myndig.

I motsetning til brevmaterialet i Sverige er det svært sjeldent at Ingebjørg signerer offisielle brev som er skrevet i kongens navn. Fra de første ni månedene av Magnus Erikssons formyndertid finnes det ikke et eneste overlevert norsk kongebrev, og Blom mener at dette viser at formynderrådet mente at slike brev bare kunne bli utstedt når Magnus Eriksson og kongemoren var til stede i Norge.¹⁷⁹ Med et så svakt norsk kildegrunnlag som er overlevert fra denne tiden, er det dessverre vanskelig å konkludere med stor sikkerhet. Det er mulig at flere kongebrev fra denne perioden har eksistert, men av flere grunner ikke er blitt overlevert. Bloms tolkning virker likevel sannsynlig ettersom de kongebrevene som i dag eksisterer fra senere i perioden, alle er fra steder eller anledninger der formynderstyret eller i hvert fall medlemmer derfra og de kongelige var til stede samtidig.¹⁸⁰

Det er heller ikke, som Blom påpeker, tegn på at Hertuginne Ingebjørg selv satt med det norske kongeseglet eller brukte det uten formynderrådets godkjenning.¹⁸¹ Det er spesielt to kongebrev som kan sies å hinte til dette, begge fra Ingebjørgs reiserute til og fra Bergen i 1320.¹⁸² Det første brevet omhandler en donasjon fra merkesmannen Pål Eiriksson til Mariakirken i Oslo som ble gitt «med samtykke av min frue Ingebjørg, hertuginne i Sviarike, og min herre kong Magnus' råd.»¹⁸³ Det andre brevet er en overføring av 1 laups skyld i Ølsjøen til Pål Eiriksson fra kong Magnus, som takk for trofast tjeneste.¹⁸⁴ Blom skriver at hun mener det er mulig at det var Pål Eiriksson, og ikke Hertuginne Ingebjørg, som i Norge satt med kongeseglet ettersom begge disse brevene ble utferdiget utenfor det offisielle rådsmøtet.¹⁸⁵ Det kan ikke sies om dette er korrekt eller ikke, men det er i alle fall ingen tilfeller der Ingebjørg tar kongeseglet i bruk i de første årene etter dannelsen av kongefellesskapet, uten at medlemmer av formynderrådet var til stede. Den tradisjonelle oppfatningen om at, med P. A. Munchs ord, «den egentlige regjering lå hos hertuginnen» kan dermed ikke opprettholdes.¹⁸⁶ Det må nevnes at Eirik Magnussons mor deltok i hans formynderstyre og at Dronning

---

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸² DN I, 161, datert 9. april i Tønsberg, DN X, 14, datert til 4. august fra Hesnesøyene.

¹⁸³ DN I, 161, Blom, 1992, s. 45.

¹⁸⁴ DN X, 14.

¹⁸⁵ Blom, 1992, s. 45.

¹⁸⁶ Ibid.

Margrete gjorde det samme i formynderstyret for hennes sønn Olav. Dette er likevel ikke grunn til å fastslå at Ingebjørg hadde en liknende rolle ettersom hun aldri var dronning selv om hun var kongemor.

Det er foreløpig ingen klare tegn til at Hertuginne Ingebjørg hadde noen ledende rolle innenfor formynderrådene i Norge og Sverige. Grunnen til at det er blitt foreslått at hertuginnen hadde en slik plass, er at hun i følge kildene fra begge land ble presset ut av politikken, i 1322 i Sverige, og i 1323 i Norge. Om hertuginnen ikke hadde noen egentlig rolle innenfor rådene, hvorfor ble hun da presset ut?

Problemene mellom rådene og hertuginnen begynner i forbindelse med en ekteskapsavtale mellom Eufemia Eriksdatter, Ingebjørgs datter og kong Magnus' søster, og fyrstesønnen Albrecht Mecklenburg. Fyrst Henrik av Mecklenburg sendte en av sine egne menn for å føre sluttforhandlingene av ekteskapskontrakten på Båhus 21. juli i 1321.¹⁸⁷ Det må trekkes fram at formynderrådene forhandlet hver for seg og at hvert land inngikk sin egen avtale med Mecklenburgene.¹⁸⁸ Det svenske traktateksempelret viser en militæravtale som forpliktet fyrsten til å støtte kong Magnus i militære kampanjer på meget kort varsel.¹⁸⁹ Dette var i realiteten, som Blom påpeker, ment for Knut Porse som hadde planer om å erobre Skåne fra Danmark for kong Magnus.¹⁸⁷ Hertuginnen og Knut Porse hadde siden høsten 1321 ført forhandlinger med de nordtyske statene for å kunne begynne et felttog til Skåne.¹⁹⁰ Dette må ha skapt stor uenighet innenfor det svenske rådet, og flere medlemmer nektet å fullføre ekteskapsavtalen og dro hjem med kongens storsegl.¹⁹¹ Som et resultat av dette ble dokumentet kun besejlet av hertuginnen og ti rådsmedlemmer, og ikke med kongens storsegl.¹⁹² Dette viser en klar splittelse innenfor det svenske formynderrådet, og spenningene mot hertuginnen kulminerer sommeren etter, i 1322, da et stormannsmøte i Skara skriftlig inngikk en avtale om å beskytte kong Magnus og kongedømmet ved å presse ut hertuginnen og rådsherren Knut Porse.¹⁹³

Splittelsen innenfor det svenske formynderrådet er ikke overraskende med tanke på brødrestriden som ledet til valget av Magnus Eriksson som konge. Uenigheten som

---

¹⁸⁷ Ibid., s 46.

¹⁸⁸ Ibid., s. 44.

¹⁸⁹ DD II, nr. 359.

¹⁹⁰ Ibid., s. 47.

¹⁹¹ DD II, nr. 359.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.,s. 48; SDHK 3139.

blir synlig i forhandlingsmøtet om giftemålet mellom Magnus' søster og Albrecht, og dokumentet fra Skara-møtet, viser at det fortsatt var stor uenighet mellom forskjellige grupper innenfor rådet. Dokumentet fra Skara-møtet viser imidlertid at det kan virke som rådsherrene selv har innsett at splittelsen innenfor rådet skapte store problemer innenfor riksstyringen.

Et brev sendt til det norske rådet fra flere svenske rådgivere datert 12. april 1321, før møtet angående Eufemias ekteskap, inneholder en advarsel til det norske rådet mot Hertuginne Ingebjørg, Knut Porse og deres tilhengere.¹⁹⁴ I Norge begynte også misnøyen med hertuginnen etter ekteskapsavtalen, men ikke nødvendigvis på grunn av den. Det er ingen tegn til at det norske rådet har tatt advarselen fra de svenske rådsherrene til seg ettersom kong Magnus' norske storsegl og hertuginnens segl begge ble hengt på kontrakten, og den ble stadfestet av alle de tidligere nevnte åtte kjente rådgivere i det norske formynderrådet. Blom er nok korrekt i sin tolkning, at ekteskapstraktaten i Norge var «en forlengelse av en antidansk linje i norsk utenrikspolitikk.»¹⁹⁵ Det er, i motsetning til i Sverige, ingen grunn til å mistenke at det var uenighet angående dette ekteskapet innenfor det norske rådet. Det er heller ingen tegn til at hertuginnen har hatt en ledende rolle i forhandlingene om traktaten. Ingebjørg trer ikke fram som klart personlig gjeldende i Norge før etter et besøk i Oslo i mars/april 1322 der hun var til stede ved beseglingen av to kongebrev.¹⁹⁶ Om Ingebjørg ikke satt med kongens storsegl før dette møtet, slik Blom har foreslått, gjorde hun det i hvert fall etter det. Mellom april 1322 og februar 1323 brukte Hertuginne Ingebjørg seglet hyppig og hun tømte de norske fehirdslene for inntekter.¹⁹⁷ Administrative instruksjoner og befalinger til sysselmenn krevde kun kongens segl og trengte ikke medbesegling av rådgiverne. Når man tar i betraktning samtidens kommunikasjonstempo reagerte det norske rådet på Ingebjørgs egenbruk av seglet relativt raskt. Allerede 20. februar i 1323 ble det holdt et møte for å ta et oppgjør med Ingebjørgs bruk av det norske kongeseglet.

Det virker som om Hertuginne Ingebjørg ikke hadde noen reell makt innenfor formynderrådene i Norge og Sverige ved starten av kongefellesskapet. Bruken av hertuginnens segl og bruken av kongeseglet på konge- og privilegiebrev ser ut til å

---

¹⁹⁴ DS III 2292, DN VII, 95.

¹⁹⁵ Blom 1992, s. 47.

¹⁹⁶ DN XXI, 29, DN I, 166.

¹⁹⁷ Blom 1992, s. 48.

ha vært kontrollert av formynderrådene, eller i Sveriges tilfelle deler av det. I Sverige, der valget av en mindreårig konge var et klart strategisk valg for at rådet kunne ta over riksstyringen uten å gå i konflikt med en regjerende kongemakt, virker det i tillegg usannsynlig at rådet skal ha latt kongens mor få en viktig rolle innenfor politikken. Da hertuginnen begynte å bruke kongeseglet uten formynderrådenes samtykke, ble hun raskt presset ut av riksstyret i både Norge og Sverige. Denne reaksjonen tyder på at hennes posisjon innenfor riksstyret kun var ment som symbolsk. Hennes mislykkede forsøk på å ta til seg rettigheter uten rådernes samtykke førte til at formynderrådene i både Norge og Sverige tok oppgjør med ikke bare hertuginnen, men også med seg selv.

3.4 Omorganiseringen av formynderrådene

Opp til nå har Knut Helles tolkning om at det ikke er tegn til at det norske formynderrådet forsøkte å begrense kongemakten under formyndertiden, vist seg å være korrekt. Fra 1319 til 1323 er det i alle fall ingen klare tegn på at det har vært noen brudd på formynderinstruksen av 1302, og det virker som om rådet ikke hadde noen intensjoner om å gå vekk fra denne. I Sverige har rådet opp til 1322 vært preget av indre splittelse der de aristokratiske medlemmene tilsynelatende har vernet om egne interesser på bekostning av kongedømmet som helhet. Ved det svenske stormannsmøtet i Skara i 1322, og det norske stormannsmøtet i Oslo i 1323, ble det gjort endringer i begge formynderstyrene som *kan* tolkes som vesentlige endringer i rådernes hovedfunksjon i forhold til kongemakten.

Dokumentet fra det svenske Skara-møtet er kjent gjennom Hadorphs avskrift og trykk etter det nå ødelagte originalmanuskriptet, samt gjennom avskrift etter originalen i Hans Brasks kopibok.¹⁹⁸ Dokumentet ble utferdiget av biskopene i Uppsala, Linköping og Växjö, den nye drosten Knut Jonsson, tre prelater og 29 riddere, og formynderrådet.¹⁹⁹ Kun fem rådsherrer av dem som kan regnes som tilhengere av Knut Porse og hertuginnen blir nevnt som tilstedeværende ved møtet, men alle hadde sluttet seg til den seirende rådsfaksjonen innen begynnelsen av juni 1322.²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Schück (1976), s. 76.

¹⁹⁹ DS III 2339, Schück (2005), s. 53. Det regnes med at erkebiskop Olov sammen med resten av formynderrådet utnevnte Knut Jonsson til drost en gang under vinterhalvåret 1321-22, men det finnes ingen overleverte kilder som bekrefter dette; se Jägerstad (1948) s. 284.

²⁰⁰ Jägerstad (1948), s. 286: Mats Kettilmundsson, Håkan Jonsson Läma, Magnus Nilsson, Erengisle Näskonungsson og Karl Näskonungsson.

Ved dette møtet ble som sagt Hertuginne Ingebjørg og Knut Porse presset ut av riksstyret. Dette peker direkte tilbake til konflikten som oppstod året før, der hertuginnen sammen med deler av rådet hadde inngått ekteskapsavtalen uten samtykke fra hele rådet. Selv om rådet klart presser hertuginnen ut av politikken, er det ingen tegn til at det har vært forsøk på å presse kongemakten ut av landets styre. Blom tolker formuleringen i dokumentet som at Sveriges stormenn har innsett at splittelsen mellom dem har skadet riket, og at de fra nå av skal samle seg for å hindre splittelse og strid i framtiden.²⁰¹ Hun tolker Skara-møtet som et møte der Sveriges stormenn skal ha, i Bloms ord, «slått ring om Magnus og kongedømmet.»²⁰²

I trogen tjenst mot konung Magnus skulle man samvetsgrant fylla regeringsplikterna, så länge konungen var omyndig. All hittilsvarande oenighet, vare sig den uppkommit under kong Birgers och hertigarnas tid eller sedermera, skulle betraktas såsom helt avskaffad.²⁰³

Det kommer klart fram at ingen viktige beslutninger om riket skulle gjøres uten tillatelse fra alle rådsmedlemmene. Det kommer også fram at rådet gikk inn for å legge brødrestriden bak seg og samle riksstyringen under hele rådet ettersom alle medlemmene framover måtte godkjenne viktige beslutninger for riket for at de skulle være gyldig.

I Norge ble ikke Hertuginne Ingebjørg fordømt med navn, men, som i Sverige, ble Knut Porse hardt kritisert og forvist fra noen som helst innblanding i landets styre og stell.²⁰⁴ At Ingebjørg ble personlig nevnt i det svenske og ikke det norske rådets oppgjør med henne var muligens fordi det norske rådet var tettere knyttet til kongen. Medlemmene i det norske formynderrådet hadde et personlig forhold til hennes far kong Håkon, og som vi har sett var dannelsen av et formynderråd gjort av kong Håkon i samarbeid med et samlet råd. I Sverige, der formynderrådet ble dannet under hertug Eriks sønn etter at den tidligere kongen ble drevet ut av landet og det fortsatt var klar splittelse innenfor rådet, var det mest sannsynlig ikke noen stor lojalitetsfølelse til Hertuginne Ingebjørg slik det kanskje var i Norge.

---

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Blom, 1992, s. 48.

²⁰³ SDHK 3139. Her har jeg brukt Sven Tunbergs oversettele og referat, på trykk i Herman Schück 2005, s. 53.

²⁰⁴ DN VII, 100.

Omorganiseringene som ble gjort ved møtet i Oslo i 1323 gikk derimot direkte mot formynderinstruksen da herr Erling Vidkunsson ble utnevnt til drottsete av biskop Eiliv. Det kom, som jeg har diskutert ovenfor, klart fram i formynderinstruksen at det norske rådet ikke skulle ha en leder. Basert på min tidligere konklusjon om at dette var for å hindre en svekkelse av kongemakten ved ikke å gi hele riksstyrelsen til en person alene, virker det som en naturlig tolkning at utnevnelsen av Erling Vidkunsson til drottsete tegn på at rådet forsøkte å styrke sin egen posisjon ved å bryte med kong Håkons formynderinstruks. Hva utnevnelsen av et drottsete egentlig innebar for maktforholdet mellom råd og kongemakt er diskutert. Det råder ingen klar enighet om at dette bruddet på formynderinstruksen var et forsøk fra rådet på å begrense kongemakten.

Edvard Bull d.e., Holmsen og Blom (1992) mener drottseten ble utnevnt av nødvendighet og at det ikke kan tolkes som et forsøk på å begrense kongemakten.²⁰⁵ Yngvar Nielsen og Blom (1967) tolker derimot hendelsen som et klart forsøk på å heve det aristokratiske maktgrunnlaget ved å ta full kontroll over rådet.²⁰⁶ Valget av Erling Vidkunsson til drottsete er formulert slik:

Så valgte vi herr Erling Vidkunsson, med alle deres råd og viten til formanns rett og myndighet med hensyn til fehirdsler, sysler og alle andre oppgaver og kongelige ombud, og til å kreve tilbake alle befestninger av dem som har tatt dem under sin myndighet, og gjøre alle andre ting, fremme refsinger og annet som hører til den kongelige verdighet og kronens rett, fullt ut som kongen selv med råd og viten av det rikets råd som nå er eller siden blir valgt.²⁰⁷

To viktige punkter må trekkes fram her. Det første er at det ikke bare er valget av et drottsete og leder for formynderrådet som bryter med formynderinstruksen. Det kommer klart fram i dette diplommet at drottsete ikke bare skulle være leder for rådet, men fungere som en stedfortreder for kongen «fullt ut som kongen selv.»²⁰⁸ Uansett hva motivasjonen bak denne beslutningen var, kan det hvert fall sies med sikkerhet at det norske formynderrådet gikk helt bort fra alle forsøk på å følge formynderinstruksen ved å bryte med så å si alle punktene fra den. Alle kongens

---

²⁰⁵ Se Edvard Bulls biografi av Erling Vidkunsson i NBL, bind III (1926); Andreas Holmsen, *Norges historie*, bind I, s. 322; Blom, 1992, s. 50.

²⁰⁶ Nielsen (1880), s. 159, 164; Blom (1967), s. 393-397.

²⁰⁷ DN VII, nr. 100; oversettelse fra NMD, nr. 71.

²⁰⁸ Ibid.

rettigheter som etter instruksen ikke skulle utøves av andre enn kongen selv, blir her lagt i Erling Vidkunssons hender. Det andre punktet, som Nielsen har påpekt, er den vesentlige forskjellen mellom tittelen drottsete i Norge og drost i Sverige som blir synlig i dette dokumentet: «I Sverige var denne embedsmand [drosten] ikke mer enn den første i raadet. I Norge var han ved siden deraf tillige repræsentant for kongens myndighed og var altsaa derved hævet endnu mere op over sine omgivelser.»²⁰⁹

Om man skal følge tolkningen om at dette bruddet med formynderinstruksen ble gjort av rådet for å svekke kongemakten og styrke sin egen posisjon ved å ta full kontroll over riksstyret, kan dette regnes som en drastisk endring i både hovedfunksjonen til rådet og rådets ideelle politiske system i Norge. For å kunne si at dette er en riktig tolkning, må man følge rådet under Erlings ledelse fram til Magnus Erikssons tiltredelse på tronen. Bull, Holmsen og Blom tolker rådets utnevning av en kongelig stedfortreder som en nødvendighet og at rådet gjorde dette, ikke for å heve sitt eget maktgrunnlag, men fordi de mente at det var til kongerikets beste.²¹⁰ Hvilken tolkning som er riktig vil komme til syne når man ser på om det kan sies at formynderrådet, med Erling Vidkunsson i spissen, foretok beslutninger som kan tolkes som begrensende på kongemakten, eller om de fortsatte å fungere som sanksjonerende.

3.5 Formynderrådene fram til Magnus Erikssons tronetiltredelse

En viktig endring som fant sted i denne perioden er det geistlige elementets framvekst innenfor det norske rådet en gang mellom 1328 og 1331.²¹¹ Johan Schreiner har tolket dette som rådets reaksjon på at kongen snart ble myndig, og at formynderrådet bevisst gav biskopene en plass i rådet for å hindre at kongen kunne sette det verdslige og geistlige aristokrati opp mot hverandre.²¹² Han mente at de verdslige rådsherrene ville ha med det geistlige aristokrati i rådet slik at de kunne stå samlet mot kongen.²¹³ Schreiners tolkning bygger midlertidig på hans større oppfatning av rådet som begrensende på kongemakten, et syn som ikke virker å være korrekt. Hans oppfatning er også farget av hans syn på det norske rådet som gjennomgående misfornøyd med unionen, men dette vil jeg ta opp mer i neste

---

²⁰⁹ Nielsen, 1880, s. 158.

²¹⁰ Bull, NBL, bind III (1926); Holmsen, *Norges historie*, bind I, s. 322; Blom, 1992, s. 50.

²¹¹ Det råder enighet om at biskopenes rolle som rådsmedlemmer må ha funnet sted etter 1328. Se Blom (1992), s. 60.

²¹² Johan Schreiner, HT b. 34, 1946-48.

²¹³ Ibid.

kapittel. Både Knut Helle, Sverre Bagge og Grethe Blom har også kritisert denne tolkningen og mener at Schreiner her feilaktig påstår at biskopene tidligere var holdt helt utenfor riksstyrelsen.²¹⁴ Selv om biskopene sjeldent har opptrådt som rådsmedlemmer i Norge, har de likevel vært med på riksmøter og klart hatt en stor påvirkning på rikets politikk, og formyndertiden er ikke et unntak. Det var, som nevnt ovenfor, biskop Eiliv som fikk oppgaven fra rådet om å velge en ny drottsete, og biskopene var gjennomgående til stede ved riksmøter i perioden.²¹⁵

Erling Vidkunssons styre som drottsete ser ut til å ha gått problemfritt for seg. Blom har foretatt en kildenær gjennomgang av verdslig og kirkelig rettsvirksomhet i Norge 1323-1331 og konkluderer med at «På dette grunnlag må det være berettiget å hevde at personalunionen med Sverige, så langt, ikke hadde medført noe dårligere rettsstell i Norge.»²¹⁶ De aller fleste rettssaker endte med forlik framfor dom, og det er ikke tegn til sosial uro.²¹⁷ Om bruddene med formynderinstruksen ble gjort for å begrense kongemakten ville dette også vist at det norske rådet hadde gått over til å strebe etter *regimen politicum*. Om dette var tilfellet ville man forvente å se tegn til at rådet utnyttet situasjonen der en rådsherre satt med kongens lovgivende makt til å begrense den sterke norske kongemakten. Det er imidlertid ikke tegn til at rådet under Erling Vidkunsson forsøkte å trenge igjennom lovendringer som la bånd på kongemakten. Tolkningen om at bruddene på formynderinstruksen var for rikets beste virker ovenfor et ønske om å begrense kongemakten virker dermed å være korrekt. Norge hadde som sagt en sterk og personlig kongemakt. Videre hadde ikke kongen bare mange rettigheter, men også viktige plikter og oppgaver innenfor riksstyret. Fraværet av en kongemakt må dermed ha gjort det vanskelig for rådet å styre riket når riksstyret var så avhengig av en sterk regjerende kongemakt. Å sette inn en stedfortreder for kongen som kunne utøve kongens plikter innenfor riksstyret, kan dermed vært oppfattet av rådsherrene som nødvendig for at riksstyret kunne fungere.

I Sverige viser kildematerialet heller ikke tegn til endringer i rådets faktiske funksjon. Verken Jägerstad eller Schück behandler denne perioden i stor grad nettopp fordi det

---

²¹⁴ Helle (1972), kapittel III; Sverre Bagge (1976), s. 131; Blom (1992), s. 60.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Blom, ss. 50-97, sitat fra s. 97.

²¹⁷ Ibid., s. 63.

ser ut til at riksstyret har gått fint for seg.²¹⁸ Etter Skara-møtet i 1322 har rådet gått vekk ifra å bruke formyndertiden for å ta privilegier til seg selv. Det er likevel ikke noe som tyder på at rådet i årene 1322-1331 har gått inn for å styrke kongemakten, så å si at det svenske rådet her gikk over til å ha en sanksjonerende funksjon er ikke mulig. Likevel er det heller ikke tegn til at det svenske rådet har forsøkt å utnytte sin maktposisjon ved å stadfeste begrensende tiltak på kongemakten etter 1322. Selv om det svenske rådet ikke begrenset kongemakten under formynderstyret gjennom lovverk, vil jeg ikke si at dette viser en endring i rådets hovedfunksjon eller rådets ideal om *regimen politicum*. Som fastslått i forrige kapittel hadde det svenske aristokratiet allerede mange rettigheter gjennom landskapslovene og de sto sterkt økonomisk. Samtidig hadde de ikke en spesielt sterk kongemakt og lovene var allerede begrensende på kongemakten.

3.6 Konklusjon

Forskjellene i rådenes hovedfunksjon er synlig gjennom omstendighetene som førte til at Magnus ble konge over både Norge og Sverige. I Norge ble han konge gjennom arveretten, mens han i Sverige ble valgt til konge som følge av et suksessfullt stormannskupp fra hertugpartiet. Forskjellene er også synliggjort gjennom dokumentene som beskriver hvordan formynderstyrene i de to landene skulle fungere. I den norske formynderinstruksen er det kongens rettigheter og inntekter som skulle opprettholdes mens det i det svenske frihetsbrevet var stormennenes rettigheter og inntekter som skulle beskyttes. Det ser ikke ut som Hertuginne Ingebjørg hadde noen rolle innenfor formynderrådene utenom symbolsk. Da hun forsøkte å bruke kongeseglet uten rådenes samtykke ble hun presset helt ut av riksstyret i begge land sammen med Knut Porse. Dette førte også til en omorganisering av rådene i begge land.

I Norge ble utfallet av Oslo-møtet i 1323 at rådet gikk bort ifra alle forsøk på å følge formynderinstruksen av 1302. Det kan ikke sies at dette var et forsøk fra det norske rådet på å begrense kongemakten. Valget av en stedfortreder for kongen ble sett av rådet som nødvendig ettersom det norske riksstyret var bygget rundt en sterk kongemakt. Dette styrkes av at det ikke er tegn til at Erling Vidkunsson eller rådet som helhet forsøker å begrense Norges relativt sterke kongemakt fram til 1332.

---

²¹⁸ Jägerstad (1948), ss. 290-291; Schück (2005), ss. 51-56.

I Sverige kan det heller ikke sies at omorganiseringene ved oppgjøret med Hertuginne Ingebjørg endret rådets hovedfunksjon. Man kan likevel se tendenser til at rådet gikk inn for å samle seg rundt kongen. Dokumentet fra Skara-møtet i 1322 viser at rådet gikk inn for å legge tidligere faksjoner fra broderstriden bak seg. Videre er det ingen tegn til at det svenske rådet fra 1322 forsøkte å utnytte formyndertiden ved å ta til seg rettigheter og ytterligere begrense kongemakten.

Det kan dermed sies at rådenes hovedfunksjon ikke endres under formyndertiden. Da Magnus ble myndighetsgjort var det norske rådet fortsatt sanksjonerende mens det svenske rådet var begrensende. Kongemakten sto fortsatt mye sterkere i Norge enn i Sverige, og det norske rådet så fortsatt ut til å ha *regimen regale* som ideal, mens det svenske rådet fortsatt hadde *regimen politicum* som ideal.

Kapittel 4

Kongemakt og råd i Norge og Sverige under Magnus Erikssons regjeringstid 1331-1343

4.1 Innledning

Komparasjonen mellom det norske og svenske rådets forhold til kongemakten vil for perioden 1331-1343 bli ført utfra debatten om hva som ledet til traktaten som bestemte at kongefelleskapet mellom Norge og Sverige skulle oppløses. Magnus Eriksson var nå erklært myndig, og hans første tid som regjerende konge og hans forhold til det norske rådet er et av de mest omdiskuterte temaene fra kongefelleskapet med Sverige. Grunnen er at forholdet mellom kong Magnus og det norske rådet av flere er blitt tolket som årsaken til unionsoppløsningen, som ble bestemt i 1343.²¹⁹ Den historiske diskusjonen rundt unionsoppløsningen omhandler hovedsakelig hvem det var som ønsket den, det norske rådet eller Magnus Eriksson selv? Debatten om årsaken til unionsoppløsningen kan deles inn i to hovedsynspunkter:

1. Det norske rådet var sterkt misfornøyd med kong Magnus og unionen. Dette førte til opprør og krav om at unionen skulle oppløses.²²⁰
2. Avtalen om unionsoppløsningen ble initiert personlig av Magnus Eriksson på bakgrunn av hans egne dynastiske interesser, hovedsakelig for å hindre at det skulle oppstå strid om tronen mellom hans to sønner.²²¹

---

²¹⁹ DN II, 258.

²²⁰ P.A. Munch, *Det norske folks historie*, bind II (Christiania, 1862); Johan Ernst Sars, *Udsigt over den norske historie*, Bind I (Christiania 1873-1891); A. Taranger, *Norges Historie*, III (1915), s. 75; Johan Schreiner, HT, nr. 30 (1934-36), ss. 374-399; Andreas Holmsen, *Norges historie*, 3. Utg. (Universitetsforlaget, 1961), s. 321; Rolf Fladby, "Oppløsningen av den norsk-svenske unionen i 1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 43 (Oslo, 1964), s. 99.; Sven Axelson, «Om orsakerna till den svensk-norska unionens upplösning», HT, nr. 43 (1964), ss. 274-280; Steinar Imsen, «Avfolkning og union», *Cappelens Norges historie* 4. (Oslo, 1977), s. 4.

²²¹ Gottfrid Carlsson, *Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson* (Lund, 1927), trykket i sin helhet i *Norske historikere i utvalg*, bind IV, ss. 11-22.; Jerker Rosén, *Svensk Historia I* (Stockholm, 1962), ss. 196-210; Åsa Berglund, "Upplösningen av den svensk-norska unionen 1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 34 (Oslo, 1946-1948); ss. 365-381, Hans Jägerstad, *Hovdag och råd under äldre medeltid* (Lund, 1948); Inge Jonsson, "Normännens ställning till unionen mellan Sverige och Norge 1319-1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 37 (Oslo, 1954-1956), ss. 77-120; Allan Ranehök, *Centralmakt och domsmakt: Studier kring den högsta rättskipningen i kung Magnus Erikssons länder 1319-1355* (1967-1969), doktoravhandling, ss. 102-104; Blom (1992), ss. 135-141; Michael Nordberg, *I kung Magnus tid* (1995), ss. 65-68.

Forskjellene i hovedfunksjonen mellom konge og råd i Norge og Sverige er til nå holdt utenfor diskusjonen om grunnen til unionsoppløsningen. Det norske rådets forhold til kong Magnus er et hovedelement i diskusjonen; forholdet er blitt oppfattet som fiendtlig, og diskusjonen har bygget på antakelsen at rådet kontinuerlig var i opposisjon til kongemakten. Samtidig bygger synspunktet om at det var Magnus Eriksson selv som brakte fram unionsoppløsningen, på at den svenske kongemakten stod sterkt i forhold til rådet i Sverige. Begge hovedargumentene til hvorfor unionen ble oppløst, bygger dermed på antakelser som ikke synes å være korrekte, ifølge min komparative undersøkelse av forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige, som er gjort i foregående kapitler. Spørsmålet er om dette tyder på en stor endring i det norske rådets forhold til kongen etter 1331/32, at den svenske kongemakten blir sterkere, eller om de førnevnte tolkningene ikke kan opprettholdes i lys av denne undersøkelsen.

Jeg vil derfor diskutere de to punktene ovenfor for å se om de kan tolkes annerledes i lys av mine resultater i de foregående kapitler. Samtidig vil spørsmålene som blir tatt opp i forbindelse med årsaken til unionsoppløsningen gi et grunnlag for å se om rådenes forhold til kongemakten i årene 1331/32-1343 har utviklet seg slik at det norske *rådet* spiller en mer selvstendig politisk rolle, mens den svenske *kongemakten* blir sterkere på bekostning av rådet.

Kapittelet vil ta opp temaene om unionsoppløsning og rådsutvikling parallelt utfra en kronologisk behandling av Magnus Erikssons regjeringstid fram til 1343. Målet med å diskutere rådsutviklingen i denne perioden sammen med årsaken til unionsoppløsningen, er at disse temaene kan belyse hverandre. Kildegrunnlaget i denne perioden er mangelfullt, og det er derfor hensiktsmessig å samkjøre diskusjonen om rådsutvikling og unionsoppløsning, ikke bare fordi temaene kan belyse hverandre, men også fordi de best diskuteres på bakgrunn av de samme kildene.

Jeg mener at forskjellene i rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten i stor grad påvirket hvordan Magnus Eriksson opptrådte som konge i de to landene, og at dette var en vesentlig årsak til unionsoppløsningen. Den tradisjonelt begrensende funksjonen til det svenske rådet førte til at Magnus førte en politikk som svekket makten til de svenske rådsherrene ved å styrke kongemakten i Sverige. At den

svenske kongemakten stod svakere i Sverige forklarer også hvorfor Magnus dediserte mer tid og oppmerksomhet til svenske interesser enn norske. Det norske rådets hovedfunksjon fortsatte å være sanksjonerende i flere år etter Magnus ble myndig, og opprørene mot ham fra den norske stormannskretsen bestod av individer, og ikke rådet som helhet. Fordi kongemakten stod sterkt i Norge og rådet ikke hadde en begrensende funksjon, kunne Magnus overlate riksstyringen i stormennenes hender i langt større grad enn i Sverige uten frykt for at dette ville svekke kongemakten. I stedet for at Magnus' svenskfokuserede politikk skapte en sterkere kongemakt i Sverige, førte den til at stormennene i både Norge og Sverige var misfornøyd med hans opptreden som konge.

4.2 Magnus som regjerende monark før hans kroning i 1336

Den første hendelsen som ifølge Schreiner viser at Norges rådsrets var i opposisjon mot kong Magnus, er et opprør fra medlemmer i rådet som skal ha funnet sted i 1333.²²² Problemet med denne oppfatningen er at det ikke er tegn på konflikt mellom det norske rådet og kong Magnus utfra det overleverte diplomaterialet. På grunn av det mangelfulle kildegrunnet er ikke fraværet av tegn til konflikt i brevaterialet i seg selv bevis på at et opprør mot kong Magnus ikke fant sted i 1333. Ettersom det fra perioden 1331-1335 ikke er bevart mer enn mellom 30-39 norske brev per år, er det fullt mulig at et opprør fant sted, men at kildene som omtalte dette er tapt i dag. Selv om diplomaterialet ikke avslører noen konflikt mellom rådsmedlemmer eller kong Magnus, finnes det likevel overleverte kilder som forteller at et opprør fant sted. Tolkningen til Schreiner om at det har vært konflikt mellom rådet og kong Magnus ved hans tiltredelse til tronen er basert på en liten samling notiser fra flere islandske annaler fra perioden.²²³

Et islandsk annalfragment fra 1300-tallet skriver om året 1332 at «Herr Ulv Sakseson og Erling stod imot kongen».²²⁴ I 1333 beskriver Skálholt-annalene at «Havtoresønnene og herr Erling [blev] forlikt med kong Magnus, men Ulv Sakseson flyktet fra landet».²²⁵ Et annet annalverk fra det 14. århundre har en lignende notis som er litt mer utdypet: «Herr Erling, Havtoresønnene og Ulv Sakseson holdt

---

²²² Schreiner (1934-1936), ss. 374-399.

²²³ Johan Schreiner, HT, nr. 30 (1934-36), ss. 374-399.

²²⁴ Gustav Storm, *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 220.

²²⁵ *Ibid.*, s. 207.

Tønsberghus mot kong Magnus, men gav sig siden i hans vold og fikk grid og sine eiendommer tilbake. Men Ulv kom ikke til møte med kongen og rømte av landet».²²⁶

De islandske annalene beskriver dermed at det tidligere norske drottsete, Erling Vidkunsson, Havtoresønnene og Ulv Sakseson, holdt Tønsberghus mot kong Magnus i 1333. Ettersom dette er de eneste kildene som nevner en konflikt mot kongen, blir situasjonen vanskelig å tolke. Bruken av de islandske annaler som kilde til undersøkelsen om årsaken til unionsoppløsningen, er en av grunnene til uenighet innenfor den tidligere forskningen om hvem som initierte oppløsningen: det norske rådet eller kong Magnus selv. De som støtter seg til Schreiners tolkning vektlegger de islandske annalene, mens de som mener at det ikke var tegn til opprør mot kongen og at det var Magnus som ønsket en oppløsning av unionen, avviser de islandske annalene som troverdige kilder, både her og i forbindelse med Magnus Erikssons kroning i Sverige i 1336. Spesielt er det motsigelsene som eksisterer i de forskjellige avskriftene av de islandske annalene som er årsaken til at de av flere blir ansett som utroverdig.²²⁷ Dette er mer relevant i forhold til omstendighetene rundt Magnus' kroning som blir diskutert nedenfor, ettersom annalene ikke motsier hverandre i forbindelse med hendelsene de beskriver i 1333. Å utelukke annalene helt som troverdige kilder på grunn av motsigelser som er til stede i beskrivelsene av enkelte hendelser er etter min mening ikke nødvendig så lenge man tar forbehold om dette.

Et større problem med bruken av annalene her er at de ikke nevner noen årsak til konflikten, noe som gjør at enhver diskusjon om en eventuell konflikt mellom rådet og kongen er åpen for spekulasjon. Schreiner er den som i størst grad vektlegger annalene og mener at det ikke finnes tvil om misnøye med kong Magnus' tiltredelse som konge, og han mener at selv om de islandske annalene ikke oppgir en mulig grunn til opprør kan man «gi en temmelig sannsynlig forklaring.»²²⁸ Det han tar opp er at han mener at Magnus har tiltrådt tronen i Norge tidligere enn den norske lov tillot, og at rådet, med Erling i spissen, reagerte sterkt på dette.²²⁹

---

²²⁶ Ibid., s. 348, 398.

²²⁷ Sven Axelson, «Om orsakerna till den svensk-norska unionens upplösning», HT, nr. 43 (1964), s. 274-280.

²²⁸ Johan Schreiner, HT, nr. 30 (1934-36), ss. 374-399, på trykk i Norske historikere i utvalg, bind 4: *Norges nedgang i senmiddelalderen*, s. 28.

²²⁹ Ibid., s. 29.

I Sverige var kongens myndighetsalder 15 år, mens den i Norge, etter formynderinstruksen av 1302, var 20 år.²³⁰ Magnus ble dermed myndig i Sverige i 1331 og skulle, ifølge den norske rettarbot av 1302, ikke være myndig i Norge før 1336. Schreiner mente at Magnus' tiltredelse til den norske tronen i 1332 derfor skapte sterk misnøye blant den norske stormannskretsen siden dette var et direkte brudd på formynderinstruksen. Han mente dette var hovedgrunnen til konflikten som er beskrevet i de islandske annalene.²³¹ Det er riktig at Magnus' myndighetserklæring i Norge i 1332 gikk imot formynderinstruksen, men det er, som nevnt, ingen kilder som direkte viser at dette skapte misnøye innenfor det norske rådet. I tillegg til dette nevner ikke Schreiner bestemmelsene fra Oslo-møtet i 1323 der formynderrådet selv brøt med nesten alle punktene i instruksen, både ved å utnevne Erling til drottsete, og ved å gi ham de kongelige rettighetene som ingen skulle sitte med før kongen selv ble myndig. Som jeg konkluderte i forrige kapittel, virker det som det norske rådet ved Oslo-møtet i 1323 gikk helt bort fra alle forsøk på å følge rammeverket som kong Håkon hadde trukket opp.²³² Schreiners oppfatning, at bruddet på formynderinstruksen skal ha skapt sterke reaksjoner blant rådet, virker dermed ikke sannsynlig. I tillegg var det heller ingen lang tradisjon at kongen ikke ble myndig før han var 20 år gammel. Eirik Magnusson, som også var konge under et formynderstyre, ble regnet som myndig da han var fjorten år gammel, så at Magnus ble regnet som myndig i en alder av seksten år var ikke noe avvik fra tidligere norsk konstitusjon. I nyere tid har Magnus' tidlige myndighetsgjøring blitt sett som en nødvendighet bestemt i samråd med rådet fordi det ikke var gunstig at han skulle være myndig i Sverige og ikke i Norge.²³³ Ettersom det ikke er tegn til at det norske rådet forsøkte å begrense kongemakten under formyndertiden, virker dette som en bedre forklaring på kongens tidlige myndighetsgjøring, enn at han selv skal ha presset dette fram uten støtte fra rådet. Selv om Schreiners tolkning av bruddet på formynderinstruksen som årsak til opprøret kan avvises, vil jeg påstå at et opprør fra Erling Vidkunsson mot kongen fant sted.

---

²³⁰ Kapittel 3, s. 41-42.

²³¹ Johan Schreiner, HT, nr. 30 (1934-36), ss. 374-399.

²³² Kapittel 3, ss. 57-58.

²³³ Nordberg (1995), s. 43; Blom (1992), s. 113.

I en rettarbot fra 18. desember 1332 kritiserer kong Magnus flere «ulovligheter» som skal ha blitt begått av «visse menn» i Norge under årene han var umyndig.²³⁴ Kongen henviser til hirdloven som sier at kun lendmenn og høvdinge kunne ta til seg edsvorne huskarer og sveiner, og at sysselmenn og ombudsmenn nå måtte stille sine ulovlige sveiner for retten som «allmuesmenn».²³⁵ Kongen ville straffe dem som fortsatte å ta opp slik tjeneste og dem som fortsatte å holde ulovlige sveiner: de skulle bli fratatt sin rang og stilling.²³⁶ Blom påpeker at denne rettarbot ikke inneholder henvisning til samtykke fra rådet slik vi finner i to stadfestingsbrev fra samme møte.²³⁷ Rettarboten er kun besejlet av kongen og Pål Bårdsson, som i dette dokumentet er beskrevet som kansler.²³⁸ Det er for så vidt ikke mulig å vite om Pål Bårdsson som kansler samtykket på vegne av *hele* rådet, eller om dette er tegn på at rådet her var splittet. De to andre overleverte dokumentene fra dette møtet, som klart oppgir at hele rådet samtykket, peker likevel på det sistnevnte. Videre er teksten til rettarboten kun kjent fra *ett eneste* avskrift, og Blom mener at dette kan tyde på at sysselmenn og lagmenn har sabotert kopier de fikk oversendt som bilag til sine lovbøker.²³⁹ Dette bør midlertidig ikke vektlegges for mye ettersom det ikke er uvanlig at kilder fra denne tiden kun er overlevert i et håndskrift. Det er uansett tenkelig at Erling Vidkunsson, Havtoresønnene og Ulf Sakseson holdt Tønsberghus mot kongen som reaksjon på denne rettarboten, fremfor misnøye med bruddet på formynderinstruksen slik Schreiner har påstått. Denne tolkningen kan forklare hvorfor rettarboten ikke ble utferdiget med hele rådets samtykke, i motsetning til de to stadfestingsbrevene fra dette møtet.

Jeg kan likevel ikke slutte meg til at dette er tegn på at rådet som helhet gikk i opposisjon mot kong Magnus. For det første er personene som skal ha tatt del i konflikten navngitt, og rådet er ikke nevnt i noen av annalene som beskriver hendelsen. For det andre er det ikke noe tegn til at de resterende rådsmedlemmene var i opposisjon mot kong Magnus eller forsøkte å begrense kongemakten, verken dette eller i de følgende år. Samtidig ser vi at Erling Vidkunsson ikke tar del i

---

²³⁴ NgL, bind III, nr. 71, s. 160.

²³⁵ Ibid. Stilles for retten som «allmuesmenn» vil si at de ikke ville ha de privilegier og immuniteter som edsvorne sveiner ville hatt.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Blom (1992), s. 115; DN II, 198; DN III, 166.

²³⁸ NgL, bind III, nr. 71, s. 160.; Pål Bårdsson opptrer som erkebiskop fra ca. 1335.

²³⁹ Blom (1992), s. 115; Teksten er kun kjent fra Arne Magnussons avskrift nr. 115 qv. B. etter den tapte *Codex Capsæ Cypriani*. Se NgL, bind III, nr 71, s. 160.

riksstyringen etter hendelsen, men trekker seg tilbake til sine eiendommer på Vestlandet.²⁴⁰ Om han frivillig trakk seg tilbake eller ble presset ut som følge av situasjonen som oppstod på Tønsberghus, er det på grunn av kildesituasjonen ikke mulig å si, men forholdet mellom ham og kongen kan ikke ha vært fiendtlig ettersom hans sønn Bjarne litt senere fikk plass som medlem av rådet fram til sin død i 1353. Det er heller ikke tegn til flere uroligheter mellom Jon Havtoresson og kongen ettersom Jon ble utnevnt til ridder en gang før 1337 og fremstår som lojal til kongemakten fram til sin død.²⁴¹ Ulv Sakseson rømte som sagt fra landet og var dermed ute av riksstyringen. Han må likevel ha blitt forlikt med kongen ettersom også han mottar ridderslaget en gang før 1337, og i et brev fra biskop Håkon til Bjarne Erlingsson (1338) uttrykker biskopen overraskelse over at Ulv ikke bare var tildelt Akershus, men at han også hadde blitt medlem av riksrådet.²⁴² Den eneste aktøren fra opprøret på Tønsberghus som tilsynelatende fortsatte å gå i opposisjon mot kongemakten, er Sigurd Havtoresson. Han ledet opprøret mot kong Magnus i 1338, som vil bli diskutert nedenfor. Med unntak av Sigurd ble enkeltpersonene som tok del i konflikten mot kongen raskt forsonet med ham og opptrer som lojal mot kongemakten videre ut i perioden. At rådet som institusjon forsøkte å begrense kongemakten gjennom opprør i 1333 er dermed en tolkning som ikke kan opprettholdes.

Når man også tar i betraktning at Magnus gjennom et brev utstedt fra Nidaros 20. september 1334 omtaler herr Ivar Ogmundsson som «kongens drottsete i Norge» da kongen selv var i Flandern på frierferd, virker oppfatningen om at rådet i 1333 skal ha forsøkt å begrense kongemakten enda mindre sannsynlig.²⁴³ Drottsetestillingen i Norge gjorde, som vi så under formyndertiden, innehaveren til kongens vedvarende stedfortreder, i motsetning til den tilsvarende stilling i Sverige der innehaveren ikke var mer enn midlertidig leder i rådet.²⁴⁴ At Magnus overlot drottsetestillingen og riksstyringen til Ivar og rådet allerede året etter konflikten på Tønsberghus, tilsier at han stolte på rådet og at det fortsatt hadde en hovedsakelig sanksjonerende funksjon. Dette blir enda mer tydelig når man sammenligner med situasjonen i Sverige der kong Magnus kontinuerlig skiftet person i droststillingen ved lange

---

²⁴⁰ Se oppføringen av Erling Vidkunsson i *Norsk biografisk leksikon*.

²⁴¹ Ibid., Jon Havtoresson. Jon opptrer senere som riksrådsmedlem i årene 1343-1379.

²⁴² DN VIII, 108.

²⁴³ DN III, 179.

²⁴⁴ Kapittel 3, s. 45.

fravær.²⁴⁵ I Löfquists undersøkelse av droststillingen i Sverige tolker han at dette var for å hindre at innehaveren av stillingen skulle få for mye makt og bli «særlig ettertraktet».²⁴⁶ At Magnus valgte å ha et fast drottsete i Norge og en skiftende drost i Sverige når han ikke selv var til stede, tyder på at han var mer komfortabel med å gi enkeltpersoner i det norske rådet større makt enn i Sverige. Dette støtter ikke bare konklusjonen om at den vesentlige forskjellen mellom rådenes hovedfunksjon fortsatt var på plass, men vitner også om at Magnus selv var klar over de forskjellige funksjonene, og at opptreden hans som konge ble påvirket av denne forskjellen. Han stolte tilsynelatende på at det sanksjonerende norske rådet kunne ha en person med en vedvarende posisjon som gav ham kongelig makt i kongens fravær, mens han ikke ville gi slik makt til noen enkeltperson i det svenske rådet som tradisjonelt sto som begrensende på kongemakten. Her må man også ta hensyn til at ettersom han selv ble konge i Sverige som resultat av et vellykket stormannskupp, er det ikke rart at han vegret seg for å gi et medlem av den svenske stormannstanden en stilling som kunne tilsvare kongelig makt. Den skiftende droststillingen i Sverige er et av flere tegn på at Magnus under sin regjeringstid forsøkte å styrke kongemaktens posisjon i Sverige.

Tre år etter rettarboten som tok oppgjør med enkelte norske stormenns ulovlige opptak av sveiner, utferdiget kong Magnus, 30. november 1335, en liknende stadfestning i Sverige. Stadfestingen fra Skänninge har flere slående likheter med den norske rettarboten fra 1332 som er diskutert ovenfor.²⁴⁷ Også her kritiserte Magnus stormennenes bruk av sveiner og våpenmenn i hans barndom.²⁴⁸ Han stadfestet i brevet et forbud mot å ri væpnet gjennom Sveriges landskap, og la bestemmelser for hvor mange sveiner og våpenmenn de forskjellige stormannsklasser kunne ha som følge.²⁴⁹ I tillegg til dette ble det lagt forbud mot «svekfultt ingrepp på kungens ingälder».²⁵⁰ Blom skriver at Magnus slo fast disse bestemmelsene senere i Sverige enn i Norge nettopp fordi kongemakten der var svakere og at han fryktet at bestemmelsene ville falle i særdeles dårlig smak blant de

---

²⁴⁵ K.-E. Löfquist, «De svenska drots och marsk ämbetarna under 1200 och 1300 talen», VSL Årsbok (1936), s. 27.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ DS IV, 3175.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid., sitat fra svensk sammendrag av punktene i SDHK, nr. 4197.

mye sterkere svenske rådsherrene.²⁵¹ Hennes tolkning passer inn i teorien om at Norges kongemakt var sterk i forhold til rådet og at Sveriges kongemakt ikke var det. Flere synlige forskjeller mellom mottakelsen av bestemmelsene blant rådsretsen i de to landene, passer likevel ikke inn i Bloms tolkning. En merkbart forskjell er at det svenske dokumentet avsluttes slik: «Til stadfestelsen setter vi vårt insignia for denne skrift, og med våre kjære rådgivere, som med varme og vilje både med råd og gjerning vil hjelpe oss å styrke den (...)».²⁵² I Sverige ble disse bestemmelsene altså godkjent av *hele* rådet, noe de tilsvarende bestemmelsene tilsynelatende ikke ble i Norge. I motsetning til i Norge er det heller ikke tegn til at stadfestningen i ettertid ble møtt med motvilje fra noen av stormennene, verken dem i eller utenfor rådet. Tvert imot blir den nyutstedt i utvidet form i Uppsala 1344 etter Erik er valgt som Magnus' svenske etterfølger, da også med samtykke fra det svenske rådet.²⁵³ Ut fra den komparative undersøkelsen om forholdet mellom konge og råd, skulle man tro at Norges råd ville gått inn for å godta slike begrensninger på stormannsklassen, og at heller Sveriges råd ville stått imot dem. Videre skulle man også forvente opprør fra svenske ovenfor norske stormenn. Spørsmålet som kommer fram fra dette er dermed om dette kan tyde på en endring i forholdet konge-råd i Norge og Sverige. Ovenfor har jeg konkludert med at hendelsene ved Tønsberghus i 1333 *ikke* tyder på at rådet i Norge var ute etter å begrense kongemakten, selv om det er merkbart at enkelte stormenn gikk direkte i mot kongen.

At Magnus suksessfullt kunne legge slike begrensninger på den svenske stormannsklassen med samtykke fra rådet, tyder derimot på at en vesentlig endring i maktbalansen mellom konge og råd holdt på å utvikle seg i Sverige. I kapittel to så vi at en av hovedgrunnene til at det svenske rådet kan regnes som begrensende på kongemakten var at den svenske stormannsklassen hadde mange rettigheter som i Norge var tillagt kongen. Samtidig så vi at kongen gjennom landenes lover stod mye sterkere i Norge. En av grunnene til denne oppfatningen er at *Hirdskræen* i Norge begrenset det antall menn de forskjellige hirdmedlemmene kunne ha i sin tjeneste for å hindre ny borgerkrig og væpnede opprør mot kongen.²⁵⁴ Vi har sett at Magnus selv

---

²⁵¹ Blom (1992), s. 115.

²⁵² DS IV, 3175; Egen oversettelse fra «Till stadhfæstelse sætium wi wart Jnsigle for thæssæ Skript, ok warræ kæro Raadhgiwæ, sum aghu ok williæ badhe mædh raadh ok gerniungum oss at styrkkiaæ thæt».

²⁵³ DS V, 3864.

²⁵⁴ Kapittel 2, s. 25-27.

referer til denne delen av Hirdskråen i rettarboten han utstedte i Norge i 1332. Den svenske stadfestningen kan dermed tolkes som et direkte forsøk fra Magnus på å innføre en liknende politisk linje i Norge. Oppgjøret med Ingebjørg ved Skara-møtet i 1322, viste også at den svenske *stormannskretsen* ville unngå ny borgerkrig og videreføring av de faksjoner som hadde eksistert siden kong Birgers tid. Dette kan forklare hvorfor det svenske rådet gikk med på å godkjenne slike begrensninger på deres eget maktgrunnlag. Selv om rådet mest sannsynlig godkjente stadfestningen utfra egne interesser ovenfor et ønske om å styrke kongemakten, endrer ikke det faktumet at kongen ble styrket av den. Det er likevel ikke grunnlag for å si at det svenske rådet her har påtatt seg en sanksjonerende funksjon, men dette, sammen med statusen på den svenske droststillingen, viser en tendens der Magnus forsøker, og lykkes, i å styrke kongemakten i Sverige på bekostning av stormannsklassen.

4.3 Kontroversen rundt Magnus Erikssons kroning

En av de mest omdiskuterte hendelsene fra Magnus Erikssons regjeringstid er hans kroning som fant sted i Stockholm i 1336. Diskusjonen består av spørsmålet om Magnus ble kronet *med* eller *uten* godkjennelse fra de norske biskopene og det norske rådet. Årsaken til uenighetene er at annalverkene som omtaler hendelsen fra Norges side motsier hverandre:

Et håndskrift fra det såkalte *Annales Regii* forteller at Magnus ble kronet i Sverige *med* Norges råds godkjennelse.²⁵⁵ I *Gottskalks-* og *Flatøybok* annalene fortelles det derimot at kongen lot seg krone i Sverige *uten* samtykke fra «erkebiskopen, rådet og andre stormenn i Norge».²⁵⁶

Diskusjonen om hvilken annal som er den “riktige” strekker seg helt tilbake til P. A. Munch. Han mente at det var *Annales Regii* som inneholdt den riktige informasjonen fordi denne kilden ifølge ham ble nedskrevet samtidig med hendelsene den beskriver.²⁵⁷ Dette kan imidlertid ikke sies med sikkerhet. Han mente at både *Gottskalks* og *Flatøybokens* annaler bygget på samme håndskrift der *án ráði* og *með ráði* var avskriverfeil for *at ráði*.²⁵⁸ Gustav Storms og Sven Axelsons analyser har siden vist at disse to annalene mest sannsynlig ikke er basert på samme

²⁵⁵ Islandske annaler, s. 154. «med radsmanna radi i Noregi».

²⁵⁶ Ibid., s. 349, 399. «an erchibyskups radi ok annarra valldsmanna i Noregi».

²⁵⁷ P. A. Munch 2. Hovedafd. I s. 192.

²⁵⁸ Ibid.

håndskrift.²⁵⁹ Utfra traderingen kan man ikke fastslå med sikkerhet hvilken versjon som er korrekt. I *Den svenska årsboken* blir det opplyst at kong Magnus ble kronet i Stockholm 22. juli 1336, som konge over Sverige, Norge og Skåne.²⁶⁰ Den tyske krøniken av Detmar beskriver de høytidelige festlighetene både under og etter seremonien, og plasserer den svenske erkebiskopen, biskopene, og svenske og utenlandske stormenn til stede.²⁶¹ Norske stormenn av verdslig eller geistlig stand er ikke nevnt. Schreiner mente at de norske stormenn ikke deltok som protest mot at kroningen for begge riker skulle finne sted i Sverige.²⁶² Schreiner mente at dette støtter oppfatningen at annalene som oppgir at Magnus ble kronet uten biskopene og rådets godkjenning er de riktige.²⁶³

Dessverre er det ikke overlevert noen offisielle *samtidige* kilder av hendelsen, verken i Norge eller i Sverige. Noen uker etter begivenheten fant sted utferdiget Magnus et brev fra Uppsala til Kampen der han, med det svenske rådets samtykke, kalte tilbake alle privilegier som tidligere var gitt av ham og hans forfedre i sine riker.²⁶⁴ Et stadfestingsbrev fra Kong Magnus til Maria-kirken utferdiget fra Stockholm 8. september 1336, tyder på at medlemmer fra det norske råd ikke var til stede ved hans kroning i Sverige. I brevet forteller Magnus at han er villig til å bekrefte Maria-kirkens privilegier på nytt, men bare til «vi selv kommer til Oslo og med våre bestemenns råd og støtte gjør ordningen endelig».²⁶⁵ Formuleringen tyder på at han ikke har hatt det norske rådet med seg til Stockholm. Flere momenter peker imidlertid på at den norske stormannstandens fravær *ikke* reflekterer en protest mot at kongens kroningsseremoni fant sted i Sverige.

Rosén og Blom har begge diskutert forskjeller ved den svenske kroningsprosessen og den norske *konungstekja*.²⁶⁶ I den svenske Upplandslagen står *kongevalget*, *Erikskatan*, og *kroningen* som tre nødvendige ledd for at kongen skal få full rådighet

---

²⁵⁹ Islandske annaler, s. XXV, XXVIII, XXXVII.; Axelson (1964), ss. 274-280.

²⁶⁰ *Den svenska årsboken*, «Annales 1160-1336», s. 273.

²⁶¹ *Detmar: Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis 16. Jh.*, Lübeck 1: III (Leipzig, 1884), s. 478.

²⁶² Schreiner (1934-1936) på trykk i *Norges Nedgang*, ss. 33-34.

²⁶³ *Ibid.*

²⁶⁴ DN V, 115.

²⁶⁵ DN I, 241; «Skal þetta standá ok stadught vera allt þar till er ver komum sealfuer till Osloar, ok ver mæd vara betzstra manna rade ok tilloghu gerum þa stadfastre skipan a.»

²⁶⁶ Rosén (1939), ekskurs II, ss. 375-399; Blom (1992), ss. 119-121.

over sine inntekter og eiendommer.²⁶⁷ I Norge tilførte hyllingsseremonien, *Konungstekja*, kongen alle hans rettigheter.²⁶⁸ Hverken *Hirdskråen* eller *Landsloven* inneholder noen spesiell henvisning til kongers kroning.²⁶⁹ Ifølge de gjeldende lovverkene, var kroningen i Sverige nødvendig, mens den ikke var det i Norge.²⁷⁰ Jeg har allerede diskutert at den norske arveretten og det svenske kongevalget viser at kongemakten i Norge sto sterkere enn i Sverige.²⁷¹ Jeg har også diskutert at den norske *konungstekja* og den tredelte svenske kroningsprosessen reflekterte dette.²⁷²

En vesentlig endring i den svenske kongelegitimeringsprosessen kommer til syne i *Magnus Erikssons Landslag*. *Magnus Erikssons Landslag* ble stadfestet i Uppland, Södermanland, Västmanland og Östgötaland i løpet av årene 1352 og 1353.²⁷³ Dette lovverket, utarbeidet under Magnus Erikssons regjeringstid, er Sveriges første landsdekkende lovverk.²⁷⁴ Selv om dette lovverket ikke ble gjeldende som helhet før 1352/53, kan flere bestemmelser fra *Landslagen* spores tilbake til tidligere i perioden. Flertallet av bestemmelsene fra *Konungabalken* regnes for å ha blitt hentet fra stadfestninger kong Magnus utferdiget *med rådets samtykke* i 1335 og 1344-45.²⁷⁵

En referanse i «Södermannalagens B-Codex», som regnes som bestemanuskriptet av *Landslagen*, har ført til at endringene i kongevalget, «valstadgan», som er beskrevet i *Konungabalken*, regnes å være fra en stadfestning fra omkring Magnus Erikssons kroning.²⁷⁶ Kroningen er fortsatt plassert etter *Eriksgatan*, men kongens *rettigheter* som regjerende monark blir ifølge *Landslagen* tillagt ham etter *edene* er utvekslet mellom kongen og dem som velger ham.²⁷⁷ Om dateringen av disse bestemmelsene er riktig, var de allerede gyldig under Magnus Erikssons kroning. Dette var en vesentlig styrking av kongemaktens maktgrunnlag ettersom den nå ikke var avhengig av godkjennelse fra alle landsdelenes ting gjennom *Eriksgatan*, eller godkjennelse fra biskopene gjennom en kroning, for å motta sine rettigheter, inntekter og eiendommer. *Eriksgatan* og kroningsseremonien gikk da fra å være

---

²⁶⁷ Ibid.; Upplandslagen, ss. 43-44.

²⁶⁸ Ibid.; Hirdskråen §5.

²⁶⁹ Se Blom (1992), s. 175., fotnote nr. 37.

²⁷⁰ Se kapittel 2, ss. 21-22.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Ibid.

²⁷³ Scück (2005), s. 70.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ Blom (1992), s. 120.

²⁷⁶ Dette gjelder flock 1-8; Ibid., Schück (2005), ss. 70-71.

²⁷⁷ MEL, flock 6.

nødvendig til å ha en mer symbolsk verdi. Det må nevnes at denne endringen klart peker på innflytelse fra den norske *Konungstekja* som også gir kongen alle hans rettigheter gjennom en gjensidig edsavleggelse mellom kongen og folket. Som ved den svenske rettarboten av 1335 ser vi her eksempel på en stadfestning med klar innflytelse fra den norske *Hirdskråen* bli innført i Sverige. Ettersom *Hirdskråen* har et sterkt monarkisk preg og vitner om en sterk kongemakt, støtter dette at Magnus styrket kongemaktens posisjon Sverige i denne perioden. Om kroningen for så vidt ikke lenger var nødvendig for at Magnus kunne regnes som utøvende konge, hvorfor fant da kroningen sted, og hvorfor i Sverige?

En kroningsseremoni var, som *Detmars* beskrivelser av hendelsen reflekterer, en kostelig affære, og det samme var et kongelig bryllup. Bryllupet mellom kong Magnus og Blanka av Namur, som fant sted året før kongeparets kroning i Sverige, skal ha funnet sted i Norge.²⁷⁸ Det er mulig at kongen og de to rådene forhandlet seg til at bryllupet skulle finne sted i Norge og kroningen i Sverige, for å dele på kostnadene. Videre kunne det vært problematisk med to kroninger med tanke på de europeiske stormennene som deltok, som da måtte ha deltatt på to seremonier for samme konge, eller risikere å vise favorisering ved å velge mellom å delta på *enten* den norske eller den svenske kroningen. Blom skriver at kroningen også *kan* ha vært en av betingelsene i ekteskapstraktaten fordi det «hersket i fyrstekretser forestillinger om at en kronet dronning innehadde en høyere status».²⁷⁹ Ekteskapstraktaten og vilkårene i den er ikke overlevert til i dag, men denne tolkningen er ikke utenkelig.²⁸⁰

Selv om det nå ikke var *nødvendig* for kong Magnus å bli kronet i verken Norge eller Sverige, kan man ikke se bort ifra den legitimerende symbolske funksjonen en kroning hadde. Med tanke på den sterke stormannsklassen og den foregående broderstriden som førte til at Magnus ble valgt til konge av Sverige, virker det naturlig at en kroning av slik symbolsk verdi ble ansett av Magnus som viktigere i Sverige enn i Norge. Magnus' kjøp av Skåne fra Danmark for Sverige i 1332, var gjerne en ekstra motivasjon for å ha kroningen i Sverige. Det var uenigheter rundt Skåne-spørsmålet som startet striden innenfor stormannsklassen som førte til oppgjøret med Hertuginne Ingebjørg og Knut Porse i 1322. Det var dermed viktigere for Magnus å

---

²⁷⁸ Blom (1992), ss. 118-119.

²⁷⁹ Ibid., s. 122.

²⁸⁰ Se kapittel 3, ss. 49-50; Ingebjørg som kongemor, men ikke kronet dronning.

ha en legitimerende kroning i Sverige og Skåne enn i Norge der kongemakten allerede var sikret gjennom arveretten. Det norske rådets fravær ved seremonien kan forklares med at det i «Oslo-traktaten» står at «Heller ikke skal noe rikes menn følge ham (kongen) lenger ut av sitt rike inn i det andre riket enn til landegrensen.»²⁸¹ Kongen hadde, i følge avtalen om kongefelleskap, ikke lov å ha med seg sine norske menn over grensen til Sverige.

Med unntak av de motstridende islandske annalene finnes det ingen kilder som viser noen norsk mishøye med at kroningen foregikk i Sverige. En mer sannsynlig tolkning av annalene er at det norske rådet og biskopene reagerte på hvordan kroningen hadde foregått i *ettertid*, og at *Gottskalks-* og *Flatøybok* annalene er farget av dette. Som nevnt ovenfor tilbakekalte han tidligere privilegier for begge riker ved kroningen og han var også i forhandling med Hanseatene på vegne av *begge* riker.²⁸² Selv om ikke mishøye med *kroningen* kan spores til samtiden, kan den sees på som første ledd der Magnus setter sitt ønske om å sikre kongemaktens posisjon i Sverige over norske interesser.

4.4 Mellom kroning og unionsoppløsning 1337-1343

Opp til nå har vi sett at Magnus' opptreden som myndig felleskonge, ikke har ført med seg store problemer. Magnus har lyktes i å styrke kongemakten i Sverige, uten noen kildesynlig protest fra det svenske rådet. I Norge har det oppstått konflikter innenriks mens det i Sverige var utenrikskonflikter og kjøpet av Skåne som dominerte, men ingen av disse konfliktene kan sies å ha oppstått *på grunn av* kongefelleskapet. Hans kroning i Stockholm markerer et vendepunkt, og fra 1337 til 1343 kan man se at Magnus fører en svenskfokusert politikk som påvirket forholdet til både det norske og svenske rådet.

Mot slutten av året 1338 brøt det ut ny konflikt mellom kong Magnus og medlemmer av den norske stormannsstanden der Sigurd Havtoresson og Ivar Ogmundsson framtrer som ledere av opprøret. Som i 1333 utartet opprøret seg med at de involverte besatte et av rikets faste hus, denne gangen Akershus. Fem brev, «Skarabrevene», bekrefter at det var motsetninger mellom kong Magnus og norske stormenn og at Magnus kalte sammen det norske riksrådet for å komme til

---

²⁸¹ Oversettelse etter NMD, nr. 68.

²⁸² DS IV, 3243-3244, 3246.

enighet.²⁸³ I en kunngjøring Magnus utferdiget fra Skara 13. februar 1339, ble det klart at det skulle bli stillstand mellom ham selv og opprørerne fram til 8. september. Videre lovde kongen at han skulle komme til Båhus 15. august og at Ivar og Sigurd, med sine menn, skulle ta kvarter i det nærliggende Konghelle.²⁸⁴ Det kommer fram at det er Sigurd som har besatt Akershus, og kongen kunngjør at Sigurd skal overgi denne til en annen norsk mann (som kongen og rådet skal bli enige om) når de møtes.²⁸⁵ Da skal også striden mellom dem opphøres. Samtidig utferdiget kongen et leidebrev for Ivar og Sigurd, og begge kan etter dette ta med seg 30 følgesveiner.²⁸⁶ Det er ukjent hvem som tok initiativ til den midlertidige overenskomsten som kommer til syne i «Skarabrevene». Det er heller ikke oppgitt noen årsak til opprøret, og forholdet mellom kong Magnus og Sigurd er, utenom i opprørssammenheng, helt mørklagt. Det kommer likevel fram flere momenter av betydning.

Det er merkbart at Magnus utferdiger disse brevene fra Skara i Sverige. I tillegg til dette er brevene også skrevet på Latin, som var det offisielle skriftspråket i *Sverige*, og kong Magnus presenterer seg i begge brev med *svensk* intitulasjon: «Magnus dei gratia rex Swechie, Norwegie et Skanie.»²⁸⁷ For å toppe det hele var brevene medbeseglet av det *svenske* rådet og utferdiget fra et fulltallig *svensk* rådsmøte. Det er klart at Magnus ikke kunne oppholde seg i begge riker samtidig og at han derfor til tider måtte utferdige brev som angikk Norge fra Sverige og visa versa. I dette tilfelle er det imidlertid ikke snakk om at norske brev som angikk norsk innenrikspolitikk ble utferdiget fra Sverige fordi det var der kongen oppholdt seg, men klare *helsvenske* brev. Dette kan likevel ikke tolkes som et forsøk fra Magnus og det *svenske* rådet på å innføre *svenske* prosedyrer i Norge, ettersom disse brevene faller utenfor normen. Tvert imot er det en vanlig oppfatning blant filologer at kongefellesskapet med Norge heller påvirket Sveriges overgang fra Latin til *svensk* i offentlige dokumenter: «det finns all anledning at räkna med norsk inflytande på svenskt stadgespråk, särskilt efter 1319».²⁸⁸ Hvorfor har da akkurat disse brevene som tilsynelatende bare omhandler Norge et slikt *svensk* preg?

---

²⁸³ DN VII, 163-164; DS IV, 3412-3413; DS IV, 3447-3448.

²⁸⁴ DN VII, 163.

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ DN VII, 164.

²⁸⁷ DN VII, 163-164.

²⁸⁸ L. Moberg, *Konungastyrelsen, en filologisk undersökning* (1984), s. 94, se også s. 97, 117.

Blom er nok korrekt i sin tolkning om at dette betyr at brevene også må ha hatt en *svensk* funksjon.²⁸⁹ Samtidig med opprøret i Norge fant også et lignende opprør sted fra ridderen Johan Offesson i Skåne. Blom mener at brevene ble utferdiget på svensk måte for å nå ut til den svenske offentligheten, «fortrinnsvis [for å] varsle de opposisjonelle i Skåne om at kong Magnus ha[dde] situasjonen i Norge under kontroll».²⁹⁰ Dette synspunktet er forsterket med at de to brevene som angår Johan Offessons opprør og forlik *bare* er tradert gjennom Registrum.²⁹¹ Disse brevene ble altså spredt i Norge gjennom avskrivning innenfor den norske rådsretsen og må dermed ha vært interessante for de norske rådsherrene.²⁹² Utenom å vise Johan Offesson at opprørerne i Norge hadde underkastet seg, mener Blom også at medbeseglingen av det svenske rådet var et symbol på at det svenske rådet sto bak kong Magnus.²⁹³ Dette signaliserte til stormennene i Norge, Skåne og Sverige at det svenske rådet ikke ville utnytte opprørerne i Norge og Skåne for å tilegne seg mer makt på bekostning av kongen. Opprøret fra norske stormenn i 1338-1339 viser dermed et veldig annerledes bilde av forholdet mellom kongemakt og råd i de to landene enn slik det framstod i årene før 1319. Nå var det splittelse innenfor det *norske* rådet der flere medlemmer gikk imot kongemakten, mens det *svenske* rådet sto samlet bak kongen.

I motsetning til opprøret i 1333 mener jeg at flere momenter ved konflikten i 1338-1339 peker på misnøye mellom konge og råd i Norge. For det første var to av de navngitte herrene kjente som framtrede medlemmer av rådet.²⁹⁴ Ivar Ogmundsson ble, som nevnt, utnevnt til drottsete for rådet innen 1334 og må dermed ha stått kongen nær. For det andre kalte Magnus sammen *hele* rådet for å løse uenighetene, og dette viser at en betydningsfull del av rådet må ha støttet Sigurd og Ivars sak.²⁹⁵ For det tredje viser et brev fra biskop Håkon til Erling Vidkunsson fra høsten 1338 at årsakene til opprøret hadde blitt diskutert mellom Sigurd og flere medlemmer av rådet, og at det der var uenighet.²⁹⁶ I brevet forteller Håkon hva han er blitt fortalt gjennom korrespondanse med Erlings sønn Bjarne: Bjarne var til stede

---

²⁸⁹ Blom (1992), s. 130.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Ibid; Herman Schüek (1976), kapittel VI.

²⁹² Blom (1992), s. 130.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ivar og Finn Ogmundsson, DN VII, 163.

²⁹⁵ DN VII, 163-164; DS IV, 3412-3413; DS IV, 3447-3448.

²⁹⁶ DN VIII, 114.

ved et møte med Sigurd Havtoresson og «flere gode menn» i Tønsberg i august/september, og ved dette møtet ble det bestemt at Gunnar Hvit og Bjarne skulle fare til kongen på alles vegne.²⁹⁷ Det er ikke oppgitt *hva* de gode menn diskuterte ved dette møtet, men det virker sannsynlig at det hadde sammenheng med årsakene til opprøret som brøt ut noen måneder senere. Fra de overleverte kildene plasseres Magnus ved Båhus 2. juni 1338 gjennom et gavebrev han utferdiger derfra.²⁹⁸ 22. september var han tilbake i Sverige og ble ifølge kildene der fram til august 1339. Forhandlinger med kong Magnus må dermed ha foregått per brevutveksling. Magnus' fravær fra Norge etter han tilsynelatende er informert om de uenigheter som har oppstått i rådet og i stormannsklassen, kan ha vært en medbringende faktor til at uenighetene brøt ut i opprør. Det var åpenbart snakk om saker som var viktig for de involverte, og at Magnus ikke returnerte til Norge for å diskutere dem ledet gjerne til at Sigurd og Ivar følte de måtte gå kraftigere til verks. Denne tolkningen styrkes av at Magnus i preliminærforliksbrevet fra Skara *lover* å komme til Båhus i august 1339.²⁹⁹ Dokumentene fra dette møtet er ikke kjent i dag, men i et brev fra biskop Håkon til Erling Vidkunsson utstedt 11. februar 1340 står det at Magnus hadde hatt kontakt med norske rådsherrer om saker lik dem som ble tatt opp ved rådsmøtet 15. august 1339.³⁰⁰ Her nevner han problemer innenfor festings- og finansforvaltningen, og oppgir også at erkebiskop Pål Bårdsson har fått ansvar for rikets mynt.³⁰¹ Det svake kildegrunnet gir likevel ikke grunnlag for å si spesifikt hva dette dreide seg om, eller om erkebiskopen har fått ansvaret for kronens mynt som del av forliket. Det virker likevel som om Magnus' fokus på svensk utenrikspolitikk hadde ført til at flere framtrepende herrer innenfor rådet følte at Norges forvaltning hadde blitt neglisjert av kongen. Dette er en misnøye som bare kan ha vokst i årene fram til 1343 ettersom Magnus fra august 1339 ikke kan plasseres i Norge på fem år. Det er selvsagt mulig at han har vært innom Båhus når han har oppholdt seg i Varberg slott, men det er som sagt ingen overleverte kilder som vitner om dette.

Likevel kan det ikke sies at det norske rådets hovedfunksjon endres. Det er ingen kilder som tyder på at rådet forsøker å begrense kongens maktgrunnlag i Norge.

---

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ DN II, 229.

²⁹⁹ DN VII, 163.

³⁰⁰ DN VIII, 125.

³⁰¹ Ibid.

Rådet var ikke misfornøyd med kongemakten som institusjon, men med kongens *fravær*.

Årsaken til at Magnus ikke tilbrakte noe tid i Norge i årene 1339-1343 var fordi han var opptatt med å sikre svensk rådighet over Skåne, samt utarbeidelsen av *Landslagen*. Forskerne som ser unionsoppløsningen som Magnus eget initiativ har sett hans dynastiske bestrebelser om å sikre sin posisjon i Skåne som bevis på at dette.³⁰² 24. juni 1340 ble Valdemar hyllet som konge ved det danske landstinget.³⁰³ Fire dager senere ble det utferdiget en ny troskapserklæring for kong Magnus fra erkebiskopen i Lund og adeligheten i Skåne.³⁰⁴ I årene framover var Magnus bundet i en langvarig konflikt med Valdemar der Magnus forsøkte å tvinge Valdemar til å frasi seg Skåne fra Danmark til Sverige. Det må sies at Valdemar ikke forsøkte å oppheve Magnus' kjøp av Skåne, men at han ikke ville gi fra seg Danmarks *statsrettighet* over området. Konflikten mellom Magnus og Valdemar forårsaket ikke bare et fiendtlig forhold mellom Magnus og Danmark, men også mellom Magnus og Lübeck. Lübeck støttet Valdemar mot holsteinerne ettersom den danske kongen gav dem privilegier i landet.³⁰⁵ Vi ser at Magnus opphever hanseatenes privilegier i Skåne, men han stadfester dem igjen i 1343.³⁰⁶ Konflikten mellom Magnus og Valdemar tok tilsynelatende slutt i januar 1341 da Valdemar var til stede i Hålsingborg. Den danske kongen godkjente Skåne-salget og frasa seg retten til område, både for seg selv og sine etterkommere.³⁰⁷ Han unnlot imidlertid å besegle brevet, og tvisten mellom ham og Magnus fortsatte til 1343. Først 18. november 1343 sier Valdemar fra seg sine rettigheter til Skåne og bekrefter salget til kong Magnus.³⁰⁸ Konflikten med Skåne var dermed enda ikke løst da traktaten om oppløsning av kongefelleskapet ble inngått i august tidligere samme år.

Forholdet mellom konge og råd i Sverige fra kroningen og fram til unionsoppløsningen kan ikke sies å være annet et samarbeid. Schück beskriver perioden 1335-1356 som «tjugo år av samarbeide» og mener at Magnus i den

---

³⁰² Magnus var også i væpnet konflikt med Estland der han også forsøkte å ta over landområder.

³⁰³ Nordberg (1995), s. 52; Valdemar var i 1340 ikke i besittelse av mer enn den nordre fjerdedelen av Jylland og var i strid med grevene i Holstein under hele 1340-1350, tallet før han ble konge over hele Jylland i 1360.

³⁰⁴ DS, 3500.

³⁰⁵ Nordberg (1995), ss. 42-68.

³⁰⁶ DS V, 3718.

³⁰⁷ DS, 3537.

³⁰⁸ DS, 3743.

perioden var omringet av trofaste rådgivere.³⁰⁹ Vi har allerede sett eksempler der Magnus suksessfullt har utferdiget stadfestninger som styrket kongemakten, og «skarabrevene» viser at det svenske rådet sto bak kongen. *Landslagen* ble nevnt under diskusjonen om Magnus Erikssons kroning. Som sagt er det en vanlig oppfatning at selv om lovverket ikke ble godtatt i sin helhet ved landsdelenes ting før tidlig på 1350-tallet, var mesteparten av lovverket en samling av retterbøter fra tidligere i Magnus' regjeringstid.³¹⁰ Det er usikkerhet over akkurat når de forskjellige retterbøtene i *Landslagen* ble utferdiget, men det råder stor enighet om at de fleste bestemmelsene i *Konungabalken* kommer fra retterbøter utferdiget enten i 1335 eller i 1344.³¹¹ *Konungabalken* gir dermed god innsikt i forholdet mellom konge og råd fra Magnus' kroning fram til unionsoppløsningen. Endringen vedrørende kongens edsavleggelse ved hans kroning er allerede diskutert ovenfor. I *Landslagens Konungabalk* er det flere endringer som kan sies å styrke kongemakten, men spesielt den niende 'flockan' viser en vesentlig endring i forholdet mellom konge og råd i Sverige.

Den niende 'flockan' tilsvarer ikke noen tidligere svensk lov. I motsetning til «Valstadgan», som er basert på de tidligere landskapslovene, er ikke den niende 'flockan' en endring av tidligere konstitusjoner. I flock 9 blir det forklart «Huru konungen skall tillsätta sitt råd».³¹² Schück kommenterer at det er en viktig endring i terminologien at det her er snakk om *kongens* råd og ikke *rikets* råd.³¹³ Det er ikke bare terminologien som er endret, det kommer også fram at kongen selv skulle velge medlemmene i rådet.³¹⁴ Erkebiskopen er den eneste som ifølge *Landslagen* skulle ha fast plass i rådet.³¹⁵ Andre geistlige kunne kalles inn ved ønske. Den verdslige delen av rådet fikk et mye fastere rammeverk: «Tolv skola vara i konungens råd av riddare och svenner, och ej fler».³¹⁶

I Kapittel 2 så vi at innholdet i den norske *Hirdskråen* er en viktig kilde i oppfatningen om at det norske rådet var sanksjonerende fordi den vitner om en sterk kongemakt:

---

³⁰⁹ Schück (2005), s. 67.

³¹⁰ Blom (1992), s. 120.

³¹¹ Ibid., Schück (2005), ss. 70-72.

³¹² MEL, s. 8.

³¹³ Schück (2005), s. 71.

³¹⁴ MEL, s. 8.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Ibid.

Hirdskråen overlater de fleste bestemmelser angående medlemmene av hirden til kongen: Kongen sto nesten fritt til å velge medlemmer; kongen kunne bestemme enkelte hirdmedlemmers lønn; og kongen kunne begrense antall tjenestemenn hirdmedlemmene har lov til å ta inn i sin tjeneste utover de antall som er oppgitt i *Hirdskråen*. Bestemmelsene om begrenning av jarlens og systemannens tjenestemenn ble mest sannsynlig gjort for å hindre væpnede opprør mot kongen og dermed også en ny borgerkrig. I Sverige finnes det ingen tilsvarende lov fra denne tiden som gir kongen slike rettigheter eller har et så sterkt monarkisk preg. *Hirdskråen* støtter dermed i stor grad at Norges stormenn sto svakere stilt i forhold til kongen enn de svenske.³¹⁷

Vi har allerede sett at stadfestingen av 1335 begrenset det antall tjenestemenn svenske stormenn kunne ta til seg og at den hadde klare likheter med *Hirdskråen*. Ved stadfestingen av *Konungabalken* ser vi at den svenske kongen også får rettighet til å velge medlemmene i rådet og ikke minst at rådet omtales som kongens råd. Dette viser klart at Sveriges kongemakt blir styrket i denne perioden.

Gabriela Bjarne Larsson har nylig diskutert hvilke rettigheter som ble tildelt kongen gjennom *Magnus Erikssons Landslag*. En vesentlig endring fra de gamle landskapslovene var at kongen gjennom *Landslagen* ble gitt retten til å utpeke lagmenn.³¹⁸ Larsson påpeker at dette styrket kongemakten ettersom lagmennene «fra nå av var kongens menn».³¹⁹ Dette var ingen liten endring ettersom lagmennene hadde ansvaret for å godkjenne nye lover og det var lagmennene som skulle godkjenne kongen ved landsdelenes ting da han red Eriksgata. At kongen satt med makten til å utnevne lagmennene ble i kapittel 2 oppgitt som en av grunnene som viste at kongemakten var mye sterkere i Norge enn i Sverige. Denne endringen støtter dermed også opp under tolkningen at Magnus ønsket å innføre norske forhold i Sverige.

Larsson skriver videre at kongens tidligere rolle som øverste dommer innenfor rettsvesenet ble forsterket, samt at kongemakten gjennom *Landslagen* også ble forfremmet til lovgiver.³²⁰ Det kan likevel ikke sies at den svenske kongen gjennom

---

³¹⁷ Se kapittel 2, s. 27; tekst ikke i kursiv i kapittel 2.

³¹⁸ Larsson, utdrag fra Imsen (ed.)(2013), s. 70.

³¹⁹ Ibid., "From now on (all these judges) were the king's agents:"

³²⁰ Ibid., s. 69.

Landslagen var loven, for i praksis var han avhengig av godkjenning fra ikke bare rådet, men fra alle frie borgere.³²¹ Det kan dermed ikke sies at *Landslagen* implementerte *regimen regale* ettersom kongen fortsatt ble gitt sine rettigheter gjennom et lovverk slik det var godkjent av aristokratiet. Kongemakten ble likevel vesentlig styrket av lovverket.

Ved godkjenningen av *Landslagen* under 1350-tallet blir dette enda klarere når man tar forbehold om oppfatningen at et nasjonalt lovverk vitner om en sterk sentralmakt.³²² Vi ser dermed at kongen får mer organisatorisk makt gjennom nye rettigheter presentert i lovverket.

Spørsmålet er om det også kan sies at det svenske rådet her kan sies å ha gått over til å ha en sanksjonerende funksjon. Når man ser på eden rådsmedlemmene skulle avlegge ifølge *Konungabalken* og hvordan rådet opptrer sammen med kongen i denne perioden, virker det som at dette er tilfelle. I eden som blir presentert i *Landslagen* kommer det klart fram at rådets oppgave var å støtte kongemakten. De tolv skulle avlegge ed om å *gi råd til kongen, styrke han til å oppnå rikets rett, og holde på hans hemmeligheter*.³²³ Når man sammenligner dette med den aristokratiskpregede eden fra *Frihetsbrevet* der rådet lovde å forsvare rettighetene til landets *stormenn* og *kirken*, viser dette en stor utvikling av rådets funksjon. Samtidig har «Skarabrevene» vist at rådet sto samlet bak kongen, og kildene viser at rådet godtar stadfestinger, og senere lover, som styrker kongemakten. Alt dette peker på at det svenske rådet ikke lenger var et organ som skulle ivareta egne interesser, men et organ som skulle fungere som en støtte til kongemakten. Det kan dermed sies at innen oppløsningen av kongefelleskapet hadde det svenske rådet fått en sanksjonerende hovedfunksjon.

4.5 Hylling av kong Håkon og valg av Erik Magnusson som svensk tronfølger

Vi har hittil sett at Magnus under sin regjeringstid førte en svenskfokuset politikk. Den svenske kongemakten blir styrket i perioden og det svenske rådet går over til å ha en sanksjonerende funksjon, både i praksis og gjennom stadfestinger. Det norske

---

³²¹ Ibid., s. 70; MEL, *Konungabalken* §7; måtte ha godkjenning fra *allmogen*.

³²² Se kapittel 2, s. 27.

³²³ Se kapittel 3, s. 44.

rådet var misfornøyd med kong Magnus' fravær som ledet til opprør fra flere medlemmer i 1338. Det norske rådet ser likevel ut til å beholde den sanksjonerende hovedfunksjonen, misnøyen var med Magnus personlig og unionen, ikke kongemakten som institusjon.

Kildene som forteller om oppløsningen av kongefelleskapet er kong Håkons hyllingsbrev fra det norske rådet (15. august 1343) og brevet som bekrefter valget av Erik som tronfølger i Sverige (18. november 1343). Tre kjente brev ble utferdiget av begge brevene, og brevene regnes overlevert gjennom dronning Margrethes arkiv på Kalundborg og senere Akershus.³²⁴ I dag er brevene oppbevart på riksarkivet i Oslo.³²⁵ Ved utstedelsen av kong Håkons hyllingsbrev ble følgende bestemt:

1. Magnus' yngste sønn Håkon ble hyllet som norsk konge og tronfølger.
2. Rådet sverget å ikke støtte noen annen i å frarøve tronen fra Håkon. Om hans bror Erik skulle forsøke å «tilrane seg [det norske] herredømmet», skulle rådet bruke «all vår makt og evne til å stå ham imot». Samtidig lovde de at de heller ikke skulle støtte Håkon om han skulle forsøke lignende i Sverige.
3. Om begge eller en av brødrene skulle forsøke å skaffe seg utlendingers hjelp til å frata den andres trone, da skulle både Norge og Sveriges menn «samstemmig og samtidig (...) stå imot denne deres vilje»³²⁶

Formuleringen i Hyllingsbrevet for kong Håkon fra det norske riksråd er en av grunnene til at oppløsningen er oppfattet av de fleste norske historikere som kjempet gjennom av rådet.³²⁷ Spesielt er det forklaringen på hvorfor det norske rådet har reist til Varberg slott for et norsk riksmøte som har vakt interesse:

Da [vi] kom sammen til rådsmøte på Varberg slott (...), forsto vi at han (kong Magnus), etter i nåde å ha overlagt det i sitt sinn, ville utføre det som vi på forhånd meget inntrengende og med enig sinn ville be ham om. For han ville ha sin yngste sønn, nemlig vår junker Håkon, til konge over Norges rike, noe vi med all vår iver lengtet etter.³²⁸

---

³²⁴ Schück (1976), s. 110.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ NgL IV, ss. 370-372; norsk oversettelse fra NMD, ss. 332-337.

³²⁷ Se fotnote 220.

³²⁸ NvL IV, ss. 370-372; NMD, ss. 332.

Dette er tolket som at det norske rådet «meget inntrengende» hadde forsøkt å få kong Magnus til å erklære Håkon som sin norske arving og dermed oppløse unionen, men at Magnus tidligere hadde nektet.³²⁹ At Magnus ble *tvunget* til å gå med på oppløsningen mener jeg ikke kan opprettholdes av innholdet i resten av dokumentet. En nyansert av denne oppfatningen er Fladby og Tarangers tolkning. Begge mente at det norske rådet *initierte* unionen, men at Magnus også så fordelene ved at sønnene hans skulle få hvert sitt rike og at partene dermed ikke var i strid mot hverandre. Denne oppfatningen virker heller ikke å være korrekt når man også forholder seg til resten av dokumentet og Eriks svenske valgbrev.

Som Carlsson og flere andre svenske forskere har påpekt, er resten av dokumentet meget preget av Magnus' egne motiver for en oppløsning.³³⁰ Som illustrert i gjennomgangen av hovedpunktene i dokumentet ovenfor er det stor fokus på at en strid mellom brødrene Håkon og Erik skulle forhindres. Dem som har sluttet seg til Schreiners oppfatning mener at dette ikke var for å hindre enn ny broderstrid, slik Carlsson mente, men for å hindre en ny *union*.³³¹ Dette passer for så vidt inn med at Norge i årene 1336-1343 var misfornøyd med hvor mye tid Magnus tilbrakte i Sverige. Likevel må jeg slutte meg til at disse løftene først og fremst ble bestemt fordi Magnus ønsket å hindre en ny broderstrid. I dokumentet står det klart at Magnus gjorde Håkon til konge «for tryggere å bevare en sterkere fredens pakt mellom sine to sønner».³³² Videre står det at om brødrene skulle gå imot det som var bestemt og dermed prøve å «frarøve» riket fra den andre, da skulle rådet gjøre alt i sin makt for å motstå «som [de] tidligere eller flere ganger er blitt tvunget angående slike saker».³³³ Begge steder viser at broderstriden mellom Magnus' far og onkel fortsatt var ferskt i minnet og at Magnus gav dem hvert sitt rike for å forhindre dette. Mot slutten lover det norske rådet at «deres fars (Magnus) forordning for dem (Håkon og Erik) (...), skal stå fullt ved makt og i full kraft (...)».³³⁴ Her kommer det fram at det var *Magnus'* forordning, og ikke rådets. Det er også oppgitt i dokumentet at Håkon ble oppdratt i Norge: «idet vi lover med all troskap å tjene vår samme herre kong Håkon (...),

---

³²⁹ Se fotnote 220.

³³⁰ Se fotnote 221.

³³¹ Se fotnote 220.

³³² NgL IV, ss. 370-372; NMD, s. 332.

³³³ Ibid.; NMD, s. 334.

³³⁴ Ibid.

særlig da vår samme herre kong Håkon er blitt oppdradd hos oss i Norges rike.»³³⁵ Selv om kong Magnus tilbrakte mesteparten av sin tid i Sverige, var altså hans yngste sønn Håkon oppdratt i Norge. Det er ikke kjent hvor hans sønn Erik ble oppdratt, men utfra formuleringen ovenfor virker det som at det kun var Håkon som var oppdratt i Norge. Om dette er korrekt kan det tyde på at ordningen var bestemt av Magnus allerede da Håkon ble født. Det er imidlertid ikke tilgjengelig kildegrunnlag for å si dette med sikkerhet.

Videre må det sies at dokumentet ikke viser tegn til noen misnøye med ordningen, verken fra Magnus eller det norske rådet. Fladbys oppfatning om at oppløsningen var noe begge parter ønsket framstår dermed som riktig, selv om hans tolkning om at det var det norske rådet som først foreslo den ikke virker å være korrekt.³³⁶ Selv om jeg er uenig i Carlssons oppfatning om at rådet i Norge ikke var misfornøyd med unionen og at opprør mot kong Magnus ikke fant sted, slutter jeg meg til hans tolkning av at Håkons hyllingsbrev viser at Magnus selv ønsket unioonesoppløsningen for å hindre ny broderstrid og for å sikre dynastiet i begge land.

De samme tendensene preger brevet som bekreftet valget av Erik som Sveriges neste konge.³³⁷ Også der omhandler mesteparten av dokumentet hvordan rådet skal forholde seg til situasjonen om Erik eller Håkon forsøker å ta over den andres rike. Også der lover rådet å gjøre alt i sin makt for å forhindre at dette skal skje.³³⁸ Et interessant moment av brevet som ikke er tatt opp er selve valget av Erik til konge av Sverige. Jeg mener at dette i seg selv støtter at Magnus drev en svensk politikk målrettet til å styrke kongemakten i Sverige. Endringen i «Valstadgan» som sannsynligvis ble stadfestet i 1335 gav kongen rådighet over alle sine rettigheter ved *kongevalget* i stedet for ved kroningen slik det tidligere hadde vært. Dette kan sees ved at det i Eriks valgbrev spesifiseres at selv om rådet her velger Erik til konge, skal dette ikke ha noen innvirkning på Magnus' rettigheter så lenge han er regjerende monark.³³⁹ Dette viser at de nye stadfestingene var i bruk ettersom en slik spesifisering ikke ville vært nødvendig i følge de gamle landskapslovene. Denne forandringen endret likevel ikke det faktum at *kongevalget* fortsatt lå i rådets hender.

---

³³⁵ Ibid.

³³⁶ Fladby (1964), s. 99.

³³⁷ DS 3746.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ DS 3746.

Selv om dette ikke ble endret i lovverket, må valget av Erik som Sveriges neste konge ha vært en viktig sak for Magnus for å sikre dynastiet også i Sverige. At det svenske rådet innfridde dette selv om Magnus ikke hadde noen lovbasert rett til å påvirke kongevalget, vitner ikke bare om at kongemakten var styrket, men det er også et eksempel der det svenske rådet fungerte som sanksjonerende.

4.6 Hvordan forskjeller i rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten påvirket Magnus' styre under hans regjeringstid

Jeg mener at forskjellen i rådenes hovedfunksjon påvirket hvordan Magnus Eriksson valgte å regjere som konge over Norge og Sverige. Videre mener jeg at hans regjeringsstil som følge av rådenes forskjellige hovedfunksjoner belyser diskusjonen om hvorfor unionen ble oppløst.

Lite er kjent om Magnus Erikssons barndom, og kildematerialet gjør det ikke mulig å følge hans bevegelser. Han er kun nevnt som til stede i Norge eller Sverige i et fåtall dokumenter fra hans barndom, men det er ikke mulig å si om han har tilbrakt like mye tid i hvert rike eller hvem han har tilbrakt den med. Ifølge «Oslo-traktaten» skulle Magnus tilbringe like mye tid i begge riker, men om dette ble overholdt i hans barndom kan ikke sies. Man må likevel kunne anta at han ble opplært i de forskjellige landenes lover og hvilke rettigheter og oppgaver han hadde som konge i de to forskjellige riker.

I Norge stod kongemakten sterkt og rådets hovedfunksjon var å støtte kongemakten. I Sverige sto kongen mye svakere stilt og rådets hovedfunksjon var å begrense kongemakten og ivareta egne interesser. Det norske rådet delte kongens ideal om *regimen regale*, mens det svenske rådets ideal var *regimen politicum*, og rådenes funksjon og landenes lovverk reflekterte dette. Disse forskjellene ble meget synlig ved inngangen av kongefellesskapet og i dokumentene som la grunnlaget for hvordan formynderstyrene i de to landene skulle fungere. Ved omorganiseringen av det svenske rådet i 1322 bestemte rådsherrene seg for å legge splittelsen blant stormennene fra broderstriden bak seg, og derfra ser det ut til at det svenske rådet går samlet inn for å støtte kongemakten. Dokumentet fra Skara-møtet viser at de svenske stormennene ikke ønsket en ny borgerkrig og at de var villig til å legge uenigheter bak seg for å forhindre det. Da Magnus ble myndig i Sverige i 1331 hadde

likevel ikke kongemakten fått noen større organisatorisk makt, altså, rettigheter gjennom landenes lover.

Som diskutert tidligere i dette kapittelet ser vi at Magnus' politikk er veldig svensk-fokusert. Jeg mener at undersøkelsen av forholdet mellom konge og råd som er foretatt i denne oppgaven legger tilstrekkelig grunnlag for å si at han førte en slik politikk *på grunn av* forskjellen i rådernes hovedfunksjon i Norge og Sverige. Når man setter tiltakene Magnus tok for å styrke kongemakten i Sverige opp mot begrunnelsene på hvorfor Norges råd var sanksjonerende blir dette meget tydelig.

I Kapittel 2 ble følgende norske forhold diskutert som grunnlag for at Norges råd var sanksjonerende:

- Arveretten
- Konungstekja: Kongen mottok sine rettigheter gjennom en gjensidig edsavleggelse til folket og en kroning var ikke nødvendig.
- Et nasjonalt lovverk
- Hirdskråen som gav kongen rett til å velge rådsmedlemmer og sette grenser på hvor mange sveiner de forskjellige samfunnsklasser kunne ha i sin tjeneste.
- Det norske aristokratiet sto ikke like sterkt økonomisk som det svenske aristokratiet og var avhengig av å ta del i kronens inntekter.

Utenom det svenske aristokratiets økonomiske status, har vi sett at Magnus innførte like forhold i Sverige under sin regjeringstid. Selv om Sverige fortsatt var et valgkongedømme og ikke et arvekongedømme, sikret likevel Magnus sin eldste sønns plass på tronen gjennom valgbrevet av 1344. Ved godkjenningen av *Magnus Erikssons Landslag* ved landsdelenes ting tidlig på 1350-tallet fikk Sverige et nasjonalt lovverk. Rettarboten av 1335 begrenset antallet sveiner de forskjellige samfunnsklassene kunne ha, og «Valstadgan» og øvrige bestemmelser fra *Landslagens Konungabalk* ble stadfestet i 1335 eller 1343. Dette viser at Magnus bevisst har gått inn for å innføre norske forhold, som gjorde kongemakten sterk og rådet sanksjonerende, i Sverige.

Beslutningen om å ta over Skåne kan også ha blitt gjort for å styrke kongemakten i Sverige og gi rådet en sanksjonerende funksjon. Det er foreslått av flere at Magnus

gikk inn for å legge Skåne under kronen for å sikre seg store inntekster fra avgifter på sildetilvirkningen og handelsomsetningen på Skånemarkedet.³⁴⁰ I realiteten ble ikke dette utfallet, da Skåne-konflikten ble lengre og mye mer kostbar enn antatt. *Intensjonen* var likevel å styrke kronens inntekter. Kampanjen i Skåne kan også ha hatt en samlande effekt på rådet ettersom Sverige da var i konflikt med utenlandske makter. Dette kan ha distraheret rådsherrerne fra indre konflikter og uenigheter ved å peke ut en felles fiende og et felles mål. Vi har sett gjennom «Skarabrevene» at rådet sto samlet bak kong Magnus mot opprørerne i Norge, og at brevene ble utferdiget på svensk for å signalisere dette til opprørerne i Sverige.

Kongemaktens posisjon i Norge og rådets sanksjonerende funksjon kan dermed forklare *hvorfor* han fokuserte på å sikre kongemakten i Sverige. I Norge var faren for at rådet skulle forsøke å minske kongemakten eller avsette Magnus mye mindre på grunn av arveretten og rådets sanksjonerende funksjon. Gjennom både lovverk og omstendighetene som førte til kongefellesskapet må det ha vært åpenbart for Magnus at hans posisjon som konge var mye sterkere i Norge enn i Sverige. Når man også tar med tolkningen om at det norske rådet ikke bare sanksjonerte kongemakten, men tilsynelatende delte kongens ideal om *regimen regale*, må risikoen for stormannskupp ved kongens fravær vært oppfattet av kong Magnus som mye større i Sverige. Dette sees for eksempel gjennom at han skiftet ut den svenske drosten i Sverige ved fravær, mens det i Norge var et fast verv. Det norske rådets sanksjonerende funksjon gav Magnus *mulighet* til å tilbringe mye tid i Sverige og fokusere på styrke kongemakten der. I praksis førte denne politikken til at det norske rådet tilsynelatende følte seg neglisjert av kongen og misfornøyd med unionen.

Selv om kongemakten sto sterkt i Norge gjennom landets lover og et støttende råd, viser utfallet av Magnus' politikk at han må ha undervurdert det personlige elementet av en sterk kongemakt. Rettighetene som var tillagt kongen var også plikter, og kongen hadde dermed en mye viktigere funksjon i Norge enn i Sverige, der aristokratiet gjennom landets lover selv sto for disse pliktene. Det norske rådets beslutning om å bryte med formynderinstruksen i 1323 ble gjort av nødvendighet fordi riksstyret var avhengig av en kongemakt nettopp fordi kongen hadde mange rettigheter og plikter. Samtidig var rådets sanksjonerende funksjon til dels basert på

---

³⁴⁰ Blom (1992), s. 114; Hans Hildebrand, «Magnus Eriksson og Skåne», SHT (1882); Axel E. Christensen, *Kalmarunionen og nordisk politikk 1319-1439* (1980), kapittel 2.

at kongen hadde et tett *personlig* forhold til rådet. At rådet i Norge tradisjonelt hadde et personlig forhold til kongen kan sees gjennom at de lenge forsøkte å holde løftene de hadde avlagt til kong Håkon om å holde formynderinstruksen, og ved at de ikke navngav Hertuginne Ingebjørg i dokumentet fra Oslo-møtet i 1323. Ved ikke å ha tilbrakt hele sin oppvekst rundt den norske rådsretsen, var gjerne det personlige forholdet mellom Magnus og rådet ikke like sterkt som det hadde vært mellom rådet og tidligere norske konger. I hyllingsbrevet til Håkon som er diskutert ovenfor er det spesifisert at rådet gledelig tok Håkon til konge «særlig da vår samme herre kong Håkon er blitt oppdradd hos oss i Norge».³⁴¹ Dette viser at dette var et viktig punkt for rådet. Etter Magnus ble myndig og begynte å tilbringe mesteparten av sin tid i Sverige, må det personlige forholdet til rådgiverne ha blitt ytterligere svekket i tillegg til at Magnus neglisjerte sine plikter som regjerende konge. Dette er synlig gjennom opprøret som fant sted fra flere råds herrer i 1338.

Magnus' intensjoner om å innføre norskinspirerte forhold ved å styrke kongemakten og gi rådet en sanksjonerende funksjon i Sverige førte dermed til at Norge ble misfornøyd med unionen.

Den tradisjonelt norske oppfatningen av unionsoppløsningen bygger på tanken at rådet kontinuerlig var i opposisjon med kong Magnus, og at han til slutt ble tvunget til å gå med på oppløsningen på grunn av opprør fra det norske rådet. Ved gjennomgangen av hendelsene og kildene denne oppfatningen bygger på, mener jeg at denne oppfatningen ikke kan opprettholdes. Opprøret mot kong Magnus, som var ledet av Erling Vidkunsson i 1333, var *ikke* et resultat av misnøye med Magnus' tidlige myndighetsgjøring. Det kan heller ikke sies at opprøret reflekterte misnøye med verken Magnus eller unionen fra rådet som enhet. Videre konkluderte jeg med at Magnus *ikke* ble kronet uten det norske rådet og biskopenes godkjennelse. Opprøret som fant sted i 1338 viste derimot at flere norske rådsmedlemmer var misfornøyd med kongen og i årene fram til 1343 er det ikke tegn til at Magnus var til stede i Norge. Det er imidlertid ingen kilder som tilsier at det norske rådets *hovedfunksjon* ble endret i denne perioden.

I Sverige ser vi derimot at rådet gikk gjennom en stor endring i perioden etter Magnus ble erklært myndig. Flere rettarbøter som styrket kongemakten ble utstedt uten synlig

---

³⁴¹ NgL IV, ss. 370-372; norsk oversettelse fra NMD, s. 334.

reaksjon fra det svenske rådet og utferdiget med hele rådets godkjenning. *Konungabalken* i *Magnus Erikssons Landslag* viser klart at det svenske rådet under Magnus Eriksson fikk en sanksjonerende hovedfunksjon. Den tradisjonelt svenske oppfatningen er at det var Magnus som ønsket oppløsningen av unionen for å sikre dynastiet ved å ha et rike til begge sønnene sine. Denne tolkningen av oppløsningen har vist seg å være mer korrekt.

Diskusjonen om hvordan rådenes forskjellige hovedfunksjon påvirket Magnus' styre viser likevel at oppfatningen om at nordmennenes misnøye med unionen medvirket til unionsoppløsningen ikke helt kan avvises. Jeg mener at ordningen om oppløsning fra 1343 var Magnus' løsning på å sikre kongemaktens posisjon i *begge* riker. Å bekrefte at hans sønn Erik ble valgt til den neste konge over Sverige var et viktig steg for å sikre kongemakten i Sverige, men ved ordningen garanterte han også ovenfor de misfornøyde norske stormennene at Norge igjen ville ha en egen kongemakt. Hyllingsbrevet for kong Håkon viser at det var Magnus' forordning, men det viser også klart at det norske rådet var mer enn villig til å innfri denne forordningen.

4.7 Funksjon, regimen regale og regimen politicum

Avslutningsvis vil jeg sette det som er diskutert i dette kapittelet inn med den analytiske teorien om *regimen regale* og *regimen politicum*. Det er konkludert at kongemaktens sterke posisjon og rådets sanksjonerende funksjon i Norge tillot Magnus å fokusere på å innføre slike forhold i Sverige fordi kongemakten i Norge allerede sto sterkt. At det norske rådet tilsynelatende delte kongens ideal om regimen regale må ha forsterket dette. Det er også konkludert at ved stadfestingen av *Magnus Erikssons Landslag* lykkes Magnus med å styrke kongemakten og det svenske rådet fikk en sanksjonerende funksjon. Jeg nevnte ovenfor at den svenske kongemakten likevel fortsatt måtte forholde seg til et *regimen politicum*. Selv om Magnus lykkes i å endre det svenske rådets funksjon gjennom lovverket, vil jeg påstå at han ikke lykkes i å endre rådets ideal om *regimen politicum*. Dette blir enda mer synlig fra 1356 og utover da rådet igjen splittes inn i funksjoner og Magnus til slutt må dele riket med sin sønn Erik.³⁴² Opprøret mot kong Magnus i 1356 er oppfattet som en reaksjon fra flere rådsmedlemmer og øvrige stormenn på Magnus monarkiske politikk.³⁴³ I Norge ser vi

---

³⁴² Schück (2005), ss. 73-77.

³⁴³ Ibid., ss. 73- 83.

at rådet ikke bare beholder sin sanksjonerende funksjon, men at de også støtter oppunder idealet om *regimen regale*. I 1344 ser vi at det norske rådet igjen stadfester arveretten og det er ikke tegn til at rådet forsøkte å begrense kongemakten gjennom å utnytte det urolige 1350-tallet.³⁴⁴ Dette synliggjør at rådernes forskjellige politiske ideal påvirket hvordan de kunne fungere i praksis. Opprøret mot kong Magnus fra svenske stormenn i 1356 viser at det norskinspirerte organisatoriske maktgrunnlaget Magnus innførte i *Landslagen* ikke fungerte i Sverige fordi rådet tradisjonelt strevde etter *regnum politicum*. Selv om teorien om *regnum regale* og *regnum politicum* ikke sier noe om faktiske politiske systemer, viser denne tolkningen at de politiske institusjonenes idealer påvirket hvordan de kunne forholde seg til hverandre.

4.8 Konklusjon

Målet med dette kapittelet var å følge utviklingen i forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige sammen med årsakene til unionsoppløsningen for å si noe om hvordan Magnus Eriksson regjerte som konge. Norges sterke kongemakt og det norske rådets sanksjonerende funksjon gjorde at kong Magnus ønsket å innføre like forhold i Sverige. Samtidig gjorde det norske rådets sanksjonerende funksjon det mulig for Magnus å fokusere på denne svenskfokuserede tilnærmingen ettersom han må ha oppfattet sin posisjon på den norske tronen som trygg. I perioden ser vi at han lykkes i å styrke kongemakten i Sverige og det ser også ut til at det svenske rådet får en sanksjonerende funksjon gjennom både lovverk og i praksis. Magnus' fokus på å styrke kongemakten i Sverige førte til at han tilbrakte mye mer tid i Sverige enn i Norge. Dette skapte misnøye blant de norske rådsherrene og dette var mest sannsynlig en medførende faktor til unionsoppløsningen. Det kan likevel ikke sies at det norske rådets funksjon endres ettersom misnøyen var med unionen, ikke kongemakten. Det kommer ikke fram at det norske rådet har forsøkt å begrense kongemakten i denne perioden. Jeg mener likevel at oppløsningen var initiert av Magnus for å sikre dynastiske interesser, men for å sikre kongemaktens posisjon i *begge* riker, ikke bare i Sverige slik tidligere forskere med denne oppfatningen har påstått.

---

³⁴⁴ Blom (1992), Del II, ss. 786-788.

Kapittel 5

Konklusjon

5.1 Oppgavens resultater

Resultatet av å sammenligne rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten er at Norges råd var sanksjonerende mens det svenske rådet var begrensende. Dette resultatet ble oppnådd ved å bygge på konklusjoner fra tidligere norsk og svensk rådsforskning og ved å sette dem opp mot hverandre komparativt. Konklusjonen om at rådenes hovedfunksjon var forskjellig er bygget på oppfatningen om at Norge hadde en sterk kongemakt og et svakt aristokrati mens Sverige hadde en svak kongemakt og et sterkt aristokrati. Ved å sammenligne hvilke rettigheter kongen og aristokratiet hadde gjennom landenes lovverk kom det fram klare forskjeller i hvordan det organisatoriske maktgrunnlaget var fordelt mellom kongemakten og rådet i de to landene.

Ved inngangen av kongefellesskapet hadde Norge allerede et nasjonalt lovverk, mens Sverige ikke hadde det. Kongen i Sverige måtte dermed forholde seg til landskapslovene slik de var bestemt i Sveriges ni landskap. I Norge hadde kongen den lovgivende makt mens det i Sverige var lagmennene ved landsdelenes ting som hadde den rollen. Norge var også et arvekongedømme, mens Sverige var et valgkongedømme. Dette gjorde kongemakten mye sterkere i Norge ettersom den norske kongemakten ikke var avhengig av å bli valgt av aristokratiet slike den var i Sverige. Videre fikk kongen i Norge tilgang til sine rettigheter gjennom konungstekja, som var en felles edsavleggelse mellom kongen og rikets menn. En kroning var ikke nødvendig i Norge og kongen måtte dermed ikke bli godkjent av biskopene for å bli konge. I Sverige måtte kongen først bli valgt av landenes stormenn for så å ri Eriksgata til landsdelenes ting for å bli dømt til konge av lagmennene. Etter alle landstingenes lagmenn hadde godkjent kongen måtte han bli kronet, noe som krevde godkjennelse fra biskopene. I Sverige var det da tre ledd som måtte fullføres før kongen kunne utøve sin myndighet, og alle var avhengig av godkjennelse fra forskjellige aristokratiske samfunnsklasser. Dette viser at kongemaktens posisjon var mye sterkere i Norge enn i Sverige der aristokratiet hadde grunnlag gjennom landenes lovverk til å velge hvem som ble konge. Den norske kongen hadde også

rett til å utnevne lagmenn og dommere, mens dette var rettigheter som i Sverige var tildelt aristokratiet. Den norske *Hirdskråen* gav også den norske kongen rettigheter som den svenske kongen ikke hadde. Eksempler på dette er rett til å velge medlemmer i rådet, bestemme lønn for dem, samt legge begrensninger på hvor mange menn de forskjellige kunne ha i sin tjeneste. Undersøkelsen har vist at kongen i Norge hadde rettigheter som i Sverige tilhørte aristokratiet gjennom landenes lover.

Oppgaven har vist at Magnus ønsket og var vellykket i å innføre norsk-inspirerte lover i Sverige som klart styrket kongemakten. Rettarbøtene og lovene Magnus innførte i Sverige for å styrke kongemakten hadde klare likheter med de norske lovene som la grunnlaget for å si at Norge hadde en sterk kongemakt og et sanksjonerende råd. Dette har vist hvordan forskjellene i rådenes hovedfunksjon påvirket hvordan Magnus valgte å regjere som konge. Hans valg om å fokusere på å styrke kongemakten i Sverige og sikre svensk-dynastiske interesser ble ifølge denne undersøkelsen gjort for å prøve å skape en like sterk posisjon for kongemakten i Sverige som i Norge. Norges sterke kongemakt og sanksjonerende råd gjorde at Magnus kunne overlate riksstyret til rådet uten frykt for at rådet skulle utnytte dette ved å forsøke å begrense kongemakten. Det norske rådets funksjon gjorde dermed at Magnus *kunne* fokusere på Sverige, mens det svenske rådets funksjon gjorde at han *ønsket* det for å styrke kongemakten. Rettarbøtene som ble utferdiget mellom 1335-1344 og *Landslagen* fra 1351/1352 viser at Sveriges råd i denne perioden går over til å ha en sanksjonerende funksjon lik den i Norge.

Den svensk fokuserte politikken til Magnus førte til at han tilbrakte mye mer tid i Sverige enn i Norge. Dette førte til misnøye med unionen fra det norske rådet. Rådet fortsatte likevel å ha en sanksjonerende funksjon i forhold til kongemakten som institusjon. Min tolkning av brevet som bestemte at unionen skulle oppløses er at det var Magnus som initierte unionsoppløsningen og la bestemmelsene for den. De tidligere historikerne med denne tolkningen har sett Magnus' ønske om unionsoppløsning kun utfra et svensk-dynastisk perspektiv. Jeg mener at undersøkelsen av rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten legger til grunn for å si at ordningen som oppløste unionen også ble bestemt for å sikre kongemaktens posisjon i Norge. Magnus' fravær førte til økt misnøye med kongen og unionen innenfor det norske rådet, og ordningen som oppløste den hjalp dermed å

sikre kongemakten i Norge ved å ta hånd om den økende norske misnøyen med felleskongen.

Oppgavens mål var å følge det norske og det svenske rådets hovedfunksjon fra 1319 til 1343 for å vise hvordan forskjellene påvirket hvordan Magnus Eriksson regjerte som konge. Den komparative undersøkelsen av forholdet mellom konge og råd i Norge og Sverige har gitt nytt innsyn i debatten om hvorfor unionen ble oppløst og hvem som ønsket den. Undersøkelsen har tre viktige funn. Det første funnet som er avdekket er at rådenes hovedfunksjon i forhold til kongemakten var forskjellig. Det norske rådet var sanksjonerende mens det svenske rådet var begrensende. Det andre funnet er at denne forskjellen kan forklare hvorfor Magnus førte en svensk-dynastisk politikk og tilbrakte lite tid i Norge. Videre har undersøkelsen avdekket at det var Magnus som initierte oppløsningen av unionen på grunn av dynastiske interesser for å sikre kongemakten i *både* Norge og Sverige, ikke bare i Sverige.

5.2 Veien videre

Oppgaven har lagt et grunnlag for norsk-svensk komparativ rådsforskning og hvordan forskjeller i forholdet mellom konge og råd påvirket Magnus Erikssons styre under kongefellesskapet. En naturlig oppfølging til funnene i denne oppgaven ville vært å følge utviklingen av rådenes hovedfunksjon videre ut i perioden og fram til Magnus Erikssons død. Et spesielt interessant aspekt av en slik undersøkelse ville vært å se hvordan de forskjellige rådene forholdt seg til Magnus etter hans sønner tok del i riksstyret; Håkon i Norge og Erik i deler av Sverige.

Tidligere forskning på kongefellesskapet har vært opptatt av å studere unionen utfra enten et norsk eller et svensk perspektiv, og jeg mener denne oppgaven har vist at det er mye å oppnå ved å foreta seg større komparative undersøkelser av landenes maktforhold og forvaltning. På grunn av oppgavens størrelse har jeg måttet avgrense meg på flere punkt, og det er mange muligheter for å bygge videre på oppgavens innhold. Jeg har holdt meg til å studere rådenes *hovedfunksjon* i forhold til kongemakten, men forholdet mellom konge og råd har mange flere aspekter enn det. Tidligere norsk og svensk rådsforskning har diskutert rådenes oppbygging og funksjonalitet på et mye mer detaljert nivå, og dette er heller ikke undersøkt komparativt. En lignende komparativ undersøkelse kan dermed bli gjort ved å ta med

flere aspekter av forholdet mellom konge og råd for så å følge utviklingen inn i kongefellesskapet.

Undersøkelsen av rådenes hovedfunksjon har også rom for å utvides. Et aspekt som la til grunn for å konkludere med at rådene hadde forskjellige funksjoner var aristokratiets økonomiske maktgrunnlag i de to landene. Det ville vært interessant å se om brødrestriden i Sverige muligens førte til at de svenske rådsherrene begynte å slite mer økonomisk og at dette kan være en av årsakene til at de begynner å ha en mer sanksjonerende funksjon utover på 1330-tallet. Videre ville det vært hensiktsmessig å se om det kan sies at det norske aristokratiet sto sterkere økonomisk under 1330-tallet enn de hadde gjort tidligere og at dette kan være en av årsakene til at de «vågde» å gjøre opprør mot kongen. Sigurd Havtoresson, som var aktør under begge opprørene mot kong Magnus på 1330-tallet, var for eksempel i sin tid Norges største jordeier. Det er dermed mulig at han ikke var like avhengig av å ta del i kronens inntekter slik øvrige stormenn i Norge var, og at det kan være en årsak til at han kunne gjøre opprør mot kongen. Kildegrunnlaget for å foreta en slik undersøkelse ville imidlertid vært magert, kanskje i den grad at det er ugjennomførbart.

Abstract

This thesis is a comparative study of the difference in the Norwegian and Swedish councils' main function in relation to the monarchy from the start of the union in 1319, till the dissolution treaty in 1343. This thesis has two main objectives. The first goal has been to determine whether the two councils' main functions were different and how they developed throughout the union, and the second goal has been seeing how the differences in the councils' main function influenced how Magnus chose to rule each country. By seeing how the differences in the councils' main function influenced Magnus's rule, this thesis has also shed new light on the discussion of who instigated the dissolution of the union in 1343.

There are three main results. The first significant finding is that the Norwegian council's main function was to support the king whilst the Swedish council's main function was to limit the king. Additionally the Norwegian king had more rights than the Swedish king through the countries' laws, and the Swedish aristocracy was much more powerful than the Norwegian one. The councils' main functions remain unchanged until Magnus ascends the throne in 1331 in Sweden and 1332 in Norway.

The second finding is that the traditionally strong royal power and sanctioning council in Norway led Magnus to implement statutes and laws that gave the king similar rights in Sweden. As his position on the throne in Norway was much safer than in Sweden, he spent the majority of his reign in Sweden to strengthen and secure the monarchy there. He successfully managed to strengthen the monarchy in Sweden and by 1343 it can be said that the Swedish council had gained a sanctioning function in relation to the king.

The third finding is that the way Magnus chose to rule as king because of the differences in the councils' main function led to the dissolution of the union. His intention by making his two sons the heir to one kingdom each was to prevent that factions within the Swedish councils could form under the younger brother if they were dissatisfied with the older brother's rule. By focusing his reign on securing the monarchy in Sweden, the Norwegian council felt that Magnus neglected his duties as Norwegian king. Because of their dissatisfaction they did not object to taking Magnus's youngest son as king, even though that went against their hereditary laws.

Kilder

«Avtale om kongefelleskap mellom Norge og Sverige- 1319», *Det kongelige norske videnskabers selskab*, no. 6 (1980), ved Grethe Authén Blom og Jan Ragnar Hagland.

Den svenska årsboken, Annales Suecici, Annales 1160-1336 (1974).

Detmar: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis 16. Jh. Lübeck 1: III* (Leipzig, 1884).

Diplomatarium Norvegicum (Oslo, 1849-1990).

Diplomatarium Suecanum (Stockholm, 1827-).

Hirdskråen: Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn, oversettelse av Steinar Imsen (Oslo, 2000).

Islandske Annaler indtil 1578, ved G. Storm (1888); nytrykk Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt (1978).

Magnus Erikssons Landslag; I nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén (Lund, 1962).

Magnus Lagabøtes Landslov oversatt av A. Taranger. Ny utgivelse (1970).

Norges gamle Love I-V (1846-1895).

Norske middelalderdokumenter, ved S. Bagge, S. H. Smedsdal og K. Helle (1973).

Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén (1933-1946).

Litteraturliste

Alin, O., «Bidrag til svenska rådets historia under medeltiden», *Upsala universitets årsskrift*, bind III (Uppsala, 1872).

Andresen, A., *Å gripe fortida: Innføring i historisk forståing og metode* (2012).

Aschehoug, T., H., «Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814», *Norges offentlige ret.*, Første Afdeling (Christiania, 1866).

Axelson, S., «Om orsakerna till den svensk-norska unionens upplösning», *HT*, nr. 43 (1964).

Bagge, S., «Det politiske menneske og det førstatalige samfunn», *Historisk tidsskrift*, 78, nr. 2 (1989).

- Berglund, Å., "Upplösningen av den svensk-norska unionen 1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 34 (Oslo, 1946-1948).
- Berlin, K., *Det norske og danske rigsraads stilling til Island* (København, 1911).
- Blom, G., A., *Kongemakt og privilegier i Norge inntil 1387* (1967).
- Blom, G., A., & Hagland, J., R., «Avtale om kongefelleskap mellom Norge og Sverige – 1319,» *Det kongelige norske videnskabelige selskab*, No. 6, 1980.
- Blom, G., A., «Magnus Eriksson og Island – Til belysning av periferi og sentrum i nordisk 1300-talls historie», *Det kongelige norske videnskabers selskab*, No. 2 (Trondheim, 1983).
- Blom, G., A., *Norge i union på 1300-tallet* (Oslo, 1992).
- Bull, E. (d.e.), *Det Norske folks liv og historie gjennom tidene*, Bind II (Oslo, 1931).
- Carlsson, G., «Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson», *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund* (1927).
- Carlsson, G., "Erik Pomrærens väg till kungavärdighet i Norden", (*Svensk*) *Historisk Tidsskrift* (Stockholm, 1957).
- Clason, S., *Unionstraktaten i Oslo 1319*, SHT (1889).
- Eriksson, B., Harrison, D., *Sveriges Historia 1350-1600* (Stockholm, 2010).
- Ferm, O., *Kung Magnus och hans smädenamn Smek* (Stockholm 2009).
- Fladby, R., "Oppløsningen av den norsk-svenske unionen i 1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 43 (Oslo, 1964).
- Gillingstam, H., *Deltagarna i Täljemötet 1328* (1948).
- Haug, E., *Provincia Nidrosiensis i dronning Margretes unions- og maktpolitikk* (1996).
- Haug, E., "The icelandic annals as historical sources", *Scandinavian Journal of History* (1997).
- Hedberg, B., *Det svenska riksrådets sammensättning och funktion 1331-1355* (Uppsala, 1966).
- Helle, K., *Konge & gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319* (Bergen, 1972).
- Helle, K., *Norge blir en stat* (Bergen, 1974).
- Hildebrand, H., *Sveriges Medeltid, senare skedet, från år 1350-1521*, Vol. 2 (Stockholm, 1877).
- Holmsen, A., *Norges Historie* (1939).

- Holtmark, A., *En tale mot biskopene* (Oslo, 1931).
- Imsen, S., «Avfolkning og union», *Cappelens Norges historie 4* (1977).
- Imsen, S & Winge, H., *Norsk historisk leksikon*, 2. utgave, 3. opplag (2004).
- Imsen, S. (ed.), *Legislation and State Formation – Norway and its Neighbours in the Middle Ages* (Trondheim, 2013).
- Jonsson, I., "Normännens ställning till unionen mellan Sverige och Norge 1319-1343", *Historisk Tidsskrift*, No. 37 (Oslo, 1954-1956).
- Joys, C., *Biskop og konge – Bispevalg I Norge 1000-1350* (Oslo, 1948).
- Joys, C., "Fra storhetstid til unionstid", *Vårt folks historie*, Vol. III (Aschehoug & Co., Oslo, 1963).
- Jägerstad, H., *Hovdag och råd under äldre medeltid* (Lund, 1948).
- Kenler, R., "Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen", *Efterladte Skrifter*, Vol. II (Christiania, 1867).
- Keyser, R., Munch, P., A., *Norges Gamle Love indtil 1387*, Vol. II (Christiania, 1848).
- Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, 2. utgave (Universitetsforlaget 1999).
- Koht, H., *Det gamle norske riksarkive og restane frå det* (Oslo, 1927).
- Koht, H., *Dronning Margareta og Kalmar-unionen* (Oslo, 1956).
- Koht, H., *På leit etter liner i historia: utvalde avhandlingar utgjevne til åtti-års-dagen hans* (Oslo, 1953).
- Lagerroth, F., *Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning* (C. W. K, Gleerup, Lund, 1947).
- Leche, V., *Nordisk familjebok*, Bind II (1904).
- Liedgren, J., *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (Malmö, 1956).
- Líndal, S., *Skarðsbók : Codex Scardensis am 350 fol.* (Reykjavik, 1981).
- Löfqvist, K., E., *Riddarväsen och frälse i nordisk medeltid* (Lund, 1935).
- Löfquist, K., E., «De svenska drots och marsk ämbetarna under 1200 och 1300 talen», *VSL Årsbok* (1936).
- Mann, M., *The Sources of Social Power* (Cambridge University Press, 1986).

- Moberg, L., *Konungastyrelsen, en filologisk undersøkning* (1984).
- Munch, P., A., *Det norske Folks Historie* (1862).
- Nielsen, Y., *Det norske rigsraad* (Kristiania, 1880).
- Nordberg, M., *I kung Magnus tid – Norden under Magnus Eriksson 1317-1374* (Stockholm, 1995).
- Parsons, T., *The Structure of Social Action* (New York, Free Press, 1968).
- Ranehök, A., *Centralmakt och domsmakt: Studier kring den högsta rättskipningen i kung Magnus Erikssons länder 1319-1355* (1967-1969).
- Rosen, J., *Striden mellan Birger Magnusson och hans broder* (Lund, 1939).
- Rosén, J., *Svensk Historia I* (Stockholm, 1962).
- Rydberg, O., S., *Sveriges traktater med främmande magter, Vol. II.* (1877, Stockholm).
- Sars, J., E., *Udsigt over den norske Historie* (1873-1891).
- Schreiner, «Norge og unionskongedømmet», HT, nr. 30 (1934-36).
- Schreiner, J., «Høvdingmøte og riksråd i Norge», HT XXXV (1949-51).
- Schreiner, J., «Hærmakt og riksstyre», HT XXXVI (1952-1953).
- Schück, H., «Rikets brev och register: Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten», *Svenska Riksarkivet, Vol. IV* (Stockholm, 1976).
- Schück, H., «Rikets råd och män: Herredag och råd i Sverige, 1280-1480», *Historiska serien, No. 23* (Stockholm, 2005).
- Seip, D., A., «Bjarne Berulfsen: Kulturtradisjon fra en storhetstid», *Historisk Tidsskrift, No. 35* (1949-51).
- Seip, J., A., *Lagmann og Lagting i Senmiddelalderen* (Oslo, 1934).
- Seip, J., A., *Norsk språkhistorie til omkring 1370* (Oslo, 1931).
- Seip, J., A., «Problemer og metode i norsk høymiddelalderforskning», HT XXXII (1940-1942).
- Taranger, A., «Tidsrummet 1319-1442», *Norges Historie, bind III, del I* (Kristiania, 1915).
- Tundberg, S., «Riksdagens oppkomst och utveckling intill medeltidens slut», *Sveriges riksdag, bind I* (Stockholm, 1931).

Weber, M., *Economy and Society* (New York, Academic Press, 1925).

Westman, K., G., *Svenska rådets historia till år 1306* (Uppsala, 1904).

På nett

Norsk Biografisk Leksikon: <https://nbl.snl.no/>